

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 22 листопад 2022

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 22 листопад 2022 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»
(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nauka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 24.11.22 р.
Підписано до друку 24.11.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19.1.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 2411/2.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2022

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 22 листопад 2022 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Голян В. А., Гюлтекін О. О.

Фінансово-інвестиційне забезпечення розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі: еколого-економічні аспекти 5

Лазарєва О. В., Мась А. Ю., Борисевич К. Ю.

Особливості ведення землевпорядного виробництва в країнах Європейського Союзу та Україні 13

Маслиган О. О., Кулініч Т. В., Шевченко М. М.

Розробка збалансованої системи показників фінансового потенціалу виробничого підприємства 19

Ніколюк О. В., Коваленко О. А., Орлова В. О.

Збалансування ринку праці в контексті забезпечення якості надання освітніх послуг 25

Гринько Т. В., Кузіт Д. В.

Грошові потоки підприємства та інформаційна складова в їх управлінні 31

Зеліско І. М., Халімон Т. М., Ху Сунцзе

Управління конкурентоспроможністю телекомунікаційних підприємств на засадах інноваційності 37

Меліхова Т. О., Чеботаєва Т. В.

Удосконалення організації та методики проведення аудиту відпустки з метою поліпшення документування та оподаткування бізнесу у воєнний час 43

Фостолович В. А., Гончар В. А.

Цифрові трансформації в системі сучасного страхового бізнесу цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів 50

Булкот О. В.

Інвестиційне середовище України в умовах війни: поточний стан та перспективи 56

Неізнана О. В., Чернишова О. Б., Юхименко В. М.

Особливості функціонування страхового ринку України в умовах війни 63

Корнієнко О. М., Кукліна Т. С., Біленко М. О.

Туристична галузь України: стан та шляхи відновлення 68

Масюк Ю. В., Рудакова В. Ю.

Управління фінансовими ресурсами підприємств аграрного сектору 74

Фесенко Г. О.

Роль інвестиційної привабливості регіону у динамічному розвитку туристичної галузі 79

Державне управління

Белікова К. Г., Запольський А. А., Ільїна Н. Є., Павленко В. В., Потеряйко С. П.

Функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану в Україні 86

Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Войтенко А. Б., Плотнікова М. Ф., Присяжнюк О. Ф.

Інноваційні технології подолання конфліктів у публічному управлінні сталим розвитком 92

Штирков О. М.

Медіація як правовий інструмент захисту прав інтелектуальної власності 98

Ушаков І. В.

Аналіз проблемних питань механізмів реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України 103

Шаповалов Г. М.

Міжнародне військово-співробітництво у системі забезпечення національної безпеки 110

Жидков К. С.

Створення сталих сусідств як чинник місцевого розвитку 115

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 22 / 2022

CONTENTS:

Economy

Golyan V., Gultekin O.

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL FOREST MANAGEMENT INFRASTRUCTURE IN THE CONTEXT OF DEEPENING INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS IN THE FOREST SECTOR: ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS 5

Lazarieva O., Mas A., Borysevych K.

FEATURES OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE 13

Maslyhan O., Kulinich T., Shevchenko M.

DEVELOPMENT OF A BALANCED SCORECARD OF INDICATORS OF FINANCIAL POTENTIAL OF THE PRODUCTION ENTERPRISE 19

Nikoliuk O., Kovalenko O., Orlova V.

BALANCING THE LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF ENSURING THE QUALITY OF PROVISION OF EDUCATIONAL SERVICES 25

Grynko T., Kohut D.

CASH FLOWS OF THE ENTERPRISE AND THE INFORMATIONAL COMPONENT IN THEIR MANAGEMENT 31

Zelisko I., Khalimon T., Hu Songjie

MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES ON THE BASIS INNOVATION 37

Melikhova T., Chebotaieva T.

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF THE LEAVE AUDIT IN ORDER TO IMPROVE THE DOCUMENTATION AND TAXATION OF BUSINESS DURING WARTIME 43

Fostolovych V., Honchar V.

DIGITAL TRANSFORMATIONS IN THE SYSTEM OF MODERN CIVIL LIABILITY INSURANCE BUSINESS OF VEHICLE OWNERS 50

Bulkot O.

THE INVESTMENT ENVIRONMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR: CURRENT SITUATION AND THE FUTURE PERSPECTIVE 56

Neizviestna O., Chernyshova O., Yukhumenko V.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR 63

Korniienko O., Kuklina T., Bilenko M.

THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE: STATE AND WAYS OF RECOVERY 68

Masiuk I., Rudakova V.

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES OF AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES 74

Fesenko H.

THE ROLE OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE REGION IN THE DYNAMIC DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY 79

Public administration

Bielikova K., Zapolskyi L., Ilina N., Pavlenko V., Poteriaiko S.

THE FUNCTIONING OF THE UNIFIED STATE SYSTEM OF CIVIL PROTECTION UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE 86

Khodakovsky Ye., Yakobchuk V., Voytenko A., Plotnikova M., Prysiazniuk O.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES TO OVERCOME CONFLICTS IN PUBLIC ADMINISTRATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 92

Shtyrov O.

MEDIATION AS A LEGAL TOOL FOR THE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS 98

Ushakov I.

ANALYSIS OF PROBLEMATIC ISSUES OF THE MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF CIVIL-MILITARY COOPERATION IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE 103

Shapovalov H.

INTERNATIONAL MILITARY COOPERATION IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM 110

Zhydkov K.

CREATION OF SUSTAINABLE NEIGHBORHOODS AS A FACTOR OF LOCAL DEVELOPMENT 115

В. А. Голян,

д. е. н., професор, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

О. О. Гюлтекін,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2440-2392>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.5

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗБУДОВИ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЛІСОВОМУ СЕКТОРІ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

V. Golyan,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka

O. Gultekin,

Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL
FOREST MANAGEMENT INFRASTRUCTURE IN THE CONTEXT OF DEEPENING
INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS IN THE FOREST SECTOR:
ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASPECTS

Доведено, що в спектрі екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами, чільне місце займає рекреаційна функція лісів, що створює умови для розвитку санаторно-курортного та туристично-оздоровчого господарства, а це, у свою чергу, дає можливість забезпечити лікування та відпочинок місцевих жителів і туристів. Встановлено, що активізація рекреаційного лісокористування в секторі лісових господарств дасть змогу забезпечити приріст рівня прибутковості виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів та упередити природо-руйнівні та еколого-деструктивні процеси у лісових біогеоценозах. Дослідження показали, що у 2013—2020 роках державні лісові господарства, що підпорядковані Державному агентству лісових ресурсів України, спрямовували на використання корисних властивостей лісів у рекреаційних цілях незначні суми фінансових ресурсів у зв'язку з відсутністю відповідної державної політики в цьому напрямі. Обґрунтовано, що розширене відтворення потенціалу рекреаційного лісокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі національної економіки залежить від нарощення фінансово-інвестиційного

забезпечення розбудови рекреаційної інфраструктури, яка забезпечить залучення несилових та інших користностей лісів у господарський обіг. Встановлено, що інституціональну основу стимулювання нарощення фінансово-інвестиційного забезпечення процесів розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування сформуло затвердження Кабінетом Міністрів України Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, де визначено пріоритети, завдання та конкретні механізми активізації рекреаційної діяльності постійних лісокористувачів. Виявлено, що важливою складовою регуляторного впливу держави на активізацію рекреаційної діяльності в секторі лісових господарств виступає цифрова трансформація процесів формування мережі рекреаційних пунктів, що знизить трансакційні витрати на розбудову інфраструктури рекреаційної діяльності та підвищить інвестиційну привабливість освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісів. Доведено, що значні перспективи щодо введення додаткових потужностей рекреаційного лісокористування пов'язані з укладанням угод публічно-приватного партнерства між органами місцевого самоврядування, постійними лісокористувачами та суб'єктами приватного бізнесу, що дасть змогу залучити до продуктивного рекреаційного обігу значні площі угідь, які піддалися самозалісненню та є непридатними для повноцінного ведення сільськогосподарського виробництва.

It is proved that in the range of ecosystem services produced by forest biogeocenoses, the main place is occupied by the recreational function of forests, which creates conditions for the development of sanatorium-resort and tourist-health facilities, and this, in turn, makes it possible to provide treatment and recreation for local residents and tourists. It is established that the activation of recreational forest management in the forest sector will ensure an increase in the level of profitability of production and economic activities of permanent forest users and prevent nature-destructive and ecological-destructive processes in Forest biogeocenoses. Studies have shown that in 2013–2020, state forestry enterprises subordinate to the state agency for forest resources of Ukraine directed insignificant amounts of financial resources to use the useful properties of forests for recreational purposes due to the lack of appropriate state policy in this direction. It is proved that the expanded reproduction of the potential of recreational forest management in the context of deepening institutional transformations in the forest sector of the national economy depends on the increase in financial and investment support for the development of recreational infrastructure, which will ensure the involvement of non-primary and other benefits of forests in economic circulation. It is established that the institutional basis for stimulating the increase in financial and investment support for the development of infrastructure for recreational forest use was formed by the approval by the Cabinet of Ministers of Ukraine of the state strategy for forest management of Ukraine until 2035, which defines priorities, tasks and specific mechanisms for activating the recreational activities of permanent forest users. It is revealed that an important component of the regulatory influence of the state on the activation of recreational activities in the forest sector is the digital transformation of the processes of forming a network of recreational points, which will reduce transaction costs for the development of recreational infrastructure and increase the investment attractiveness of developing the natural and recreational potential of forests. It is proved that significant prospects for the introduction of additional recreational forest management capacities are associated with the conclusion of public-private partnership agreements between local governments, permanent forest users and private business entities, which will allow attracting significant areas of land that have been self-sustaining and are unsuitable for full-fledged agricultural production to productive recreational circulation.

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, рекреаційне лісокористування, рекреаційна діяльність, екосистемні послуги, інституціональні трансформації, публічно-приватне партнерство.

Key words: financial and investment support, recreational forest management, recreational activities, ecosystem services, institutional transformations, public-private partnerships.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі національної економіки створює пе-

редумови для підвищення рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу у різноманітних ланках суспільного відтворення, а також для зміцнення екологічної стійкості лісових ландшафтів. Однією із складових комплексного використання лісоресурсних благ є рекреаційне лісокористування, тобто використання

екосистемних послуг лісових біогеоценозів у цілях, пов'язаних з розвитком санаторно-курортної та туристично-оздоровчої діяльності. У той же час колосальний потенціал для розвитку рекреаційного лісокористування в теперішніх умовах не використовується через нерозвиненість відповідної інфраструктури, яка дозволила б використовувати несировинні корисності лісів задля лікування та відпочинку українських та іноземних громадян. Така інфраструктура може бути сформована за умови суттєвого нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення як постійними лісокористувачами, так і підприємницькими структурами, які спеціалізуються на рекреаційній діяльності. Якраз поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі національної економіки створює додаткові можливості для удосконалення інституціонального середовища фінансово-інвестиційного забезпечення проєктів розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування. Тому важливого значення набуває розроблення наукових підходів до нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови сучасної інфраструктури рекреаційного освоєння лісоресурсного потенціалу з врахуванням тих можливостей, які створюються інституціональними трансформаціями, що пов'язані зі зрушеннями в частині володіння, користування та розпоряджання лісоресурсними та лісогосподарськими активами, а також в частині залучення приватного капіталу в індустрію рекреаційного лісокористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальні питання фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови рекреаційної інфраструктури вже тривалий період розглядаються у працях вітчизняних вчених, що пов'язано з глобальними трендами розвитку туризму, поглибленням процесів децентралізації та необхідністю ефективнішого використання природно-рекреаційного потенціалу для реабілітації українських громадян, які постраждали внаслідок воєнних дій. У 90-х роках минулого століття та на початку 2000-х років основний акцент робився на доцільності створення для суб'єктів рекреаційного підприємництва комплексу фінансових преференцій (кредитні, податкові та митні пільги) шляхом надання окремим територіям статусу вільної економічної зони рекреаційного профілю. На певному етапі державотворення було прийнято рішення про усунення проявів асиметричності при створенні умов для ведення бізнесу, тому на законодавчому рівні ліквідували інститут спеціальних економічних зон. В останні десятиліття пріоритетними напрямками фінансово-інвестиційного забезпечення рекреаційної діяльності виступає імплементація передових форм здійснення рекреаційного бізнесу, створення інститутів публічно-приватного партнерства в частині освоєння природно-рекреаційного потенціалу, розроблення програм трансграничного співробітництва щодо реалізації проєктів розбудови рекреаційної інфраструктури, залучення фінансових ресурсів вітчизняного приватного бізнесу та інвесторів-нерезидентів.

У працях І. Антоненко, О. Джусова, О. Дячук, А. Охріменко, О. Піляк, І. Січки та інших [1; 3; 4; 8; 10] розглядаються різноманітні підходи щодо фінансово-

інвестиційного забезпечення рекреаційної діяльності, зокрема стосовно стимулювання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в санаторно-курортний та туристично-оздоровчий сегменти рекреаційного бізнесу, підвищення рівня інвестиційної привабливості рекреаційного підприємництва та впровадження сучасних інституціональних форм комерціалізації освоєння та відтворення природно-рекреаційного потенціалу.

Незважаючи на підвищений інтерес практиків та вчених до рекреаційної діяльності, залишаються у латентному стані науково-теоретичні та прикладні підходи до фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування. Актуальність поглиблення досліджень в даному сегменті рекреаційної діяльності пов'язана з тим, що дефіцит деревної сировини у зв'язку з низьким відсотком стиглих та перестійних насаджень у віковій структурі лісового фонду вимагає для забезпечення прийнятного рівня ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу більш результативного залучення у відтворювальний процес несировинних корисностей лісу, які найбільш результативно можуть бути залучені у процес відтворення якраз через розбудову інфраструктури рекреаційного лісокористування.

На переконання О. Дячук, у ряді регіонів, де не спостерігається значної концентрації промислових об'єктів, а також інститутів ринкової інфраструктури, вагомим чинником соціально-економічного піднесення виступає діяльність підприємств природно-ресурсного сектора. Такі підприємства (державні та комунальні лісові господарства та суб'єкти лісогосподарського підприємництва недержавної форми власності) також мають сприятливі природно-ресурсні передумови для нарощення потужностей рекреаційної діяльності. Зокрема для державних лісових господарств розбудова потенціалу рекреаційної індустрії є вагомим чинником підвищення рівня капіталізації всієї виробничо-господарської діяльності, оскільки лісові біогеоценози відзначаються значною рекреаційною цінністю через наявність широкого спектра несировинних корисностей, які можуть бути використані для організації туристично-оздоровчої діяльності [3; 4]. Враховуючи те, що у постійному користуванні державних та комунальних лісових господарств є значні площі земель природно-заповідного фонду, саме розбудова інфраструктури рекреаційного підприємства дасть змогу активізувати ділову активність на цих територіях і компенсувати недоотримання прибуткових надходжень внаслідок обмежень на ведення лісогосподарської діяльності, зокрема здійснення лісозаготівель.

Природно-ресурсні аспекти рекреаційного лісокористування розглядаються у працях Ю. Білецького, Т. Вілюри, М. Запоточного, І. Калущького, Т. Павловської та інших [6; 7], але не повною мірою розглянуто особливості та інституціональні передумови фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування, а також екологічні наслідки посилення рекреаційного навантаження на лісові біогеоценози.

Як інституціональну передумову нарощення фінансово-інвестиційного забезпечення створення об'єктів

інфраструктури рекреаційного лісокористування слід розглядати підхід І.Калуцького та М.Запоточного, які обґрунтовують доцільність створення умов для організації приватної структури, яка могла б орендувати майно, мисливські угіддя (певну частину мисливських угідь закріплених за постійними лісокористувачами), ділянки лісу для заготівлі чорниці, малини, грибів та інших продуктів побічного користування лісом [6, с. 18]. Фактично даний підхід базується на розумінні того, що поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі створює передумови для формування суб'єктів приватного підприємництва, які на умовах тимчасового користування лісоресурсними та лісгосподарськими активами будуть забезпечувати залучення несиловинних корисностей лісів у сферу рекреаційного підприємництва. Участь суб'єктів приватного підприємництва у створенні рекреаційного продукту на основі несиловинних корисностей лісів та побічного лісокористування стане, зокрема, можливою через угоди публічно-приватного партнерства з постійними лісокористувачами, які фактично розпоряджаються лісоресурсними благами.

Доцільність інституціоналізації сучасних форм та методів фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування впливає з припущення Т.Павловської, Ю.Білецького та Т.Вілюри про те, що проведення робіт із благоустрою та облаштування лісів для рекреації дасть можливість не тільки розширити можливості використання рекреаційного потенціалу лісів, а й створити значну кількість робочих місць для місцевого населення [7, с. 7]. Враховуючи те, що основним ареалом концентрації рекреаційного потенціалу лісів виступають сільські території, фактор створення додаткових робочих місць є вагомим мотиватором для розроблення регіональних та місцевих програм використання потенціалу рекреаційного лісокористування із зазначенням усіх можливих джерел фінансового забезпечення проєктів освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісових біогеоценозів. Також створення можливостей для ефективнішого використання рекреаційних властивостей лісів дасть змогу створити для постійних лісокористувачів додаткове джерело доходів, що сприятиме зменшенню їх залежності від масштабів рубок головного користування та коливань цінової кон'юнктури на ринках деревини, а також підвищить рівень комплексності використання наявного потенціалу лісових біогеоценозів та дасть змогу диверсифікувати виробничу програму діяльності.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою публікації є виявлення передумов доцільності збільшення масштабів використання природно-рекреаційного потенціалу лісів України та обґрунтування перспективних напрямів нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування з врахуванням екологічних вимог та нових можливостей, які створюються внаслідок поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі національного господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним з основних детермінантів поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі національної економіки, які передбачають системні зміни в частині трансформації відносин власності на лісоресурсні блага, упровадження сучасних форм лісгосподарського та лісоохоронного підприємництва, застосування інноваційних методів лісівничої діяльності, є необхідність імплементації передового іноземного досвіду використання екосистемних послуг лісових біогеоценозів. В спектрі екосистемних послуг чільне місце займає рекреаційна функція лісів, яка на основі несиловинних корисностей лісових біогеоценозів створює умови для розвитку санаторно-курортного та туристично-оздоровчого господарства, що у свою чергу дадуть можливість забезпечити лікування та відпочинок місцевих жителів та туристів. Виходячи з приведеного, необхідно розглядати рекреаційне лісокористування як важливу складову виробничо-господарської діяльності суб'єктів лісгосподарського підприємництва, що базується на використанні несиловинних корисностей лісів, побічному лісокористуванні, заготівлі другорядних лісових матеріалів, веденні мисливського господарства та здійсненні рибальства.

Виходячи з Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року" від 29 грудня 2021 року, одними з основних проблем розвитку лісового господарства виокремлюються: 1) низька відвідуваність лісів громадянами для рекреаційних цілей; 2) недостатній рівень рекреаційної та екоосвітньої інфраструктури в лісах та місцях масового відпочинку населення. Також відповідно до даного Розпорядження стратегічною ціллю розвитку лісового господарства виступає розвиток системи рекреації, що передбачається забезпечити шляхом: 1) розвитку екологічного туризму, рекреаційного використання лісів; 2) підвищення якості та доступності інформації про ліси та лісове господарство; 3) впровадження інформаційних технологій у систему управління лісами та підвищення прозорості даних стосовно лісів та лісового господарства; 4) моніторингу та здійснення національної інвентаризації лісів, управління інформацією про кількісний та якісний стан лісів. Також одним з основних завдань діяльності державного суб'єкта господарювання у лісовому господарстві виступає ведення рекреаційної діяльності [9].

Практика лісгосподарської та лісоохоронної діяльності в останні десятиріччя показує, що рекреаційного лісокористування — це той вид лісокористування, який вже зараз посідає друге місце за економічним значенням для постійних лісокористувачів після деревних ресурсів, а при впровадженні низки ефективних заходів стане основним [6, с. 13]. Ймовірність того, що цей вид діяльності для багатьох суб'єктів лісгосподарського підприємництва стане основним є дуже високою. Це пов'язано з тим, що у багатьох регіонах України потенціал заготівлі цінних порід деревини є незначним через невисоку частку стиглих та перестійних насаджень у віковій структурі, а також має місце великий часовий лаг між посадкою та стиглістю лісових культур. Тому менеджмент суб'єктів лісгосподарського підприємництва

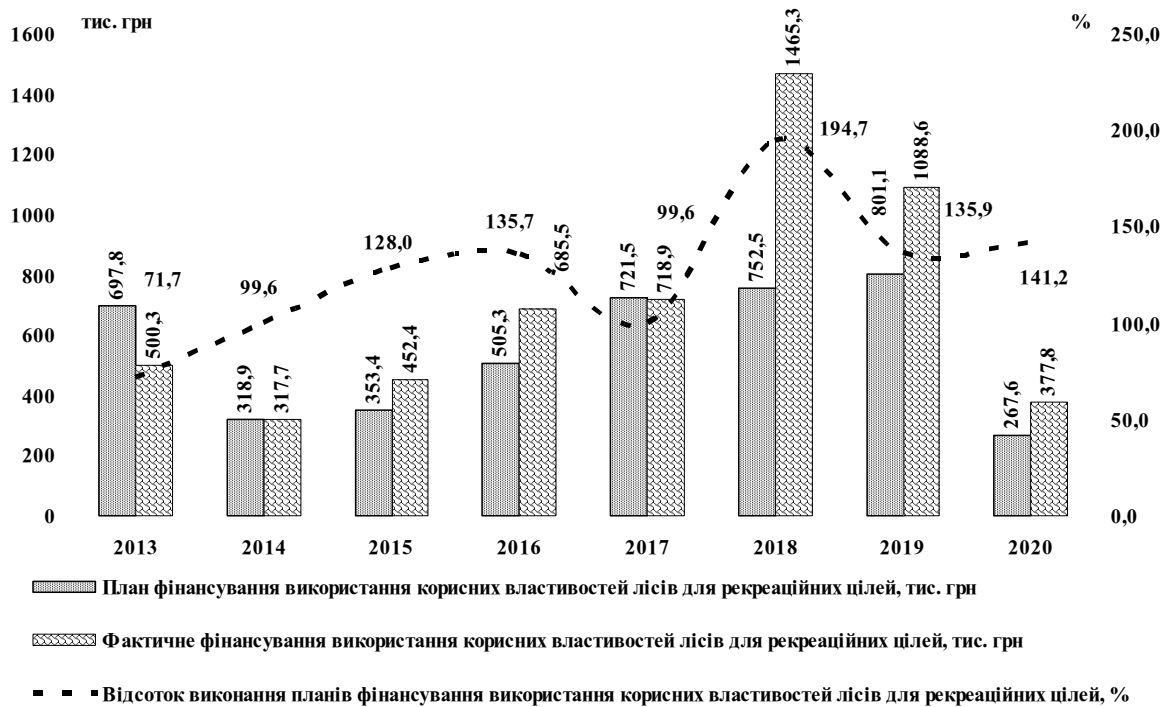

Рис. 1. Заплановані та фактичні обсяги фінансового забезпечення підприємствами ДАЛРУ процесів використання корисних властивостей лісів для рекреаційних цілей у 2013—2020 роках

Джерело: розраховано за даними ДАЛРУ.

ва буде змушеним робити ставку на ефективніше використання несилових корисностей лісів, побічне лісокористування та заготівлю другорядних лісових матеріалів, які можуть здійснюватися також у молодняках та середньовікових і пристигаючих деревостанах. Рекреаційне лісокористування також сприятиме нарощенню потенціалу лісового біорізноманіття, зокрема флористичних та фауністичних ресурсів.

Пріоритетність розвитку рекреаційного лісокористування впливає також з того, що простежується зростання попиту на активні види рекреації та відпочинок на природі в умовах високого рівня психоемоційного напруження та наростання екологічного дискомфорту в сучасному суспільстві; відбувається зниження матеріальної спроможності рекреантів та, як наслідок, відмова від більш вартісних поїздок за межі регіонів на користь відпочинку на місцевості; поліпшується благоустрій рекреаційних зон досліджуваної території, й у лісах у тому числі [7, с. 7]. Більше того, в умовах воєнного стану та наявності значної кількості людей, постраждалих від російської агресії, зростає потреба в додаткових потужностях у сфері санаторно-курортного лікування та туристично-оздоровчого господарства. Такі потужності прискореними темпами та з відносно невеликими затратами можна забезпечити у сфері рекреаційного лісокористування, що підтверджується позитивною практикою розбудови рекреаційної інфраструктури у лісах Волинської області.

У секторі лісових господарств, які функціонують в системі Державного агентства лісових ресурсів України (ДАЛРУ), здійснюється певне фінансування процесів використання корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях. У 2013—2020 роках у динаміці фінансування

використання корисних властивостей лісів для рекреаційних цілей підприємствами ДАЛРУ не спостерігалось чітко вираженого тренду як щодо запланованих, так і фактичних обсягів фінансового забезпечення рекреаційного лісокористування (рис. 1).

У 2013 році підприємствами ДАЛРУ роботи по використанню корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях були профінансовані на суму 500,3 тис. грн, у 2015 році — 452,4 тис. грн, у 2017 році — 718,9 тис. грн, у 2018 році — 1465,3 тис. грн, у 2019 році — 1088,6 тис. грн, у 2020 році — 377,8 тис. грн. Обсяги фінансування ДАЛРУ процесів використання корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях у 2018—2019 роках порівняно з 2013—2017 роками збільшилися, що пов'язано з позитивними тенденціями в розвитку національного лісгосподарського комплексу, а це дало можливість фінансувати ті види діяльності, які у перспективі забезпечуватимуть прийнятний рівень капіталізації ведення лісового господарства в цілому. У 2020 році порівняно з 2018—2019 роками обсяги фінансування використання корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях зменшилися у 3 рази, що пов'язано з негативними наслідками впливу карантинних заходів на діяльність постійних лісокористувачів.

Позитивним моментом фінансування процесів використання корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях у 2013—2020 роках є те, що у більшості років спостерігалось перевищення фактичних показників над плановими, що свідчить про власну ініціативу керівників лісових господарств фінансувати проекти розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування. В цілому можна говорити про невеликі суми, які спрямовувалися на використання корисних властивостей лісів

в рекреаційних цілях у зв'язку з відсутністю належних стимулів зі сторони держави в частині розширеного відтворення індустрії рекреаційного лісокористування.

Запуск реалізації Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, яка передбачає реалізацію комплексу завдань стосовно розбудови інфраструктури освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісів з ідентифікацією джерел фінансово-інвестиційного забезпечення та заходів стосовно комерціалізації всіх фаз формування рекреаційного продукту, на порядок підвищить рівень заінтересованості керівників лісових господарств розвивати діяльність, яка передбачає використання корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях. Тим більше, що поглиблення процесів децентралізації влади та інституціональних трансформацій у лісовому секторі створюють додатковий базис для взаємодії постійних лісокористувачів та територіальних громад в частині розширення ареалу здійснення рекреаційної діяльності. Це пов'язано з тим, що територіальні громади внаслідок дерегуляції земельних відносин отримали у комунальну власність значні площі земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів, велика частина котрих піддалася стихійному залісенню, що створило умови для розвитку на них індустрії рекреаційного лісокористування.

Вагомою інституціональною передумовою активізації рекреаційного лісокористування у секторі державних та комунальних лісових господарств стало схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, яка передбачає популяризацію використання лісів для туризму та рекреації, створення умов для залучення коштів бізнесу для забезпечення розвитку туристичної інфраструктури в лісовій галузі.

В рамках означеної Державної стратегії для покращення використання рекреаційного потенціалу лісів планується: 1) розвивати інфраструктуру для туризму та рекреації, зокрема шляхом створення та облаштування екологічних стежок, туристичних шляхів, місць відпочинку, рекреаційних стоянок; 2) створити умови для залучення коштів бізнесу для забезпечення розвитку туристичної інфраструктури в лісовій галузі; 3) проводити моніторинг туристичного руху та аналіз даних для подальшого ефективного менеджменту відвідування лісів, зокрема через запровадження сучасних ІТ-технологій; 4) запровадити заходи з унормування туристичного потоку з урахуванням максимально допустимого розрахованого рекреаційного навантаження для уникнення рекреаційної дигресії та негативного впливу на біорізноманіття в лісах; 5) забезпечити безпеку відвідувачів, зокрема шляхом організації превентивних заходів та інформування щодо прав та обов'язків туристів у лісі; 6) створити можливість доступу до рекреації у лісах для маломобільних груп населення, зокрема для осіб з інвалідністю; 7) залучати до планування та організації заходів з рекреації в лісах волонтерів; 8) здійснювати активну та сучасну комплексну популяризацію лісів України для туризму як в державі, так і за кордоном; 9) розробити електронні ресурси та мобільні додатки щодо рекреації в лісах; 10) забезпечити розвиток співпраці з туристичним бізнесом та органами місцевого самоврядування [9].

Вдала реалізація перерахованих завдань в межах Державної стратегії управління лісами України до 2035 року відзначається високою ймовірністю, оскільки вже сформовано базові умови для ефективного використання ІТ-технологій щодо діджиталізації всіх фаз створення рекреаційного продукту у зв'язку з тим, що у лісовій галузі фактично проведена цифрова трансформація усіх сторін розширеного відтворення та освоєння лісоресурсного потенціалу, а також функціонування ринків лісопродукції. Позитивною стороною Державної стратегії управління лісами України до 2035 року є також те, що при визначенні пріоритетів використання лісів для потреб розвитку рекреаційної діяльності враховано ймовірність надмірного рекреаційного навантаження на лісові біогеоценози, що дозволить сформувати відповідні індикатори для недопущення виснаження лісових біогеоценозів внаслідок розбудови мережі туристичних маршрутів та зведення об'єктів інфраструктури рекреаційного лісокористування.

Також названа Державна стратегія відкриває можливість для розроблення відповідних державної, регіональних та місцевих програм освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісового господарства, залучення прямої та непрямої бюджетної підтримки ініціатив по розбудові інфраструктури рекреаційного господарства постійних лісокористувачів та територіальних громад, встановлення партнерських відносин між місцевим самоврядуванням та суб'єктами приватного бізнесу в частині реалізації проєктів створення рекреаційної мережі на землях лісогосподарського призначення, використання сучасних аутсорсингових, франчайзингових та реінжинрингових технологій щодо використання окремих складових лісоресурсного потенціалу у рекреаційних цілях.

Розбудова інфраструктури рекреаційного лісокористування передбачає будівництво та введення в експлуатацію певної специфікації об'єктів. Мова йде про будівництво кемпінгів, мотелів, туристичних стоянок та інших засобів побутового обслуговування в сучасному рекреаційному лісі, що тісно пов'язано з традиційними лісогосподарськими заходами, з підвищенням естетичних і санітарно-гігієнічних властивостей деревостанів [6, с. 14]. Перевага постійних лісокористувачів полягає в тому, що вони мають ресурсні можливості для зведення таких об'єктів. В першу чергу, це ті комунальні та державні лісові господарства, які мають лісопереробні підрозділи. Саме останні мають можливість на основі заготовленої власними силами деревини виготовляти необхідний набір пиломатеріалів, столярних виробів та будівельних дерев'яних конструкцій. Лісові господарства, які не мають у своїй структурі лісопереробних підрозділів, можуть залучати до спорудження об'єктів інфраструктури рекреаційного лісокористування підприємницькі структури, які спеціалізуються на переробці деревини та виробництві дерев'яної продукції з високою доданою вартістю.

На основі взаємодії постійних лісокористувачів та суб'єктів приватного лісогосподарського і деревообробного підприємництва в частині розбудови об'єктів інфраструктури рекреаційного лісокористування досягається максимальний синергетичний ефект: 1) формується індустрія відпочинку у лісових біогеоценозах;

2) створюються нові робочі місця у публічному та приватному секторах місцевого господарства; 3) завантажуються потужності у секторі дрібних та середніх деревообробних виробництв; 4) відбувається диверсифікація сільської економіки та діяльності постійних лісокористувачів; 5) розвивається мережа рекреаційних пунктів; 6) активніше залучаються у господарський обіг несировинні корисності лісів, що знижує потребу у першочерговому освоєнні найбільш ліквідних порід деревини.

Водночас потенціал рекреаційного лісокористування може бути використаний повною мірою на основі встановлення партнерських відносин між постійними лісокористувачами та органами місцевого самоврядування [2], оскільки останні нещодавно внаслідок дерегуляції земельних відносин отримали у комунальну власність значні площі земель сільськогосподарського призначення, велика частина котрих піддалася самозалісненню. Самозаліснені землі у більшості випадків є де-факто лісовими землями і дуже проблематичним є їх використання у продуктивному сільськогосподарському обігу. Водночас ці землі є сприятливим полігоном для розвитку рекреаційного лісокористування, оскільки лісові біогеоценози, які сформувалися на даних територіях, є придатними до продукування екосистемних послуг, зокрема створення умов для надання рекреаційних послуг на основі використання корисних властивостей лісів. Тому спершу необхідно перевести самозаліснені сільськогосподарські угіддя у категорію лісових земель. Нещодавно схвалений Закон України №2321-ІХ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів" від 20.06.2022 року [5] значно спростив процедуру такого переведення.

Відповідно до нормативно-правових засад ведення лісового господарства для здійснення необхідного комплексу лісгосподарських заходів на цих землях, які перебувають у комунальній власності, необхідним є укладання угод публічно-приватного партнерства з постійними лісокористувачами та суб'єктами приватного бізнесу, оскільки саме постійні лісокористувачі у своїй більшості мають спеціалізовані підрозділи для здійснення вказаного комплексу робіт, а приватні лісопереробні структури забезпечать потребу в дерев'яних матеріалах широкої номенклатури. Тобто угоди публічно-приватного партнерства забезпечать взаємодію постійних лісокористувачів, органів місцевого самоврядування та приватного бізнесу, що дозволить доопрацювати склад туристичних маршрутів, розширивши їх за рахунок як лісових угідь, так і цікавих для туристів об'єктів населених пунктів, включивши їх до цих маршрутів [6, с. 18]. Отже, потенціал рекреаційного лісокористування за рахунок поєднання організаційних та територіальних можливостей органів місцевого самоврядування та постійних лісокористувачів значно зростає, що для окремих адміністративних районів та територіальних громад лісозабезпечених регіонів може виступити ключовим моментом структурної перебудови місцевого господарського комплексу. Також такого роду угоди підвищують зацікавленість органів місцевого самоврядування у прискорених темпах та збільшенні масштабів рекреаційного лісокористуван-

ня з огляду на перспективу створення нових робочих місць та додаткові надходження до місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі національної економіки створило інституціональні передумови для диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів, в першу чергу через результативніше використання корисних властивостей лісів. Результативніше використання корисних властивостей лісових біогеоценозів є можливим за рахунок введення додаткових потужностей в індустрію рекреаційного лісокористування. Доцільність розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування впливає також з того, що у багатьох регіонах частка стиглих та перестійних насаджень є невисокою, що звукує перспективи зростання прибутковості виробничо-господарської діяльності як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі за рахунок збільшення обсягів лісозаготівель в межах рубок головного користування.

Водночас додаткові потужності рекреаційного лісокористування можуть бути введені у молодняках, середньовікових та пристигаючих деревостанах і за налагодження належного контролю за поведінкою рекреантів стане можливим упередження еколого-деструктивних та природо-руйнівних процесів у лісових біогеоценозах. Дослідження показали, що у 2013—2020 роках підприємствами, які функціонують в системі ДАЛРУ, на використання корисних властивостей лісів в рекреаційних цілях спрямовувалися незначні суми фінансових ресурсів внаслідок відсутності скоординованої політики держави стосовно стимулювання введення додаткових потужностей в рекреаційну діяльність постійних лісокористувачів.

З огляду на це, можна стверджувати, що основною проблемою розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування в секторі лісових господарств є обмеженість фінансово-інвестиційного забезпечення. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року" сформувало пріоритети, завдання та конкретні механізми для нарощення фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування, що дасть змогу забезпечити нову якість освоєння екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами, для досягнення рекреаційних цілей. Пріоритетною формою фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій у лісовому секторі виступають угоди публічно-приватного партнерства, які дадуть можливість поєднати державні та комунальні лісоресурсні активи задля розширення територіального базису розвитку рекреаційного бізнесу.

Література:

1. Антоненко І.Я., Охріменко А.Г. Проблеми та перспективи залучення інвестицій в туристичну сферу в рамках європейської інтеграції України. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 4. С. 10—12.

2. Голян В. Державно-приватне партнерство як базова інституціональна передумова капіталізації природних ресурсів в умовах децентралізації. Економіст. 2015. № 9. С. 4—7.

3. Дячук О. Активізація рекреаційної діяльності в зоні осушувальних меліорацій: регіональні пріоритети та інституціональні передумови. Економіст. 2013. № 12. С. 73—75.

4. Дячук О. Регулювання рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій: перспективні напрями вдосконалення суб'єктно-об'єктних відносин. Економіст. 2014. № 4. С. 39—41.

5. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів" №2321-IX від 20.06.2022 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text>

6. Калущий І.Ф., Запотоchnий М.М. Особливості покращення рекреаційного використання лісових ландшафтів Прикарпаття. Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. 2006. Том 16. Випуск 2. С. 12—19.

7. Павловська Т.С., Білецький Ю.В., Вілюра Т.С. Рекреаційно-оздоровчі ліси Волинської області. Науковий огляд. 2017. № 4 (36). С. 1—10.

8. Піляк О.І., Джусов О.А. Поточний стан і перспективи залучення іноземних інвестицій з метою забезпечення підвищення економічного потенціалу підприємств туристичної галузі України. Ефективна економіка. 2020. №7. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.economy-nauka.com.ua/?op=1&z=8069>

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року" від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text>

10. Січка І.І. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття та проблеми інвестиційного забезпечення регіону. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2011. Випуск 2 (34). С. 47—53.

References:

1. Antonenko, I.Ya. and Okhrimenko, A.H. (2010), "Problems and prospects of attracting investments in the tourism sphere within the framework of the European integration of Ukraine", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 10—12.

2. Holian, V. (2015), "Public-private partnership as a basic institutional prerequisite for the capitalization of natural resources in conditions of decentralization", Ekonomist, vol. 9, pp. 4—7.

3. Diachuk, O. (2013), "Activation of recreational activities in the zone of drainage reclamation: regional priorities and institutional prerequisites", Ekonomist, vol. 12, pp. 73—75.

4. Diachuk, O. (2014), "Regulation of recreational entrepreneurship in the zone of drainage reclamation: promising directions for improving subject-object relations", Ekonomist, vol. 4, pp. 39—41.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the preservation of forests", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text> (Accessed 30 Oct 2022).

6. Kaluts'kyj, I.F. and Zapotochnyj, M.M. (2006), "Features of improvement of recreational use of forest landscapes of Prykarpattia", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats', vol. 16, no. 2, pp. 12—19.

7. Pavlovs'ka, T.S. Bilets'kyj, Yu.V. and Viliura, T.S. (2017), "Recreational and health forests of the Volyn region", Naukovyj ohliad, vol. 4 (36), pp. 1—10.

8. Pilyak, A. and Dzhusov, O. (2020), "Current state and prospects of attracting foreign investment in order to increase the economic potential of enterprises in the tourism industry of Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 7, available at: <http://www.economy-nauka.com.ua/?op=1&z=8069> (Accessed 30 Oct 2022).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On the approval of the State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text> (Accessed 30 Oct 2022).

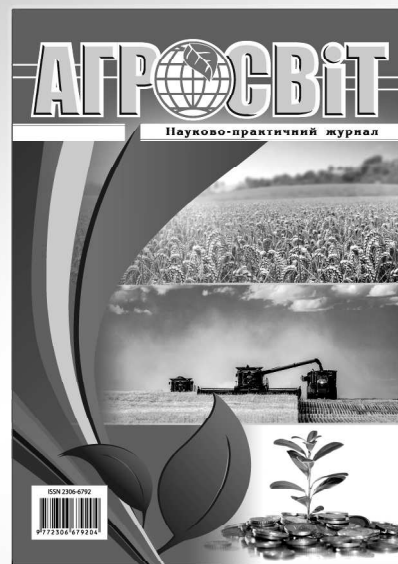
10. Sichka, I.I. (2011), "Tourism and recreation potential of Transcarpathia and problems of investment provision of the region", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya Ekonomika, vol. 2 (34), pp. 47—53.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2022 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 332.3:338.3](4+477)

*О. В. Лазарева,**д. е. н., професор, професор кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1050-7118>**А. Ю. Масъ,**Почесний землепорядник України, старший викладач кафедри управління земельними
ресурсами, Чорноморський національний університет імені Петра Могили**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1140-28-17>**К. Ю. Борисевич,**заступник директора, Товариство з обмеженою відповідальністю**"Український експертний центр по вимірюванню та оцінці"**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6246-0668>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.13

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ЗЕМЛЕВПОРЯДНОГО ВИРОБНИЦТВА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

O. Lazarieva,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management
the Landed Resources, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

A. Mas,

Honorary land surveyor of Ukraine, Senior Lecturer of the Department of Management
the Landed Resources, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

K. Borysevych,

Deputy Director, Limited Liability Company "Ukrainian Expert Center
for Measurement and Evaluation", Mykolayiv, Ukraine

FEATURES OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE

В статті висвітлено думку, що окреслення особливостей ведення землепорядного виробництва сприятиме більш ефективному використанню земельних ресурсів. Зосереджено увагу на вивченні досвіду землепорядного виробництва в країнах Європейського Союзу, що дозволило віднайти та спроектувати його особливості і для України.

Висвітлено досвід ведення землепорядного таких країн Європейського Союзу, як Швеція, Норвегія, Фінляндія, Польща, Німеччина, Австрія, Угорщина, Чехія, Словаччина, Іспанії, Франція, Італія, Болгарія, Румунія, Великобританія.

Окреслено особливості ведення землепорядного виробництва в українських реаліях, такі як подальше застосування інноваційних технологій, використання технологій формування цифрових просторових, статистичних та адміністративних даних, відновлення застосування прогресивних технологій, подальше удосконалення технологій ведення землепорядних робіт, необхідність організації регульованого проведення землепорядних робіт, посилення управління якістю послуг у сфері землепорядного виробництва, обов'язкове здійснення контролю якості виконання землепорядних робіт, забезпечення ефективності заходів з наукової організації праці у землепорядних організаціях, впровадження кращих європейських практик.

The article highlights the opinion that outlining the features of land management production will contribute to more efficient use of land resources. Attention is focused on studying the experience of land management production in the countries of the European Union, which made it possible to find and design its features for Ukraine as well.

The opinion is expressed that during the period of Ukraine's integration into the European Community, there is a need to study the experience of European countries in the field of land management production.

The experience of land management in such countries of the European Union as Sweden, Norway, Finland, Poland, Germany, Austria, Hungary, Czech Republic, Slovakia, Spain, France, Italy, Bulgaria, Romania, Great Britain is covered. The priorities of conducting land cadastral works, features of registration of real estate rights in EU countries are revealed, it is substantiated that land management works are carried out on the basis of special land management projects for land consolidation, it is indicated that land management documentation is developed for a certain landscape and spatial structure, it is important to conduct anti-erosion measures, land management production should be carried out on the basis of territory development plans.

Features of conducting land management production in Ukrainian realities are outlined, such as the further use of innovative technologies, which will contribute to the use of application packages for creating and updating digital maps, the use of digital data generation technologies for conducting land management production, which will ensure more effective decision-making on the basis of operational analysis; restoration of the use of advanced technologies, which will allow planning the process of using land resources and designing the composition of the optimal ratio of land; carrying out further improvement of technologies for conducting land management works with mandatory drawing up of land management schemes and technical and economic substantiation of land management works; the need to organize regulated land management works; the need to strengthen the management of the quality of services in the field of land management production; mandatory implementation of quality control of land management works at all stages of its development; ensuring the economic effectiveness of measures on the scientific organization of work in land management organizations; implementation of the best European practices in the field of land management production.

Ключові слова: землевпорядне виробництво, Європейський Союз, земельні ділянки, землевпорядні роботи, прогресивні технології, європейські практики, управління якістю послуг у землеустрої, наукова організація праці у землеустрої, система землевпорядного проектування.

Key words: land management production, European Union, land plots, land management works, progressive technologies, European practices, management of the quality of services in land management, scientific organization of labor in land management, system of land management design.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Розвиток землевпорядного виробництва, зважаючи на інтенсифікаційні процеси в системі землеустрою, зумовлюють необхідність пошуку його особливостей в умовах сьогодення.

Крім того, зважаючи на те, що ефективне управління виробництвом є важливим резервом економічного розвитку, питання, пов'язані із землевпорядним виробництвом потребують ефективного використання земельних ресурсів. Всі завдання, які сьогодні стоять перед землеустроєм в певній мірі залежать і від правильної постановки, і від безпомилкового розв'язання питань, що пов'язані з організацією і плануванням землевпорядних робіт.

Враховуючи, що землевпорядне виробництво включає в себе питання, які пов'язані із плануванням робіт із землеустрою, нормуванням, фінансуванням та безпосередньо організацією землевпорядних робіт, завданням сьогодення є обґрунтування його пріоритетів, щоб сприяти ефективному використанню земельних ресурсів.

Потребує необхідності і вивчення досвіду країн Європейського Союзу, що дозволить віднайти та спроектувати його особливості і для України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нині у науковій літературі певною мірою вже окреслено проблеми землевпорядного виробництва та сформульовані його особливості.

Так, Кузін Н.В. [1, с. 127] розкрила проблеми землевпорядного виробництва, а також можливі шляхи їхнього розв'язання в період формування ринкових земельних відносин.

Шацкова Л.П. [2] обгрунтувала важливість здійснення основних груп землевпорядних робіт (проектних та вишувальних), а також зробила висновок, що землевпорядна діяльність охоплює різноманітні дії щодо розроблення та реалізації необхідних чи доцільних змін у системі використання земель.

Рибіна О.І. [3, с. 28] обгрунтувала теоретичні засади організації та управління виробництвом прогностичних, проектних та вишувальних робіт із землеустрою.

Грещук Г.І. [4] удосконалила теоретичний підхід до формування системи землевпорядного забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення.

Третяк А.М. [5] розкрив особливості ведення землевпорядного виробництва, а також організації території сільськогосподарських підприємств в умовах ринку.

Зазначимо, що в сучасній науковій літературі розкриваються лише окремі аспекти землевпорядного виробництва, що стосуються вивчення європейського досвіду формування ринку сільськогосподарських земель [6, с. 270].

Попри багатоаспектність досліджень щодо розвитку системи землевпорядного забезпечення землекористування та наукових поглядів, пов'язаних із питаннями управління землевпорядним виробництвом, потребують вивчення питання, пов'язані із обгрунтуванням особливостей землевпорядного виробництва в країнах європейського простору, що дозволить висвітлити пріоритети його ведення і в Україні. Це і зумовило вибір теми дослідження, його мету та завдання, які необхідно розв'язати.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у висвітленні особливостей ведення землевпорядного виробництва в країнах Європи та на основі цього проектування його пріоритетів в Україні, враховуючи умови сьогодення.

Відповідно завданнями є вивчення досвіду ведення землевпорядного виробництва в країнах Європейського Союзу та проектування перспектив його ведення в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У період інтеграції України до Європейського співтовариства виникає потреба у вивченні досвіду країн Європи у сфері ведення землевпорядного виробництва. Потребують необхідності вивчення питань, пов'язаних із раціоналізацією землекористування, із формуванням ефективної системи планування землевпорядних робіт, вивчення самого механізму виконання землевпорядних робіт в країнах Європи, розкриття особливостей реєстрації прав на землю тощо.

Так, в країнах Європейського Союзу організація раціонального використання та охорони земель здійснюється на основі державних, регіональних та муніципальних програм і методів державного управління зе-

мельними ресурсами (Land Management), за допомогою виконання робіт із встановлення (відновлення) меж земельних ділянок (Land Survey), а проведення землевпорядних робіт, пов'язаних із удосконаленням землеволодінь і землекористувань (Land Consolidation) передбачає здійснення комплексу заходів для створення сприятливих економічних умов в сільському та лісовому господарстві [7, с. 56—90].

В Європі землевпорядні в основному пов'язані із здійснення земельно-кадастрових робіт [8], що передбачають ведення робіт із поділу та об'єднання земельних ділянок, робіт із реєстрації угод щодо набуття прав власності та користування землею, робіт із прийняття управлінських рішень у сфері землевпорядного виробництва.

В ЄС кадастр, реєстрацію прав на нерухомість і пов'язаних з ними процесів передачі, розподілу і правового оформлення земельних ділянок часто називають управлінням земельними ресурсами [9, с. 15].

Наприклад, у Великобританії цими роботами займається Державна топографічна служба, у Швеції — Національна земельна служба [10, с. 198].

В таких країнах Північної Європи як Швеція, Норвегія, Фінляндія та Польща всі землевпорядні роботи здійснюються на основі спеціальних землевпорядних проектів із консолідації земель. І при здійсненні таких землевпорядних робіт, як перепланування земельних ділянок, визначення їх меж, винесення меж в натуру (на місцевість), придбання земельних ділянок держава в основному втручається у процес регулювання земельних відносин, дозволяючи їх проводити землемірам за рахунок коштів земельних власників.

В таких країнах Німеччина, Австрія, Угорщина, Чехія, Словаччина землевпорядна документація розробляється не лише на одне землевпорядне господарство, але й на певну ландшафтно-просторову структуру, в складі якої є кілька господарств.

В Іспанії, Франції, Італії, Болгарії, Румунії, та Туреччині роботи із веденням протиерозійних заходів, терасуванням або консервацією земель здійснюються не лише землемірами, а і спеціалізованими фірмами що працюють у сфері сільськогосподарського виробництва.

Здійснення землеустрою в країнах Європи проводиться також і за участю "промоутерів", тобто тих осіб чи компаній, учасників земельного ринку, що беруть на себе ініціативу у здійсненні намічених заходів, пошуку інвестицій абокладають у здійснення землеустрою початковий капітал [10, с. 65].

У Швеції діє Національна земельна служба країни, вся нерухомість в країні внесена в Реєстр нерухомості та в Реєстр прав на нерухомість, що суттєво допомагає вирішити проблеми землеустрою сільських територій, питання управління земельними ресурсами, планування землекористування та охорони навколишнього природного середовища.

У Великобританії [8] реєстрація речових прав на землю, створення і підтримка системи національного картографування, процес оцінки земель, реєстрація та регулювання землекористування здійснюється на основі перерозподілу функцій між Королівською державною земельною реєстраційною палатою, Британським

Рис. 1. Особливості ведення землепорядного виробництва в українських реаліях

Джерело: сформовано авторами.

управлінням з оцінки нерухомості, Міністерством сільськогосподарства країни, а також між окремими державними органами (службами), які наділені відповідно до законів певними повноваженнями в галузі раціонального використання й охорони землі.

У Фінляндії операції із землею та взагалі землепорядні роботи передбачають здійснення постійних землепорядних заходів, а також проведення контролю за раціональними використанням та охороною земель за допомогою землепорядних служб та державних відомств [11, с. 23].

У Франції [7, с. 79] практика ведення землепорядного виробництва здійснюється через спеціальну земельну документацію, що має вигляд різних планів облаштування території. Причому базою для складання землепорядного плану є матеріали зонування території, що включають в себе такі зони як сільськогосподарську, лісову, забудовану. Землепорядні ж роботи проводяться на основі даних земельного кадастру з реєстром справ, який вирішує завдання, що пов'язані із оподаткуванням, обліком земель, а також ідентифікацією та описом земельних ділянок, складанням кадастрових планів.

У Польщі трансакції у сфері землепорядного виробництва, пов'язані із оборотом речових прав на земельні ділянки здійснюються шляхом продажу, спадкування, дарування, оренди між фізичними особами, обміну. У цій країні функціонує Агентство сільськогосподарської нерухомості, завдяки якому здійснюються такі форми управління майновими правами як лізинг та оренда, продаж, обмін нерухомості, передача в управління.

У країнах ЄС сьогодні функціонує Європейська земельна інформаційна служба [12, с. 98], діяльність якої зосереджена на забезпеченні легкого доступу до євро-

пейської інформації про землю та власності для підтримки повноцінного європейського ринку нерухомості.

В Європі також діє і Європейська асоціація землемірів, яка є некомерційною організацією, метою якої є розвиток ринку землі, реєстрація нерухомого майна на ринках капіталу.

Вивчення досвіду ведення землепорядного виробництва в країнах Європейського Союзу свідчить, запропоновані вище напрямки можна поступово впроваджувати і в українських реаліях за умови повноцінного функціонування системи Державного земельного кадастру після закінчення військового стану. Хоч окремі елементи функціонування Державного земельного кадастру сьогодні вже відновлені [13], а також відновлено прийом документів з реєстрації прав на земельні ділянки.

В рамках нашого дослідження спробуємо і ми окреслити особливості ведення землепорядного виробництва в українських реаліях. Ними, на нашу думку, є:

— подальше застосування інноваційних технологій, а саме робота з програмою CREDO DAT, що передбачає виконання автоматизованої обробки геодезичних вимірювань, їх аналізу з супутників, дозволяє проектувати дані і обробляти камеральні та геодезичні виміри складної форми; використання автоматизованого програмного комплексу AutoCadMap для роботи з векторними зображеннями; застосування прикладного пакету Geopics для створення цифрових карт, проектування, розв'язування інженерних задач: створення цифрових карт місцевості та обробка аеро та космічних знімків за допомогою програми Digital;

— використання технологій формування цифрових просторових, статистичних та адміністративних даних для ведення землепорядного виробництва, що забез-

печить більш ефективно на основі оперативного аналізу прийняття ефективних управлінських рішень;

- відновлення застосування прогресивних технологій, які дозволятимуть планувати процес використання земельних ресурсів, а також проектувати оптимальне співвідношення угідь, посилюючи інноваційну спрямованість землевпорядного виробництва;

- проведення подальшого удосконалення технологій ведення землевпорядних робіт з обов'язковим складанням схем землеустрою, розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель відповідних адміністративно-територіальних утворень;

- необхідність організації регульованого проведення землевпорядних робіт, що дозволить своєчасно проводити важливі роботи з комплексного управління розвитком землекористування територій;

- необхідність посилення управління якістю послуг у сфері землевпорядного виробництва, що сприятиме їх відповідності вимогам законодавства, передбачення обов'язкового забезпечення точності землевпорядних робіт;

- обов'язкове здійснення контролю якості виконання землевпорядних робіт на всіх етапах її розробки, включаючи самоконтроль, поточний контроль, контроль "другою рукою" та приймальний контроль, що сприятиме на всіх етапах розробки землевпорядної документації запобігти недолікам, а також забезпечить їх усунення у майбутньому;

- забезпечення економічної ефективності заходів з наукової організації праці у землевпорядних організаціях, що ініціюватиме підвищення продуктивності праці, зниження собівартості проектнокошторисної документації і підвищення рентабельності проектних організацій із землеустрою;

- ведення землевпорядного виробництва на засадах, що ґрунтуються передбачення виконання робіт, що пов'язані з охороною та раціональним використанням земель, землевпорядним забезпеченням системи управління земельними ресурсами, розвитком земельного кадастру, оцінкою земель;

- забезпечення необхідності розробки стандартизованих вимог до складання найбільш поширених видів землевпорядної документації;

- впровадження кращих європейських практик сприятиме пошуку, а також впровадженню науково-обґрунтованих оперативних рішень у галузі землевпорядного виробництва, забезпечить більш широкую можливість для апробації їх у вітчизняних простір, сприятиме їх реалізації в українських реаліях.

Сформовані нами особливості ведення землевпорядного виробництва графічно наведені на рис. 1.

Дотримання зазначених особливостей сприятиме оптимальній організації землевпорядного виробництва в сучасних умовах на території України.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У проведеному дослідженні вивчено досвід ведення землевпорядного виробництва таких країн Євро-

пейського Союзу, як Швеція, Норвегія, Фінляндія, Польща, Німеччина, Австрія, Угорщина, Чехія, Словаччина, Іспанія, Франція, Італія, Болгарія, Румунія, Великобританія. Розкриті пріоритети ведення земельно-кадастрових робіт, проаналізовано особливості реєстрації прав на нерухомість в країнах ЄС, обґрунтовано, що землевпорядні роботи здійснюються на основі спеціальних землевпорядних проектів із консолідації земель, вказано, що землевпорядна документація розробляється на певну ландшафтно-просторову структуру, зазначено, що важливим є ведення протиерозійних заходів, ведення землевпорядного виробництва має здійснюватися на основі планів облаштування території.

З урахуванням окресленого європейського досвіду ведення землевпорядного виробництва сформовано його перспективи в Україні, такі як подальше застосування інноваційних технологій, використання технологій формування цифрових даних для ведення землевпорядного виробництва, відновлення застосування прогресивних технологій, проведення подальшого удосконалення технологій ведення землевпорядних робіт, необхідність організації регульованого проведення землевпорядних робіт, необхідність посилення управління якістю послуг у сфері землевпорядного виробництва, обов'язкове здійснення контролю якості виконання землевпорядних робіт на всіх етапах її розробки, забезпечення економічної ефективності заходів з наукової організації праці у землевпорядних організаціях, розробка стандартизованих вимог до складання землевпорядної документації, впровадження кращих європейських практик у галузі землевпорядного виробництва.

Перспективи подальших досліджень мають бути спрямовані на вивчення особливостей підготовки фахівців з природничих дисциплін в контексті розвитку STEM-освіти.

Література:

1. Кузін Н. В. Актуальні проблеми землевпорядного виробництва. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2012. № 1—2. С. 127—129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2012_1-2_24
2. Шацкова Л.П., Пшенична Т.А., Лазєєв М.Є. Види землевпорядних робіт та аналіз їх ефективності. Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал. Випуск 38. 2019. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/38_2019_ukr/66.pdf
3. Рибіна О.І. До питання організації та управління виробництвом прогностичних, проектних та вишукувальних робіт із землеустрою. Вісник Криворізького національного університету. Вип. 5, 2021. С. 25—29. URL: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/10044/1/%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0_3.pdf
4. Грещук Г. І. Організаційно-економічне та правове забезпечення розвитку землевпорядного механізму сталого сільськогосподарського землекористування: монографія. Київ: ДКС-Центр, 2018. 308 с.
5. Третьак А.М., Третьак В.М. Землеустрій в Україні: впорядкування землеволодінь і землекористувань та організація території сільськогосподарських підприємств. монографія. Херсон: Гринь Д.С. 2016. 192 с.

6. Данкевич В. Є. Розвиток земельних відносин в умовах глобалізації: монографія. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2017. с. 270—285.

7. Ковальчук І.П., Мартин А.Г., Євсюков Т.О., Тихенко Р.В., Жук О.П., Богданець В.А., Опенько І.А. Концептуальні засади вирішення проблем землеустрою сільських територій в сучасних умовах: монографія. За ред. І.П. Ковальчука. К.: Медінформ, 2015. 158 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/327289027_Konceptualni_zasadi_virishenna_problemi_zemleustrou_silskih_teritorij_v_suchasni_h_umovah

8. The State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture — Managing Systems at Risk, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome and Earthscan, London. 2011. URL: <http://www.fao.org/docrep/017/i1688e/i1688e.pdf>

9. Краснолуцький О.В., Тихенко Р.В., Євсюков Т.О. Складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічно обґрунтовані сівоzmіни та впорядкування угідь. Землевпорядний вісник. № 4. 2010. С. 14—17.

10. Kovalchuk I., Atamanyuk O. A new conception of implementation of rational crop rotation in Ukraine. Yale Review of Education and Science, "Yale University Press", 2015. № 1 (16). — Vol. VI. — P. 196—207.

11. Горлачук В.В. Методологічні проблеми сучасного землевпорядкування. Землевпорядкування. 2001. № 2. С. 20—24.

12. Скиба М.В. Управління земельними ресурсами: досвід країн Європейського Союзу. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 3, 2020. С. 93—101. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_1/18.pdf

13. Наказ Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру № 141 від 09.06.2022 р. "Про відновлення функціонування Державного земельного кадастру" URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-141-%D0%B2%D1%96%D0%B4-09.06.2022-1.pdf>

References:

1. Kuzin, N.V. (2012), "Actual problems of land management production", Zemleustr, kadastr I monitoring zemel, vol. 1-2, pp. 127—129, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2012_1-2_24 (Accessed 12 Nov 2022).

2. Shackova, L.P., Pshenichna, T.A., Lazeev, M.Ye. (2019), "Types of land management works and analysis of their effectiveness", Infrastruktura rinku. Elektronny naukovopraktychny yurnal, vol. 38, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/38_2019_ukr/66.pdf (Accessed 12 Nov 2022).

3. Rybina, O.I. (2021), "To the issue of organization and management of the production of predictive, project and search works with land management", Visnik Kriivorizkogo nacionalnogo universitetu, vol. 5, pp. 25—29, available at: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/10044/1/%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0_3.pdf (Accessed 12 Nov 2022).

4. Hreshchuk, H. I. (2018), Organizaciyno-ekonomichne te pravove zabezpechennya rozvitku zemlevporyadnogo mehanizmu stalogo silskogospodarskogo zemlekoristuvannya [Organizational, economic and legal support for the development of the land management mechanism of sustainable agricultural land use], DKS Centr, Kyiv, Ukraine.

5. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M. (2016), Zemleustr v Ukraini: vporyadkuvannya zemlevolodin I zemlekoristuvan ta organizacia terytorii silskogospodarskikh pidpriemstv [Land management in Ukraine: regulation of land ownership and land use and organization of the territory of agricultural enterprises], Grin D.S., Herson, Ukraine.

6. Dankevich, V.Ye. (2017), Rozvitok zemelnih vidnosyn v umovah globalizacii [Development of land relations in the conditions of globalization], Vid-c O.O. Evenok, Zhytomyr, Ukraine, pp. 270—285.

7. Kovalchuk, I.P., Martyn, A.G., Yevsyukov, T.O., Tihenko, R.V., Zhuk, O.P., Bogdanec, V.A. and Openko, I.A. (2015). Konceptualni zasady virishennya problem zemleustrou silskih terytory v suchasni_h umovah [Conceptual principles of solving land management problems in rural areas in modern conditions], Medinform, Kyiv, Ukraine, available at: https://www.researchgate.net/publication/327289027_Konceptualni_zasadi_virishenna_problemi_zemleustrou_silskih_teritorij_v_suchasni_h_umovah (Accessed 13 Nov 2022).

8. Food and Agriculture Organization of the United Nations and Earthscan, (2011), "The State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture — Managing Systems at Risk", available at: <http://www.fao.org/docrep/017/i1688e/i1688e.pdf> (Accessed 13 Nov 2022).

9. Krasnolucky, O.V., Tihenko, R.V. and Yevsyukov, T.O. (2010), "Compilation of land management projects that ensure ecologically and economically justified crop rotation and land management", Zemlevporyadny visnik, vol. 4, pp. 14—17.

10. Kovalchuk, I. and Atamanyuk, O. (2015), "A new conception of implementation of rational crop rotation in Ukraine", Yale Review of Education and Science, Yale University Press, vol. 1 (16), Part VI. pp. 196—207.

11. Horlachuk, V.V. (2001), "Methodological problems of modern land management", Zemlevporyadkuvannya, vol. 2, pp. 20—24.

12. Skyba, M.V. (2020), "Management of land resources: experience of the countries of the European Union". Vcheni zapisky TNU im V.I. Vernadskogo. Seria Ekonomika ta upravlinnya. Tom. 31 (70), vol. 3, pp. 93—101, available at: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_1/18.pdf (Accessed 13 Nov 2022).

13. State Service on Geodesy, Cartography and Cadastre (2022), Order "About the restoration of the functioning of the State Land Cadastre", available at: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7-141-%D0%B2%D1%96%D0%B4-09.06.2022-1.pdf> (Accessed 13 Nov 2022).

Стаття надійшла до редакції 16.11.2022 р.

O. Maslyhan,

*Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management,
Management of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8465-548X>

T. Kulinich,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
of Organizations, Lviv Polytechnic National University*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-7080>

M. Shevchenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting
and Finance, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2165-9907>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.19

DEVELOPMENT OF A BALANCED SCORECARD OF INDICATORS OF FINANCIAL POTENTIAL OF THE PRODUCTION ENTERPRISE

O. O. Maslyhan,

*д. е. н., професор кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет*

T. B. Kulinich,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій, Національний університет "Львівська політехніка"

M. M. Shevchenko,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів, Національний технічний університет
"Харківський політехнічний інститут"*

РОЗРОБКА ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

In previous research, the authors have proved that management of the financial potential of industrial enterprises realizes through the model of management paradigm. This model is based on the introduction of a balanced system of indicators, takes into account the multidimensional character of their modern activity, balances the target system, and establishes its direct connection with the results of the financial service of the enterprise in all frames (concerning personnel, technological and organizational resources of the financial service, financial resources of the enterprise, external environment). Such a model allows for achieving high efficiency in the activity of the financial service. Therefore, it is important to thoroughly test the developed elements of the methodology of financial potential management within which a choice of different financial development of production enterprises is necessary. It is also problematic that the introduction of a balanced system of financial potential indicators will not always be Implementation of a balanced scorecard financial potential will be effective provided that the financial service of the enterprise meets such criteria of choice: (1) management support (readiness to promote the balanced scorecard implementation, belief in the balanced scorecard benefits); (2) support from middle-level managers (understanding and readiness to promote the balanced scorecard implementation; readiness for the use of balanced

scorecard); (3) agreement of employees to balanced scorecard use; (4) support by the financial service of a unified evaluation culture (desire to clearly understand the values of indicators related to strategic goals; ability and desire of employees to collect data for assessment of current performance indicators). Therefore, the purpose of the article is to illustrate the development of a balanced system of indicators of the financial potential of the production enterprise. According to the results of the study, the development of a balanced system of indicators and its realization within the financial services of the objects of approbation have quantitatively fixed strategic initiatives in the target settings, which take into account priority directions of development and limitation of resources and have determined well-grounded qualitative standards of control.

У попередніх дослідженнях авторами доведено, що управління фінансовим потенціалом виробничих підприємств, реалізоване через модель управлінської парадигми що базується на запровадженні збалансованої системи показників, ураховує багатоцільовий характер їх сучасної діяльності, збалансовує цільову систему та налагоджує її безпосередній зв'язок з результатами діяльності фінансової служби підприємства у всіх ракурсах (стосовно кадрових, технологічних та організаційних ресурсів фінансової служби, фінансових ресурсів підприємства, зовнішнього оточення). Очевидно, що така модель дозволяє досягти високої результативності в діяльності фінансової служби. Відтак, важливою є всебічна апробації розроблених елементів методики управління фінансовим потенціалом у межах якої необхідний вибір різномірних за можливостями фінансового розвитку виробничих підприємств. Проблемним є також, те, що впровадження збалансованої системи показників фінансового потенціалу не завжди буде дієвим, відтак важливо визначити критерії, що забезпечують оптимальність. Впровадження розробленої збалансованої системи показників фінансового потенціалу буде дієвим за умови відповідності фінансової служби підприємства таким критеріям вибору: підтримка з боку керівника (готовність сприяти впровадженню збалансованої системи показників, віра в її переваги); підтримка з боку керівників середньої ланки (розуміння та готовність сприяти впровадженню збалансованої системи показників; готовність до використання збалансованої системи показників); згода працівників користуватися збалансованою системою показників; підтримка фінансовою службою єдиної культури оцінки (бажання чітко розуміти значення показників, що пов'язані із стратегічними цілями; вміння та бажання працівників збирати дані для оцінки поточних показників діяльності). Відтак метою статті є ілюстративна розробка збалансованої системи показників фінансового потенціалу виробничого підприємства. За результатами дослідження зроблено висновок, що розробка збалансованої системи показників та її реалізація в межах фінансових послуг об'єктів апробації кількісно зафіксувало стратегічні ініціативи в цільових установах, які враховують пріоритетні напрямки розвитку та обмеження ресурсів і визначило обгрунтовані якісні стандарти контролю.

Key words: balanced scorecard; strategic map; cascading; financial potential management.

Ключові слова: збалансована система показників; стратегічна карта; каскадування; управління фінансовим потенціалом.

PROBLEM-SETTING AND ITS RELATION TO IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL OBJECTIVES

In previous research, the authors have proved that the management of the financial potential of production enterprises, realized through the model of management paradigm based on the introduction of the balanced scorecard (or — BS), accounts for the multidimensional character of their modern activity, balances the target system and establishes its direct connection with the results of activity of financial service of the enterprise in

all fields (concerning personnel, technological and organizational resources of the financial service, financial resources of the enterprise, external environment). It is obvious that such a model allows for achieving high efficiency in the activity of the financial service. Therefore, it is important to thoroughly test the developed elements of the methodology of financial potential management in which a choice of different financial development of production enterprises is necessary. It is also problematic that the introduction of a balanced scorecard financial potential will not always

Table 1. Economic efficiency of use of production waste of PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat", 2021

production waste	ways of waste utilization	Potential buyers	lost income, thousand UAH	The cost of 1 tons of competitors' wastes as of 2021, thousand UAH	The volume of waste for 2021 according to the calculation, (in tons)
technical greenery	Pear and ra succulent feed	population	10	0,23.	23
small-diameter wood, sprout, pieces wood	Logs		15,8	1,2	19
chipboard	wood-fiber boards, particleboard, logs	woodworking enterprises, population	21	2	32
In total			46,8	-	-

Source: data of the websites PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat".

be effective, so it is important to define criteria that ensure optimal performance.

ANALYSIS OF RECENT STUDIES AND PUBLICATIONS

Analysis of the latest research and publications, in which the solution of the problem of development of a balanced scorecard has been initiated, allowed to allocate as the main achievements Kuzenko T. B. Sablina N. V. [2], Ivanets' O. O [1]., Shandrivs'ka O. Ye., Kuzyak V. V., Bek O. M. [5]. At the same time, the mentioned works are rather fragmented, as they are devoted to the development of scientific approaches to the management of the financial potential of the enterprise, in particular, generalization of the source of financial potential formation, consideration of the main tasks of effective financial potential management. Therefore, within the framework of the research we have based on our own research on the defined issue (in particular, in the sphere of streamlining the process of development and integration of balanced scorecard as the basis of the financial management system, on the formation of a unified approach to the effective management paradigm of the financial potential of the production enterprise [3; 4]). The outlined directions were useful for the allocation of effective conditions for balanced scorecard implementation.

Formulation of the objectives. The purpose of the article is to illustrative development of a balanced scorecard of the financial potential of the production enterprise

PRESENTATION OF THE MATERIAL OF THE STUDY, SUPPORTING THE SCIENTIFIC RESULTS OBTAINED

Implementation of balanced scorecard (or — BS) financial potential will be effective provided that the financial service of the enterprise meets such criteria of choice [3-4]: (1) management support (readiness to promote the BS implementation, belief in the BS benefits); (2) support from middle-level managers (understanding and readiness to promote the BS implementation; readiness for the use of BS); (3) agreement of employees to use BS; (4) support by the financial service of a unified evaluation culture (desire to clearly understand the values of indicators related to strategic goals; ability and desire of

employees to collect data for assessment of current performance indicators). The higher the percentage of the organizational unit compliance with the above selection criteria (1—4), the more optimal it is for BS implementation.

Let us consider the peculiarities of the development of balanced scorecard financial potential of the production enterprise taking into account the mentioned criteria in the example of the production enterprise of PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat". At that, taking into account the above criteria of efficiency, the following input data are defined: The main purpose of the enterprise "assistance to furniture manufacturers"; the specificity of the future — "the best national producer of wood"; valuable orientation — personal development; the loyalty of the leader; no irreplaceable workers; satisfied clients are not present; overdue debts are not a problem; shareholders are only dividends.

The basis of company's balance is based on:

— the general strategy of "expansion and reorientation of the felling territory" in the section: closing of low-productivity cutting areas (with high % of production waste) and reorientation on high-productivity cutting areas with the prospect of an increase of the felling; participation in tender processes on timber harvesting; acquisition of modern trailing equipment that does not violate the forest cover;

— anti-crisis financial development (protection of the won positions), which makes it necessary to reduce expenses.

PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat" chose such ways of cash accumulating:

1. The use of production waste will allow receiving additional income — 46,8 thousand UAH. The substantiation of economic expediency of the use of wastes of production is given in Table 1. Analysis of expectations of clients, suppliers, creditors, and employees revealed the inability of the existing system of values to promote the development of the enterprise and allowed to allocate the necessary for the development of goals: satisfied customers; satisfied shareholders; excellent business reputation; fair compensation of employees.

2. Sale of fixed assets with a high degree of bearing (590 thousand UAH), objects of incomplete construction (84,5 thousand UAH), animals on feeding (4,5 thousand

Table 2. The productivity cutting areas of PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat", 2021

Number of cutting areas	the volume of production in m3		waste (according to calculation), in %		
	fact	plan	fuel wood	small-diameter wood	low-quality wood
1	643,41	0	20	5	35
2 (there a perspective of increase in logging)	1699	2590	20	6	2
3	500,34	500,34	10	5	13
In total	2842,75	3090,34	50	16	50

Source: data of the websites PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat".

UAH), sale of unrealized stocks of finished products (100 thousand UAH), which will allow getting 779 thousand UAH.

3. Conservation of low-productivity cutting area (with a high % of production waste) and reorientation on high-productivity, with the perspective of increase of felling territory. Production and output of friendly raw materials are given in Table 2.

Thus, the conservation is liable to the cutting area number 1 (the output of raw materials 40%), for cutting area number 2 is the prospect of an increase in felling territory by 52% (or receiving an additional income of 302 thousand UAH).

4. Reduction of the number of products sold on credit using an implementation of 100% of pre-payment, which will help to free up additional funds for the sum of 101,2 thousand UAH.

5. Introduction of the practice of open auctions on the sale of wood, which will allow the sale of raw materials received as a result of the increase of cutting by 52%. The forecast amount of released funds will equal 1182,2 thousand UAH. and will be used for:

— payment of the most urgent obligations of the enterprise (accounts payable for goods, works, and services (531,6 thousand UAH), current obligations on labor payment (50,1 thousand UAH), current obligations to the budget (120,9 thousand UAH));

— the acquisition of an economic rope-skidder will help to save the costs of cracking and increase competitiveness in tender processes. According to the calculation data, in the case of the installation of the skidder, the cost is projected to decrease by about 27%.

To purchase the plant, the company needs to find a manufacturer who offers the equipment in acceptable conditions. It is advisable to hold a tender to determine the best offer from the manufacturer. Coordination of these issues requires: the expenses of funds for the tender 1 thousand UAH; purchase of equipment — 160 thousand UAH; transportation of equipment — 2 thousand UAH; adjustment and installation of equipment — 3 thousand UAH. All stages of work together are estimated at 166 thousand UAH. The load capacity of the unit — is 4,5 (replaces 4 tractor mechanisms), and fuel costs — are 12 liters. gasoline (6,4 per 1 liter) for 100 km. (fuel consumption for tractors — 19 liters. diesel fuel (price 6,90 per 1 liter) for 100 km.).

The average tractor skidder distance of 1 is approximately 500 km. at 1 sq.m., 560 km. at 2 sq.m., 400 km. in

3, 300 in 4, the average monthly income of the tractor operator is 650 UAH. During the logging, the device will need to be rearranged on average 4 times in 1—2 quarters, and 6 times in 3—4. Installation and installation of the device require 5 hours of work for 3 people (salary 690 UAH).

The following parameters allow for estimating the economic feasibility of the investment in the purchase of a cable-skidder installation. Thus:

— initial investments are renewed in 5 years, 215381 thousand UAH are redundant at the beginning of the fifth year. Initial investments will be covered for the first nine months of 5th year. Thus, the period of money return invested in the project is going to be equal to 4 years and 3 months, and the cost-effectiveness of the project will be 136%;

— attraction of 50% of the loan funds for 7 years at 21% is inappropriate, as initial investments are renewed during 9 (+ 33510,95 thousand UAH are redundant at the beginning of 9th year, initial investments will be covered for the first of 1 one month of 9th year). Thus, the term of return of funds invested in the project will be equal to 8 years and 1 month. The project profitability will decrease to 43%.

The implementation of the specified provisions will form such a balance sheet structure and a financial performance report. The current balance sheet results and preliminary assessment of financial potential have allowed PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat":

1) to orient the financial service employees to maximize profit;

2) to choose as strategic measures:

— component 1: (1.1) sale of fully depreciated fixed assets, objects of unfinished construction, non-liquid reserves, animals on breastfeeding; (1.2) reduction of the term of commodity credit; (1.3) minimization of accounts receivable; (1.4) payment of the most term obligations; (1.4) rope-skidding plant purchase; (1.5) closing cutting areas number 1, increase of felling territory in cutting areas number 2; (1.6) introduction of the practice of open auctions for the sale of wood; (1.7) economically appropriate use of waste;

— component 2: (2.1) expansion of the customer base; (2.2) participation in public procurement on felling with potential cutting areas of high-quality wood; (2.3) annual dividends are paid, ensure the information needs of shareholders; (2.4) improvement of the business image;

Table 3. The strategic card PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat", 2021

BS components	goals on BS constituents	goals on BS constituents	goals on BS constituents
1 financial resources of the enterprise	1.1. Optimization of the enterprise property and the cutting area's structure	← improve profitability → enterprise	1.3. Cost savings 1.2. Increase of income from sales of products
2 external financial environment	2.1. Customer satisfaction	← Reduction influence of the external → financial environment ↓ 2.2. Competitiveness in tenders	2.3. Shareholder's satisfaction
3 personnel resources of the financial service	3.1. Motivated staff	← Efficient work of staff →	3.3. Conformity of employees with positions
4 technological resources of the financial service	4.1. Quality of information streams	← Efficient technology → of management	4.2. Conformity of the technology of specification management
5 organizational resources of the financial service	5.1. High organizational culture	← 5.2. High level → of communication culture	5.3. Effective feedback

Source: data of the websites PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat".

— component 3: (3.1) professional development of employees; (3.2) increase employee interest in labor results; (3.3) brought in line value of shareholders and employees of an enterprise; (3.5) conducting HR audit (determination of conformity for a job);

— component 4: formation of interest of workers in innovation (technological, organizational); increase of completeness, clarity, relevance, and reliability of information flows; improvement of the financial planning system; introduction of the control system;

— component 5: (5.1) formation of staff awareness regarding the mission, vision, and enterprise values; (5.2)

formation of trust in leadership; (5.3) development of a code of business ethics; (5.4) implementation of the practice of joint management problems; (5.5) introduction of the practice of mentoring; (5.6) formation of the company's interests in the employees; (5.7) attention of the enterprise to questions and suggestions of subordinates (introduction of the mail of the head; an increase of reception hours); (5.8) promotion of self-expression of the employee, encouragement to express proposals on the enterprise development..

Implementation the agreed recommendations was reached using strategic card below (Table. 3).

Table 4. BS PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat", 2021

BS components	Strategic goals	Quantitative expression of goals		
		The name of the indicator	Initial value	Target value
	1	Profitability of own capital (a0)	-0,149	0,28
1	1.1.-1.3	Absolute liquidity ratio (a1) Income from sales of products, thousand UAH. (a2)	0,003 2916	0,2 3264,8
2	2.1 2.2 2.3	Customer satisfaction (b1) Competitiveness in tenders (b2) Shareholder's satisfaction (b3)	3 P ¹ 0 P 1 P	11 P 4 P 5 P
3	3.1. 3.2.	Motivated employees (b1) Conformity of employees with positions (b2)	1 P 0 P	5 P 3 P
4	4.1. 4.2.	Quality of information streams (g1) Conformity of the technology of specification management (g2)	0 P 1 P	3 P 5 P
5	5.1. 5.2. 5.3.	Organizational climate (p1) Communication Culture (p2) Feedback (P3)	1 P 2 P 2 P	5 P 5 P 5 P

Source: data of the websites PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat".

The final fixing of the scenario of strategic choice and formation of target settings, taking into account the priority financial directions and limitations on resources, set out in Table 4.

Thus, the formation of a balanced scorecard financial potential allowed the PJSC "Putylykey skey ty lisokombinat":

1) allocate 5 spheres of controlling ("a", "b", "b", "d", "d");

2) allocate 13 General indicators with fixing each of them in a particular area of controlling:

— sphere "a": profitability of own capital; absolute liquidity ratio; income from sales of products;

— sphere "b": satisfaction of the client's needs; interest of suppliers; satisfaction of shareholders;

— sphere "b": motivation of employees; correspondence of employees to posts;

sphere "d": quality of information flows; conformity of technology of management to specifications;

— sphere "d": organizational climate; communication culture; feedback.

3) to orient the employees of the financial department on achievement of the main financial goal — an increase of profitability of own capital by means of fixing at each General indicator of target setting (qualitative standard of control).

Thus, the development of strategic cards of the financial potential of the PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat" allowed us to carry out a description of the chosen scenarios of strategic development, to detail them in the system of tasks. As a result, the main areas of optimization of the financial potential management system and formed balanced target systems are defined, which take into account possible prospects of financial development of enterprises and existing limitations on resources.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The development of a balanced scorecard and its implementation within the financial services of the objects of approbation has quantitatively fixed the selected strategic initiatives in the target settings, which take into account priority directions of development and limitation of resources and have determined well-grounded qualitative standards of control. At the same time following conclusions were made:

1. Creation and cascade of balanced scorecard optimized the system of financial planning and control of PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat", which is achieved due to: ensuring factor communication and hierarchical correlation of all control indicators, creation of opportunities for quick identification of reasons of deviations of actual values of control indicators from the provided qualitative standards of control; clear fixing of goals in the system of financial and non-financial indicators; formation of a clear system of responsibility for the final results of the activity.

2. Implementation of the proposed model of management paradigm at the PJSC "Putyl's'kyi lisokombinat" has formed a new form of realization of management activity through the use of tools balanced scorecard (system of gathering and analysis of

information about results; system of determination, decomposition, and balancing of goals, the infrastructure of responsibility, a system of control indicators)..

PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The obtained results will create opportunities for further testing of the elements of the method of managing the financial potential of the production enterprise through a balanced scorecard and realization of the process of its cascading.

References:

1. Ivanets, O. O. (2012), "Conceptual approaches to the management of enterprise development potential", *Ekonomika, organizatsiya i upravlinnya pidpriemstvom*, vol. 4, pp. 151—155.
2. Kuzenko, T. B. and Sablin, N. V. (2015), "Methodical Approaches to Management of Financial Potential of an Enterprise", *Economics and management by national households*, vol. 4, pp. 123—130.
3. Maslihan, O.O., Zhukov, S.A., Ihnatushenko, O.S. and Kulnich, T.V. (2022), "Structuring of the elements of the method of managing the financial potential of the production enterprise. Investments: practice and experience", vol. 4, pp. 10—18.
4. Maslihan, O., Mamatova, L., Zhukov, S. and Ribak, O. (2022), "Modern management paradigm of financial potential of a manufacturing enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 26—31.
5. Shandrovska, O. Ya., Kuzyak, V. V. and Beck, A. M. (2013), "Approaches to the management of the potential of the enterprise and its strategic development", *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues*, vol. 776, pp. 442—448.

Література:

1. Іванець О. О. Концептуальні підходи до управління потенціалом розвитку підприємства, *Економіка, організація і управління підприємством*. — 2012. — № 4. С. 151—155.
 2. Кузенко Т. Б. Сабліна Н. В. Методичні підходи до управління фінансовим потенціалом підприємства, *Економіка та управління національним господарством*, 2015, № 4, С. 123—130.
 3. Масліган О.О., Жуков С.А., Ігнатушенко О.С., Кулініч Т.В. Структуризація елементів методики управління фінансовим потенціалом виробничого підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*, №4, 2022. С. 10—18.
 4. Масліган О.О., Маматова Л.Ш., Жуков С.А., Рибак О.М. Сучасна управлінська парадигма фінансового потенціалу виробничого підприємства. *Журнал "Економіка та держава"*, № 2, 2022. С. 26—31.
 5. Шандрівська О. Є., Кузяк В. В., Бек О. М. Підходи до управління потенціалом підприємства та його стратегічним розвитком. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 2013, № 776, С. 442—448.
- Стаття надійшла до редакції 02.11.2022 р.*

О. В. Ніколюк,
д. е. н., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Одеський національний технологічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1665-0361>
О. А. Коваленко,
к. філолог. н., доцент, профектор з науково-педагогічної та виховної роботи,
Одеський державний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3377-514X>
В. О. Орлова,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри філософії і права,
Одеський національний технологічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8580-8521>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.25

ЗБАЛАНСУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

О. Nikoliuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Public Management and Administration, Odesa National Technological University
О. Kovalenko,
PhD in Philology, Associate Professor, Vice-Rector for Scientific,
Pedagogical and Educational Work, Odesa State Agrarian University
V. Orlova,
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Philosophy and Law, Odessa National Technological University

BALANCING THE LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF ENSURING THE QUALITY OF PROVISION OF EDUCATIONAL SERVICES

У статті розглядається проблема збалансованості ринку праці у контексті розвитку системи освіти в Україні. Ринок праці завжди динамічно розвивається, тож важливим питанням сьогодення є працевлаштування людей та професійна орієнтація на майбутнє, яка базується на аналізі потреби у професіоналах, фахівцях, а також робітничих кадрах. Обґрунтована необхідність розробки та впровадження системи прогнозування професійної структури ринку праці на основі кількісних і якісних опитувань роботодавців та експертів у сфері зайнятості. Зазначено, що одним із важливих напрямів збалансованості ринку праці у контексті розвитку вітчизняної системи освіти є вдосконалення маркетингової діяльності закладів освіти. Запропоновано концептуальну схему механізму забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та визначено, що на ефективність його функціонування впливають чинники зовнішнього і внутрішнього середовища. Обґрунтована технологія підвищення якості освіти за участю Національного Агентства, яка базується на потужній методологічній основі у вигляді квадри підходів: людиноцентричного, системного, компетентнісного і синергетичного. Зазначено, що новітнім механізмом забезпечення якості освіти може стати державно-громадське управління. Визначені заходи щодо ефективного функціонування механізму забезпечення якості освітньої діяльності у закладах вищої освіти.

The article examines the problem of labor market balance on the basis of ensuring the development of the domestic education system. The labor market must directly develop dynamically. The topical issue of today is the provision of employment and career guidance in the future, which is based on the results of the analysis of the need for reliable professionals and workers. The main factor that causes certain disparities in the domestic labor market is the direct cyclical development of the market economy, which leads to fluctuations in supply and aggregate demand for labor. It is the neutralization of the imbalance in the labor market of Ukraine that requires the formation and provision of a reliable system for collecting and analyzing the necessary information in the direction of developing the qualification structure of the labor force. The purpose of the article is to determine the theoretical foundations of the development of the education system of Ukraine and improve its quality in the context of ensuring the balance of the domestic labor market. The objectives of this article are to identify the state of labor markets and educational services, develop guidelines and conduct a study that will confirm the idea of the possibility of balancing the labor market for the development of education in Ukraine. The need to develop and implement a system for forecasting the required professional structure of the labor market by conducting quantitative and qualitative surveys among employers and experts in the field of employment. It is proved that one of the key areas of promoting the balance of the labor market on the basis of educational development is the reform of marketing activities for educational institutions. A conceptual scheme of the mechanism of quality assurance of educational activity of higher education institutions is proposed and it is determined that the efficiency of its functioning is influenced by external and internal factors. The technology of improving the quality of education with the participation of the National Agency, which is based on a strong methodological basis in the form of a quadratic approach: human-centered, systemic, competence and synergetic. It is noted that the newest mechanism for ensuring the quality of education may be public administration. Measures for the effective functioning of the mechanism for ensuring the quality of educational activities in higher education institutions are identified.

Ключові слова: освіта, ринок праці, якість освіти, навчальний процес, конкурентоспроможність освіти, збалансованість, зайнятість.

Key words: education, labor market, quality of education, educational process, competitiveness of education, balance, employment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На етапі формування інформаційного суспільства та розвитку економіки знань посилення рівня інтеграції ринків освітніх послуг та праці є важливим фактором успішного соціально-економічного поступу. Саме бізнес і освіта перестають бути певним чином самодостатніми та стають значно залежними один від одного. Серед ключових умов успішного розвитку бізнесу стає стійка модернізація й модифікація рівня людського потенціалу певними засобами системи освіти. Очевидно, що головною характерною рисою діяльності сучасного закладу вищої освіти в умовах ринку має стати орієнтація на постійний розвиток його інноваційної спрямованості, на якість науково-освітньої діяльності. Серед найбільш актуальних недоліків українського ринку освітніх послуг слід вказати на невідповідність спеціалізації студентів сучасним нормам; неповне задоволення попиту на якість

освіти, беручи до уваги високі конкурси на окремі спеціальності; кількісне перевантаження дисциплінами з відносно базовим характером знань; дублювання серед навчальних дисциплін; відсутність актуальних методів навчання та інше.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Як підкреслює Г. Беккер, "молоді фахівці є найбільш схильними до активного навчання також і на робочому місці, порівняно з працівниками інших вікових груп" [1]. Вища освіта, крім того, служить "гарантією професійного, підприємницького успіху й засобом соціального захисту від стихійного коливання ринку праці, оскільки

чим вищий освітній рівень працівника, тим більше в нього шансів не виявитися безробітним" [2].

На думку М.О. Баймуратова сьогодні, особливої ваги набувають зусилля світового співтовариства у царині гармонізації взаємодії глобальних і регіонально-маргінальних тенденцій, зорієнтованих в цілому на вистраждану людством нову "шкалу цінностей" на шляху реалізації гуманістичних ідей, пов'язаних із органічним синтезом імперативів культури, миру, злагоди й співпраці. В багатьох країнах Європи сьогодні відбуваються процеси передачі функцій контролю та управління освітою політикою територіальним громадам і ці тенденції закріплюються саме на конституційному рівні [3].

Як цілком слушно стверджує М. Семикіна, "глобальний інноваційний розвиток зумовлює інноваційні зміни у структурі та функціонуванні ринків праці, а трансформація ринків праці, у свою чергу, неодмінно впливає на появу критичної маси представників інноваційної праці, здатних вплинути на можливості інноваційних зрушень держави, її конкурентні позиції" [4].

Водночас, "професійно-кваліфікаційний рівень працівників виступає важливим фактором формування середнього класу" [5], завдяки чому можливо забезпечити сталий соціально-економічний розвиток країни.

Натомість, упродовж останніх років у нашій державі посилюється дисбаланс ринку освітніх послуг і ринку праці. Тому сформований вітчизняною системою вищої освіти людський капітал не знаходить належних можливостей для реалізації на ринку праці. Йдеться, по-перше, про працевлаштування фахівців з вищою освітою на робочих місцях, які такої освіти не потребують, залучення їх до зайняття низькокваліфікованими видами праці. Найбільш поширеними причинами подібної ситуації є або низький якісний рівень професійної підготовки таких фахівців, або ж відсутність реальних можливостей для працевлаштування через дефіцит вакансій чи низьку якість пропонованих вакантних робочих місць. По-друге, має місце працевлаштування не за спеціальністю фахівців на робочі місця, де пропонуються порівняно кращі умови праці, вищий рівень заробітної плати, можливості кар'єрного просування.

Забезпечення збалансованості ринку праці у контексті розвитку вітчизняної освіти вимагає впровадження стратегічного планування підготовки фахівців з вищою освітою. При цьому слід враховувати, що задача визначення потреби у фахівцях з вищою освітою на найближчу й більш віддалену перспективу є досить складною й вимагає всебічного й ретельного обґрунтування з урахуванням думки керівників підприємств, керівництва навчальних закладів, керівництва органів державної влади й місцевого самоврядування [6]. Прогнозування показників попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці має ґрунтуватися на економіко-статистичному аналізі тенденцій розвитку ринку праці й урахуванні прогнозних макроекономічних показників.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад щодо розвитку вітчизняної системи освіти шляхом забезпечення збалансованості ринку праці. Завданнями, виконання яких дозволяє до-

сягнути поставленої мети є виявлення сучасного стану ринків праці та освітніх послуг, формування методичних засад та проведення експериментального дослідження, що дозволить підтвердити гіпотезу про можливість збалансування ринку праці з метою розвитку вищої освіти в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ринок праці завжди динамічно розвивається, тож важливим питанням сьогодення є працевлаштування людей та професійна орієнтація на майбутнє, яка базується на аналізі потреби у професіоналах, фахівцях, а також робітничих кадрах. У процесі підготовки прогнозу має бути проаналізована ситуація на ринку праці, визначено професії, на які буде попит. Ця інформація повинна стати важливою й необхідною при формуванні державного замовлення на підготовку фахівців і в майбутньому стане корисною для роботодавців і здобувачів вакансій.

Подолання дисбалансу на вітчизняному ринку праці вимагає створення та забезпечення системи збору й аналізу інформації щодо професійно-кваліфікаційної структури робочої сили для розробки прогнозів розвитку вітчизняної системи освіти. Проте, динамічні зміни на ринку праці суттєво обмежують можливості реалізації кількісної стратегії прогнозування попиту та пропозиції.

Зазначені обставини значною мірою обумовлюють перспективність розробки та впровадження системи прогнозування професійної структури ринку праці на основі кількісних і якісних опитувань роботодавців та експертів у сфері зайнятості. Відтак, доцільно використовувати комбінацію соціологічних методів у діяльності базових та регіональних центрів зайнятості для збору та аналізу інформації щодо поточних і перспективних кадрових потреб економіки, виявлення основних проблем, тенденцій та чинників впливу, а також експертного визначення й оцінки базових сценаріїв розвитку ситуації на ринку праці [7].

На нашу думку, в контексті забезпечення збалансованості ринків праці та освітніх послуг заслуговують на увагу також методика якісних опитувань роботодавців (фокус-групи, глибинні інтерв'ю) та експертної оцінки базових сценаріїв розвитку регіонального ринку праці, розробка технології та програмного забезпечення електронного (поштового) опитування роботодавців і проведення його апробації на базі служби зайнятості.

Оскільки підготовку фахівців з вищою освітою для кожного виду економічної діяльності можуть здійснювати, як правило, декілька навчальних закладів, вбачаємо доцільність проведення між ними конкурсу на розміщення державного замовлення. Ключовими критеріями відбору навчального закладу за конкурсом мають стати частка випускників, працевлаштованих в межах України, та оцінка роботодавцями якості праці молодих фахівців у перші два роки після закінчення навчального закладу. Обов'язковою умовою здобуття вищої освіти за кошти бюджету є працевлаштування випускників та робота за фахом не менше двох років після закінчення закладу освіти.

Одним із важливих напрямів збалансованості ринку праці у контексті розвитку вітчизняної системи освіти є вдосконалення маркетингової діяльності навчальних закладів. Для України характерним є посилення зацікавленості закладів вищої освіти у проведенні якісних маркетингових досліджень, зважаючи на розвиток процесів європейської інтеграції та низку специфічних для нашої держави чинників впливу. До них належать: невідповідність структури підготовки фахівців у вищих навчальних закладах реальним потребам ринку праці; неефективне використання бюджетних коштів і зменшення державного фінансування закладів вищої освіти; посилення конкуренції між закладами вищої освіти [8].

Аналіз діяльності конкурентів, їх слабкі та сильні сторони, оцінка закладу на ринку освітніх послуг, його частки й потенціалу розвитку, формування іміджу навчального закладу є обов'язками відділу зв'язків із потенційними споживачами. Саме тому у кожному вищому навчальному закладі має запроваджуватися системний підхід до вивчення кадрових потреб у фахівцях у розрізі професій і спеціальностей. Виконання зазначеного завдання повинні забезпечувати служби або відділи маркетингу.

Ключовим показником конкурентоспроможності закладу освіти на вітчизняному та світовому ринках є відповідність освітніх програм і навчальних планів підготовки фахівців реальним вимогам часу. Вирішити це питання можливо за рахунок організації опитувань роботодавців і вивчення їх вимог до якості професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

Задля врахування вищезазначених вимог, в організації навчального й виховного процесу повинні відбуватися своєчасні інноваційні зміни, включаючи широке застосування можливостей сучасних інформаційно-комунікативних технологій. При цьому, "інформаційні освітні технології є важливою компонентою цілісного педагогічного процесу та мають бути невід'ємною складовою сучасних технологій навчання" [4]. Освітні стандарти, на основі яких організовується процес навчання, повинні постійно підтримуватися в актуальному стані.

Однією з причин дисбалансу на ринку праці є також завищені вимоги з боку роботодавців по відношенню до молодих фахівців, значна частка з яких не мають досвіду практичної роботи. Тому вкрай актуального значення набувають питання укладення договорів про співпрацю між підприємствами і закладами вищої освіти, спільного пошуку ними шляхів підвищення якості й практичної орієнтованості підготовки молодих фахівців у рамках круглих столів, нарад, семінарів, визначення найбільш актуальної тематики для наукових досліджень і розробок у вищих навчальних закладах, яка була б здатна задовольнити потреби конкретних бізнес-структур. Доцільною є також участь роботодавців і провідних фахівців підприємств у визначенні орієнтовної тематики для виконання кваліфікаційних і курсових робіт, творчих і практичних завдань, вирішенні питань організації навчальної, виробничої і переддипломної практики здобувачів [6].

На нашу думку, підвищити перспективи працевлаштування випускників після завершення ними навчання можливо за умови зарахування періоду практики до

трудового стажу. А задля залучення інвестицій в систему освіти актуального значення набуває затвердження на законодавчому рівні права на податкові пільги для бізнес-структур, які здійснюють інвестиції в освіту та науку.

Розробка загальнодержавних прогнозів кадрових потреб повинна базуватися, з одного боку, на результатах прогнозування основних макроекономічних показників розвитку держави й світової економіки в цілому, а з іншого — коригуватися з урахуванням перспектив реалізації регіональних і галузевих соціально-економічних та науково-технічних програм. За такого підходу можливо розмішувати на конкурсній основі серед закладів вищої освіти державне замовлення на підготовку саме тих фахівців, які необхідні для забезпечення реальних потреб економіки і суспільства держави. Приклад такої практики існує в Німеччині, де на фінансову підтримку з боку держави мають право лише ті університети, які забезпечують реальне працевлаштування своїх випускників на рівні не менше 70% [7].

Водночас, на підставі отриманої інформації можливо визначати додаткову потребу або ж надлишок фахівців конкретних професій за різними регіонами. Частково вирішити ці питання можна за допомогою міграційних процесів із регіонів з надлишковою кількістю робочої сили до працедефіцитних регіонів. Оскільки потенціал інноваційного розвитку вітчизняної системи освіти формується під впливом загальної соціально-економічної ситуації конкретної території, стану розвитку виробничої і невиробничої сфер, галузевої специфіки розвитку регіонів тощо, він характеризується нерівномірністю й суттєвими територіальними асиметріями.

На сьогоднішній день проблема розробки й упровадження системи забезпечення якості освітньої діяльності є новою і вкрай актуальною для вітчизняних закладів вищої освіти. Це пов'язано зі зміною парадигми вищої освіти, яка заснована на автономії навчальних закладів і компетентнісному підході до освітньої діяльності. Україна у сфері забезпечення якості вищої освіти поки що відстає від загальноєвропейського рівня і перебуває на початковому етапі становлення цієї вкрай важливої складової частини національної системи освіти. Ступивши на шлях євроінтеграції, Україні взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів. Навчальні заклади згідно з Законом України "Про вищу освіту" повинні сформувати систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, яка має включати політику та відповідні процедури гарантії цієї якості, а також стратегію постійного її підвищення. Стратегія, політика та процедури підвищення якості освітньої діяльності повинні бути затверджені навчальним закладом, доведені до відома здобувачів, викладачів і громадськості.

На сьогоднішній день в Україні ще не створений комплексний механізм забезпечення якості вищих закладів освіти. В ролі його тимчасового замітника використані системи акредитації та ліцензування, зовнішнє інспектування закладів вищої освіти та внутрішньо університетський ректорський контроль. На жаль, названими компонентами ні самотійно, ні сукупно не забезпечуються

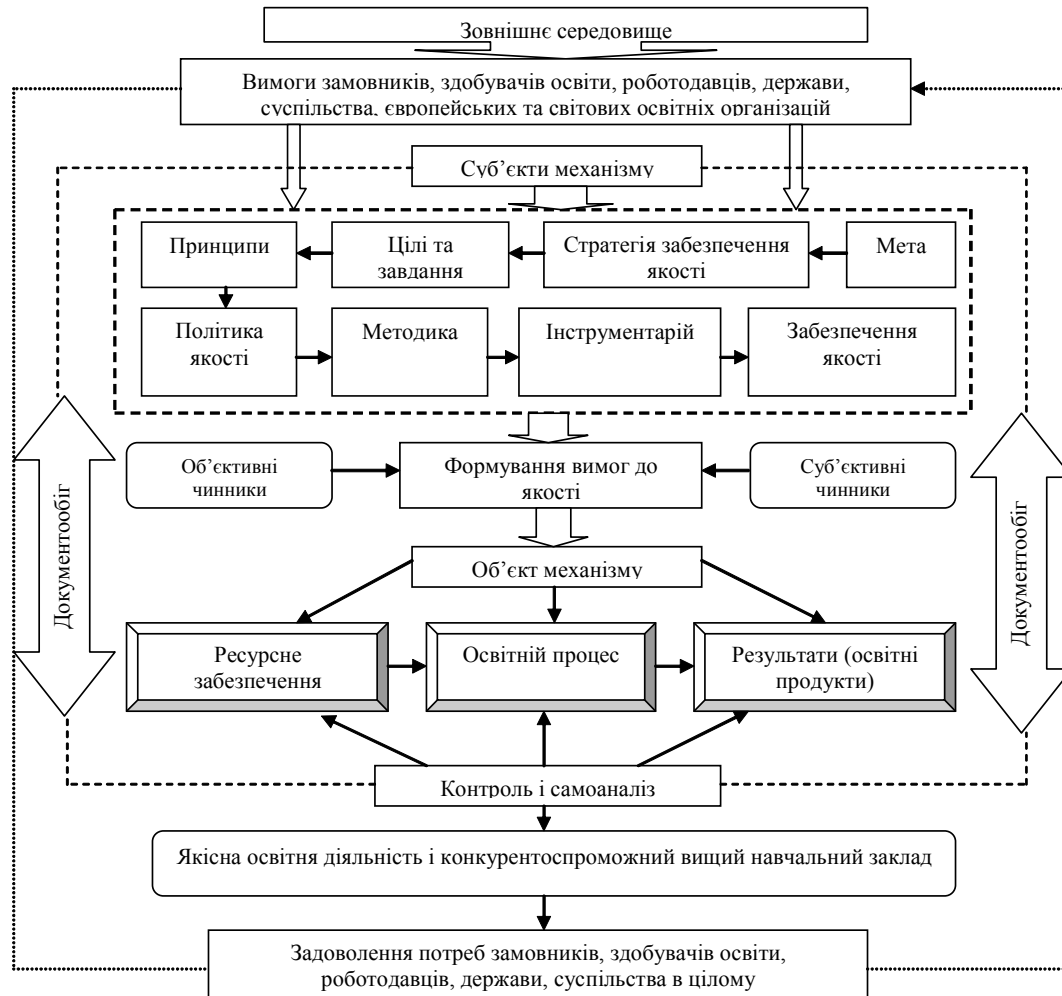

Рис. 1. Концептуальна схема механізму забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти

Джерело: розроблено авторами.

системний вплив на загальні процеси організації діяльності закладів та їх зміст, не створено ефект постійного покращення якості освіти [6].

Основними елементами механізму забезпечення якості освітньої діяльності у вищих навчальних закладах є суб'єкт і об'єкт. Суб'єктом насамперед є управлінський апарат, але також і науково-педагогічні працівники, і самі здобувачі вищої освіти. Вони різною мірою беруть участь в управлінні якістю освітньої діяльності, впливаючи на окремі її аспекти, але всі одночасно зацікавлені у визначенні якості освітньої діяльності та пошуку ефективних управлінських рішень щодо її підвищення. Об'єктами є основні складові освітньої діяльності: ресурси, освітні процеси та результати.

На ефективність функціонування механізму забезпечення якості освітньої діяльності впливають чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. До основних чинників зовнішнього середовища відносимо вимоги й потреби держави, замовників, здобувачів освіти, роботодавців, суспільства, що впливає на якість і рівень задоволення потреб. Крім того, вплив на ефективність механізму мають національні та європейські стандарти забезпечення якості вищої освіти. Внутрішні чинники впливу на функціонування механізму забезпечення

якості освітньої діяльності є ефективність менеджменту, зокрема планування, організації та контролю процедур стосовно забезпечення цієї якості. Важливою є суб'єктивна сторона ставлення безпосередньо учасників освітнього процесу до якості освіти, а головне — їхня відповідальність за її формування. Тому вагому роль відіграють існуючі у вищих навчальних закладах культура якості освітньої діяльності та рівень самоаналізу й самоконтролю [7—9].

Нами запропоновано концептуальну схему механізму забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти (рис. 1).

Новизна запропонованого механізму полягає в споживчоорієнтованому підході щодо забезпечення якості освітньої діяльності. Споживач — головний суб'єкт, який формує запит, визначає вимоги до якості освітніх послуг та оцінює кінцевий результат від них. Тому процес забезпечення якості освітньої діяльності повинен розпочинатись із вивчення споживацьких запитів, потреб і вимог стосовно освітніх послуг, а закінчуватися підтвердженням рівня максимального задоволення споживацьких потреб.

Внутрішні чинники також безпосередньо впливають на забезпечення якості освітньої діяльності. Вони можуть бути об'єктивними і суб'єктивними. Об'єктив-

ними чинниками, що визначають якість освітніх процесів і результатів, є цілі та завдання закладів вищої освіти, внутрішні нормативно-правові положення та інструкції, потенціал і можливості використання їх навчальним закладом. Суб'єктивними чинниками впливу насамперед є відповідальність тих, хто їх здійснює та контролює: керівництва навчального закладу на всіх рівнях, викладачів, а крім того, здобувачів освіти як учасників освітнього процесу, від свідомості й самоорганізації яких також залежать кінцеві результати навчання.

Основними елементами механізму внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності є: стратегія постійного підвищення якості освітньої діяльності вищого навчального закладу, політика у сфері якості та процедури щодо її забезпечення, нормативно-правовий інструментарій і методи системи якості.

Мова йде про технологію підготовки конкурентоспроможних випускників згідно з відносно нового професійного стандарту — паспорту компетентностей, який формується за допомогою роботодавців, яких можуть задіяти до плідної співпраці. Державні центри зайнятості та Міністерство соціальної політики. В той же час організувати розробку таких стандартів за участю різних суб'єктів, які так чи інакше мають свій інтерес в тому, щоб заклади вищої освіти готували кваліфікованих фахівців повинно Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Визначення перспективних потреб у фахівцях з вищою освітою повинне здійснюватися у кількісному та якісному вимірах. В умовах сучасної розбалансованості ринків праці та освітніх послуг необхідні кардинальні зміни, які при збереженні європейських орієнтирів розвитку передбачають їх ефективну інтеграційну взаємодію, приведення у відповідність якості надання освітніх послуг до потреб ринку праці (окремих роботодавців), переорієнтацію вищої освіти на багаторівневу практично-орієнтовану систему підготовки кадрів, підвищення їх мобільності у світовому просторі. Для покращення розуміння процесу забезпечення якості освітньої діяльності розроблено механізм її забезпечення, який визначає взаємодію складових частин системи внутрішнього та зовнішнього середовища. Зокрема, увага акцентується на: стратегії постійного поліпшення якості; політиці вищих навчальних закладів; ресурсному забезпеченні; організації освітнього процесу; контролі й аналізі якості освітньої діяльності на всіх етапах і рівнях.

Література:

1. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. Journal of Political Economy, Vol. 70. No. 5. Part 2. 1962, pp. 9—49.
2. Strielkowski W., Gryshova I. Yu. Academic Publishing and "Predatory" Journals. Science and Innovation. 2018. № 14 (1). P. 5—12.
3. Баймуратов М.О. Сучасні тенденції правового забезпечення надання освітніх послуг в європейських краї-

нах. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: право, 2015, вип. 9—10. С. 129—135.

4. Семикіна М.В. Вплив інноваційного розвитку на процес сегментації ринку праці в умовах глобалізації. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 1. С. 59—62.

5. Коротков Є. Концепція якості освіти URL: <http://osvita.ua/school/manage/general/1342/>

6. Шестаковська Т.Л. Регулювання взаємодії ринків праці та освітніх послуг як шлях зміцнення економічної безпеки системи освіти. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 5. С. 42—46.

7. Шестаковська Т.Л. Концептуальні засади функціонування організаційно-економічного механізму розвитку національної системи освіти. Науковий вісник Полісся. Чернігів: ЧНТУ, 2015. № 1 (1). С. 34—41.

8. Рябенко В. Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітніх реформ: ретроспектива і сучасність з позицій світоглядно-компетентісного підходу. Вища освіта України. 2015. № 1, С. 12—27.

9. Седікова І.О., Ніколюк О.В. Міграційні освітні процеси в Україні. Наукові перспективи. 2020, № 3 (3). С. 151—161.

References:

1. Becker, G.S. (1962), "Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis", Journal of Political Economy, vol. 70 (5), pp. 9—49.
2. Strielkowski, W. and Gryshova, I. Yu. (2018), "Academic Publishing and "Predatory" Journals", Science and Innovation, vol. 14 (1), pp. 5—12.
3. Bajmuratov, M.O. (2015), "Modern trends in legal provision of educational services in European countries", Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: pravo, vol. 9—10, pp. 129—135.
4. Semykina, M.V. (2014), "The impact of innovative development on the process of segmentation of the labor market in the conditions of globalization", Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 1, pp. 59—62.
5. Korotkov, Ye. (2006), "The concept of quality of education", available at: <http://osvita.ua/school/manage/general/1342/> (Accessed 30 Oct 2022).
6. Shestakovska, T. (2015), "The regulation cooperation between the labour and educational markets as the strengthening way of the educational system's economic security", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 5, pp. 42—46.
7. Shestakovska, T.L. (2015), "Conceptual principles of the functioning of the organizational and economic mechanism of the development of the national education system", Naukovyj visnyk Polissia, vol. 1 (1), pp. 34—41.
8. Riabchenko, V. (2015), "The problem of the quality of national higher education in the context of the national reforms: retrospective and learning from the standpoint of the worldview-competent approach", Vyscha osvita Ukrainy, vol. 1, pp. 12—27.
9. Sedikova, I.O. and Nikoliuk, O.V. (2020), "Migration educational processes in Ukraine", Scientific perspectives, vol. 3 (3), pp. 151—161.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2022 р.

Т. В. Гринько,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7882-4523>

Д. В. Кузіт,

магістрант кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2019-1233>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.31

ГРОШОВІ ПОТОКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА В ЇХ УПРАВЛІННІ

T. Grynko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Dnipro National University named Oles Honchar

D. Kohut,

Master's student of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Dnipro National University named Oles Honchar

CASH FLOWS OF THE ENTERPRISE AND THE INFORMATIONAL COMPONENT IN THEIR MANAGEMENT

У статті обґрунтовано теоретичну сутність грошових потоків підприємства та поглиблено зміст поняття "грошовий потік підприємства". Визначено, що залежно від обсягів операцій та об'єктів обслуговування грошові потоки підприємства можуть набувати різного значення в залежності від динаміки їх руху. Наведено класифікаційний зв'язок грошових потоків, який передбачає певний напрямок його руху і складається з надходжень і сплати коштів, де всі надходження утворюють вхідні грошові потоки (приплив коштів), а всі платежі — вихідні грошові потоки (відтік коштів). Встановлено оцінку грошових потоків підприємства в їх часовому вимірі, на підставі якої можна розподілити потоки на поточні та майбутні. Запропоновано основні принципи управління грошовими потоками підприємства: достовірність інформації, ліквідність, ефективність та збалансованість, що дозволить сформулювати цілісну систему управління грошовими потоками.

The article substantiates the theoretical essence of the cash flows of the enterprise and deepens the meaning of the concept of "cash flow of the enterprise" as a flow of payments distributed over time both by positive value (receipts) and negative (payments), which constitutes the general movement of funds of the enterprise intended to finance its activities in short-term and long-term perspective. It was determined that, according to the volume of operations and objects of service, the cash flows of the enterprise can acquire a different value depending on the dynamics of their movement: if the cash flow serves one economic operation, then it belongs to the first level; if this economic transaction belongs to any structural subdivision of the enterprise, then this is the second level. A classification relationship of cash flows is given, which assumes a certain direction of its

movement and consists of receipts and disbursements of funds, where all receipts form incoming cash flows (inflow of funds), and all payments are outgoing cash flows (outflow of funds). An assessment of the movement of the enterprise cash flows in their time dimension is established, on the basis of which it is possible to divide the flows into current and future: current for operational planning, since this cash flow refers to the current activity of the that occurs in each specific time dimension; future — long-term planning as a reduced flow to a certain point in time due to the change in the value of money over time, which refers to the concept of the time value of money (discounting of cash flows, simple and compound interest, etc.). Taking into account the specific features of the statutory activity of enterprises, the main principles of managing its cash flows are proposed: reliability of information, liquidity, efficiency and balance, which will allow the formation of an integrated management system of cash flow management, which, depending on the industry, regional characteristics, financial policy of the enterprise itself and its structural subdivisions, financial relations with counterparties, determine the specific nature of the formation of cash flows.

Ключові слова: грошові потоки, інвестиції, вірогідності інформації, ліквідність, ефективність, збалансованість, вартість грошей.

Key words: cash flows, investments, probabilities of information, liquidity, efficiency, balance, value of money.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В залежності від виду діяльності підприємства, грошові кошти є наймобільнішими його активами, перебуваючи в постійному русі, вони забезпечують усі види його діяльності (операційна, фінансова, інвестиційна), і ототожнюються із системою "фінансового кровообігу", від якої залежить життєвий цикл підприємства. Змістовна сутність грошових потоків в діяльності підприємства зумовлює потребу окремого дослідження і глибокого осмислення інформаційної їх ролі у підвищенні ефективності процесу управління ними. Недостатня розробка теоретичних обґрунтувань і методологічних питань інформаційності грошових потоків для підприємства, зумовлює необхідність розширеного їх розкриття щодо удосконалення управління ними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії і практики дослідження руху грошових потоків підприємств, знаходить своє висвітлення в багатьох наукових роботах провідних зарубіжних і вітчизняних економістів, таких як Дж.К. Ван. Хорн, Є. Брігхем, Е. Нікхбахт, Т. Райс, І.О. Бланк, Л.О. Лігненко, А.М. Поддєрьогін, О.О. Терещенко, Р.Б. Тянь та багато інших. Проте формування сутнісної концепції грошового потоку за їх інформаційною складовою, недостатньо відображено у вітчизняній науковій літературі, що потребує свого поглиблення з точки зору теоретичних і практичних засад.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідження теоретичних аспектів сутнісної категорії грошових потоків підприємства і виокремлення на цій основі інформаційної складової на основі принципів їх управління, які ґрунтуються на системному підході.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення принципів управління грошовими потоками та фінансовим ризиком підприємства вимагає роз-

робки у формуванні інформації про зміни у надходженні та відтоці грошових коштів та їхньому впливі на фінансовий стан підприємства з метою удосконалення управлінських функцій. Грошовий потік, який обслуговує відтворювальний процес підприємств, є спрямованим і функціональним. Роль грошей у функціонуванні бізнесу полягає в наступному:

1) валюта як власність підприємства — необхідний атрибут і елемент ринкової економіки, завершує процес відтворення.

2) з'єднують підприємство через обмінні операції з іншими суб'єктами господарювання.

3) виробничо-господарська діяльність підприємства, незалежно від форми власності, починається з грошей — придбання необхідних факторів виробництва які також виражені в грошах.

4) гроші мають найвищий рівень ліквідності та виконують властиву їм економічну функцію.

На існуючі різні способи визначення поняття "грошовий потік", Е. Джонс дав найпростіше визначення: "У бізнесі грошовий потік є ключовим фактором його прогресу та успіху. Ми називаємо це грошовим потоком" [1].

Більш точне визначення поняття "грошовий потік" можна знайти у Б. Коласа, де під загальним грошовим потоком слід розуміти надлишок грошових коштів, що утворюється підприємством в результаті всіх пов'язаних і не пов'язаних з ним операцій. До господарської діяльності він включає як економічні баланси (грошові потоки від господарської діяльності) та грошові потоки не пов'язані з господарською діяльністю [2].

У буквальному сенсі cash-flow перекладається як потік готівки, потік коштів. Грошовий потік (трансакційний потік) усього підприємства — це рух коштів на підприємстві. Іншими словами, це різниця між прибутком (отриманим у касі) та винагородою (сплаченою з каси), за однією або декількома господарськими операціями. Так Оксфордський тлумачний словник [3] визначає грошовий потік (Cash Flow) як загальну суму готівки, отриманої підприємством за різними статтями до-

ходів. План грошових потоків (або наявний бюджет) визначає всі платежі та надходження, очікувані за певний період.

У публікаціях вітчизняних авторів з фінансового менеджменту визначення поняття "грошовий потік" має різний зміст. Коли йдеться про кошти, їх надходження та витрачання, прибутки та збитки, то говорять про формування та використання грошових фондів. Більшість авторів вважають фонд грошового ринку відокремленою частиною фонду з цілеспрямованою та відносно самостійною діяльністю [4].

Грошові фонди утворюються в усіх ланках фінансової системи, зумовлені необхідністю виділення та відносного відокремлення цільових часток у складі суспільного продукту, де рядом авторів пропонуються такі їх визначення, як грошовий потік від поточної (інвестиційної, фінансової) діяльності становить собою суму надлишку (недостатку) коштів, отриманих в результаті зіставлення їх надходжень та відрахувань у процесі операційної (інвестиційної, фінансової) діяльності [5]. Або потік коштів, пов'язаний з конкретним періодом часу, який і становить собою різницю між усіма коштами що надійшли і виплачені підприємством за цей період [6].

У підсумку такі тлумачення зводяться до того, що "грошовий потік" визначається як сума надлишку (дефіциту) коштів або "платіжний баланс", але це скоріше визначення чистого грошового потоку, ніж грошового потоку підприємства в цілому. Тому як не завжди можна визначити грошовий потік від інвестиційної діяльності за конкретний період, оскільки між інвестуванням коштів і отриманням чистого прибутку проходить певний проміжок часу. Водночас інвестиції слід розглядати як більш вузьке поняття, ніж грошовий потік. Так ряд науковців у своїх публікаціях дійшли до висновку, що інвестиції — це довгострокові вкладення капіталу, спрямовані на отримання прибутку [7].

В даному випадку така теза покладена в основу визначення, згаданого в книзі Л. Гітмана "Інвестиції", де шляхом своєрідного синтезу економічного та юридичного підходів інвестиції визначаються, як вимоги до активів у вигляді фондів або майнових цінностей, будучи одночасно конкретним і, достатньою мірою загальним [8]. Таке визначення є найбільш вдалим щодо уточнення суті грошового потоку, де умовно надається змога виокремити такі напрями інвестування: в основні, оборотні фонди і робочу силу; придбання майна у власність або оренду; в матеріальні та нематеріальні (в тому числі інтелектуальні) ресурси, тобто "капіталовкладення".

Трактування "капіталовкладення" є й у визначенні офіційної української статистики, яка оперує цим поняттям. Держкомстат, згідно з діючою методологією, включає в поняття "капіталовкладення" — "витрати на нове будівництво, реконструкцію та технічне переозброєння діючих промислових, сільськогосподарських, транспортних, торгових й інших підприємств, витрати на житлове, комунальне і культурно-побутове будівництво". Очевидно, що поняття "капіталовкладення" теоретично є більш вузьким, ніж поняття "грошовий потік", однак навіть в навчальній та науковій літературі часто використовують термін "капіталовкладення", маючи на увазі при цьому інвестиції [9]. Крім того, серед низки визна-

чень зазначається, що інвестиціями є довгострокове вкладення коштів [10]. Безумовно, окремий вид грошового потоку від інвестиційної діяльності переважно виступає довгостроковим, але він може набувати форму і короткострокового у вигляді короткострокових фінансових вкладень в цінні папери чи грошові потоки від фінансової діяльності. Проте така "підміна понять" цілком допустима, якщо при цьому не порушується загальна змістовність логіки.

Найбільш точно визначення грошового потоку надає І. Бланк, який стверджує, що грошовий потік підприємства становить собою сукупність розподілених у часі надходжень та виплат коштів, які генеруються його господарською діяльністю [11].

Узагальнюючи й аналізуючи викладені у науковій літературі авторські визначення "грошовий потік", надається змога уточнити, що грошовий потік є потік платежів які розподілені у часі як за позитивною величиною (надходження), так і негативною (виплати), тобто є загальним рухом коштів підприємства. І якщо просто сказати "грошовий потік підприємства", то це нічого не сказати про реальний грошовий потік. Обов'язково необхідно уточнити, який саме цей потік. Звичайно, в даному випадку саме поняття "грошовий потік підприємства" складне, так як до його складу входить велика кількість різнопланових грошових потоків. Тому для того, щоб управляти грошовим потоком підприємства в цілому, спочатку необхідно його класифікувати за визначеними ознаками, які спершу надають вітчизняні облікові стандарти.

Виходячи з НП(С)БО "Звіт про рух грошових коштів", звичайна діяльність підприємства класифікується як операційна діяльність — основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції, робіт чи послуг, і які не є інвестиційною або фінансовою діяльністю [12]. Натомість інвестиційна діяльність направлена на придбання чи реалізацію необоротних активів, фінансових інвестицій, які не виступають складовою частиною еквівалентів коштів. Призначення фінансової діяльності направлено на зміну величини і складу власного та залученого капіталу підприємства, але даний класифікаційний підхід є досить вузьким поняттям.

В процесі аналітичного визначення грошових потоків постає необхідність здійснювати їх структурування у розрізі видів господарської діяльності підприємства під таким кутом зору:

1. Грошовий потік за операційною діяльністю має найбільшу питому вагу для підприємства за обсягами надходжень та виплат коштів, і складається в частині надходжень з грошового компонента — виручка від реалізації; отримані аванси від покупців й інших контрагентів; кредити і позики; інші надходження від операційної діяльності. У частині виплат грошовий потік за операційною діяльністю формується із платежів постачальникам за поставлені (чи не поставлені у випадку передоплати) товарно-матеріальні цінності, отримання послуг або виконаних робіт, виплата заробітної плати, податкові платежі у бюджети усіх рівнів, відрахувань у позабюджетні фонди, виконання інших зобов'язань та інших виплат за операційною діяльністю (відсотки за кредитом, аванси видані, використання прибутку та ін.).

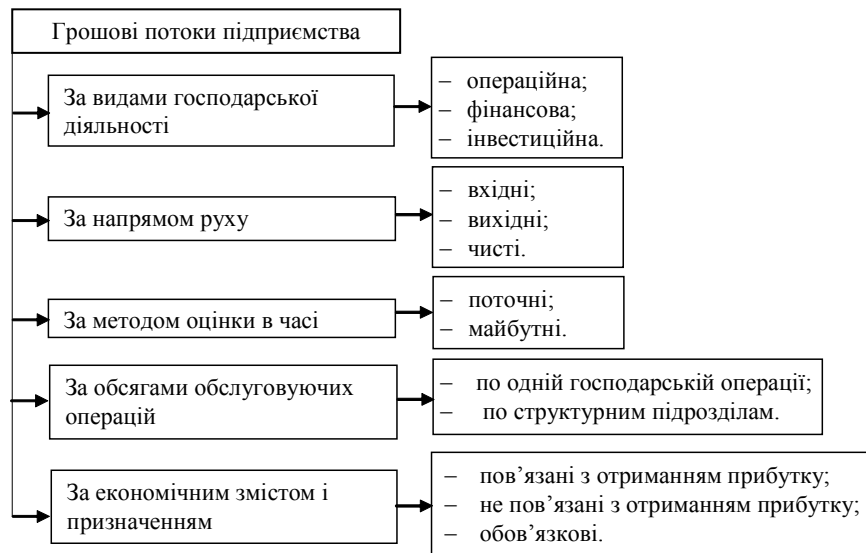

Рис. 1. Класифікація та взаємозв'язок грошових потоків підприємства

2. Грошовий потік за інвестиційною діяльністю обслуговує інвестиційну діяльність підприємства й у частині виплат формується з платежів за придбання засобів довгострокового використання, платежів за довгостроковими фінансовими вкладеннями та інших аналогічних виплат. У частині надходжень грошовий потік за інвестиційною діяльністю складається з грошового компонента — виручка від реалізації необоротних та нематеріальних активів, довгострокових фінансових вкладень та інших аналогічних надходжень.

3. Грошовий потік за фінансовою діяльністю загалом складають надходження і виплати від здійснення зовнішнього фінансування господарської діяльності підприємства. Так у частині надходжень, це залучення пайового та акціонерного капіталу внаслідок випуску акцій, облігацій та інших аналогічних надходжень. У частині виплат до грошового потоку від фінансової діяльності відносять повернення довгострокових і короткострокових позик, кредитів, виплат дивідендів і відсотків та інші короткострокові вкладення.

Виходячи з вищенаведених позицій, класифікаційні ознаки грошових потоків підприємства за НП(С)БО видаються занадто загальними, тому нами пропонується така класифікаційна їх характеристика за взаємозв'язком грошових потоків (рис. 1).

Класифікаційний взаємозв'язок грошових потоків передбачає певний напрям сфери руху і складається з надходжень та виплат засобів, де усі надходження утворюють вхідні грошові потоки (приплив коштів), а всі виплати — вихідні грошові потоки (відтік коштів). В даному разі різницею між вхідними та вихідними потоками буде чистий грошовий потік підприємства у кожному конкретному періоді часу, який складе результат діяльності підприємства. З точки зору бюджетного руху коштів, він набуває як позитивну, так і негативну величину, де надається змога його розрахувати за конкретною операцією як по окремому підрозділу, так по підприємству в цілому.

За обсягом операцій та об'єктів обслуговування, грошові потоки підприємства можуть набувати різну вартісну величину в залежності від динаміки їх руху. При цьому, якщо грошовий потік обслуговує одну госпо-

дарську операцію, то він відноситься до першого рівня, якщо ця господарська операція належить до якого-небудь структурного підрозділу підприємства, то це другий рівень.

Важливим моментом оцінки руху грошових потоків підприємства є їх оцінка в часовому вимірі, на основі якої надається змога розподілу потоків на поточні і майбутні.

В поточному часі грошовий потік є поняттям для оперативного планування, так як цей грошовий потік за поточною діяльністю підприємства, яка виникає у кожному конкретному вимірі часу. Натомість майбутній грошовий потік є поняттям довгострокового планування як приведений потік до визначеного моменту часу через зміну вартості грошей з часом, тобто в даний час вона може бути вища ніж у будь-якому майбутньому періоді, що відноситься до концепції тимчасової вартості грошей: дисконтування грошових потоків, прості та складні відсотки та ін.

Економічну змістовність і призначення грошових потоків можна розподілити за потоками які пов'язані з отриманням прибутку підприємства — направлені на обслуговування його господарської діяльності та грошові потоки які не пов'язані з отриманням прибутку — направлені на споживання, а також потоки примусового характеру сплати — закладені фіскальною системою держави.

Отже, усі класифікаційні блоки грошових потоків підприємства взаємозалежні та взаємообумовлені між собою як за обсягом руху, так за часом і змістовністю виконуваних функцій, де елементи блоку класифікації за видами діяльності складаються із вхідних та вихідних грошових потоків, які обслуговують одну господарську операцію або структурний підрозділ чи в цілому підприємство.

В даному випадку класифікаційні ознаки грошових потоків надають змогу здійснити підхід до створення на підприємстві системи їх управління, ґрунтуючись декількома основними принципами, враховуючи специфічні особливості статутної діяльності підприємств. Так до основних принципів управління грошовими потоками підприємства можна віднести:

1. Принцип вірогідності інформації: визначається і залежить від використовуваної інформаційної бази підприємства як процес цілеспрямованого підбору відповідних інформативних показників орієнтованих як на напрацювання стратегічних рішень, так і на ефективність поточного управління діяльністю підприємства. Формування і опрацювання такої інформації залежить від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів підприємства, галузевою його належністю, диверсифікованістю бізнесу та іншими умовами процесів господарювання, а саме:

- інформаційна характеристика загальноекономічного стану країни, джерелами є державні органи статистики — необхідна для прогнозу розвитку діяльності підприємства з точки зору впливу на нього зовнішнього середовища: доходи і витрати державного бюджету та розмір бюджетного дефіциту, грошова емісія та її розмір, грошові доходи населення та їх заощадження у банківських установах, індекс інфляції та дисконтна ставка НБУ;

- інформація про характер кон'юнктури фінансового ринку, джерелами є публікації комерційних видань — необхідна для прийняття рішень щодо формування довгострокових інвестицій та короткострокових вкладень за основними фондовими біржовими інструментами (акції, облігації) за індексом динаміки цін на їх попит і пропозиції, депозитні та кредитні ставки банківських установ, курс валют на біржі та комерційних банків;

- нормативна й інструктивна інформація, джерелом є збірники нормативних актів — необхідна для знання законодавчих і нормативних актів випущених Урядом, Президентом, регіональними та місцевою владами;

- внутрішня інформація підприємства, джерелами є облікова, планова, фінансова, управлінська, статистична та оперативно-технічна — необхідна для проведення аналізу та виявлення оцінки господарських процесів підприємства і прийняття рішень з управління його грошовими потоками.

2. Принцип ліквідності: пов'язаний із швидкістю перетворення засобів підприємства в гроші. При вмілому управлінні фінансово-кредитними відносинами, первинним є забезпечення ліквідності підприємства на основі збалансування його потреб і наявності коштів в обороті. Так як надходження і витрачання коштів не завжди збігається в часі, тому можливий тимчасовий дефіцит коштів (розрив ліквідності), що спричиняє неплатоспроможність підприємства в окремих проміжках часу. Якщо для підприємства є метою "виживання", то необхідно утримати рівень беззбитковості — нульовий рівень прибутку при мінімальному відхиленні від нього, забезпечивши ліквідність та наявність певних резервів.

3. Принцип ефективності: забезпечення рентабельної діяльності й отримання максимального прибутку — ґрунтується на нерівномірності надходжень грошових потоків в часі. За окремими періодами підприємство володіє як тимчасово вільними коштами, які повинні бути ефективно використані, так і тимчасовим їх дефіцитом, який повинен бути покритим з найменшими витратами. Орієнтація на отримання максимального прибутку і рівня рентабельності, зумовлює мобілізацію усіх ресурсів підприємства включаючи фінансові резерви та залучаючи в оборот позикові ресурси, що пов'язано з

великим ризиком, повинно бути засновано на точному розрахунку і передбаченні налагодженості фінансового механізму. За такого підходу отримання результативності залежить від того, чому підприємство надається перевагу: ліквідності чи рентабельності, тому як останнє може підвищувати ризик неплатоспроможності підприємства, і як наслідок — зниження ліквідності, і навпаки, підвищення ліквідності може бути обернено-пропорційне рентабельності.

В даному разі дотримання цього принципу повинно забезпечувати пошук компромісного рішення між ризиком втрати ліквідності й ефективністю роботи підприємства. Адже підвищення рентабельності є можливим за таких умов: якщо забезпечення збалансованої наявності і потреби у грошових коштах відбувається за рахунок залучення власних додаткових засобів, то виникає стабільність ситуації, що дозволить підприємству компенсувати втрати і підвищити свій престиж серед своїх клієнтів; якщо в результаті збалансованості відбувається вивільнення коштів, то вони можуть бути використані на інші цілі які принесуть підприємству дохід; якщо збалансованість відбувається в результаті зменшення величини майна, запасів і витрат, то це також призведе до вивільнення коштів, скорочення неплатежів і покращення структури балансу підприємства.

4. Принцип забезпечення збалансованості: одночасно, внаслідок діяльності підприємств, мають місце різні види грошових потоків, які повинні бути збалансовані за видами, обсягами та часовими інтервалами, що спонукає до визначення: мінімальної суми залишку коштів, оптимізацію величини коштів, створення певного грошового запасу для своєчасного погашення поточних зобов'язань та розвитку процесів виробництва.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Грошові потоки підприємства слід класифікувати в межах його господарської діяльності, за напрямом їх руху, обсягами обслуговуючих операцій, економічним змістом та методами оцінки в часі. Тому поняття "грошовий потік" є агрегованим, під яким слід розуміти розподілений в часі рух коштів у розрізі їх позитивної (надходження) та негативної (виплата) величин, що фіксуються балансовими рахунками підприємства. Перевага того чи іншого грошового потоку пов'язано із специфікою діяльності окремого підприємства з його галузевою належністю та особливостями його фінансування. Внаслідок чого, запропоновані принципи вірогідності інформації, ліквідності, ефективності і збалансованості, дозволять сформувати цілісну управлінську систему управління грошовими потоками, яка в залежності від галузевих, регіональних особливостей, фінансової політики самого підприємства і його структурних підрозділів, фінансовими відносинами з контрагентами, визначають специфічний характер формування та використання грошових потоків.

Принципи управління грошовими потоками дозволить підприємству своєчасно вносити зміни в процес їх руху, який адаптується відповідно до обраної стратегії підприємства і дозволить отримати конкурентні переваги, що в цілому надасть можливість підприємству досягнути поставлені цілі своєї діяльності.

Література:

1. Джонс Э. Деловые финансы; Пер. с англ. М.Н. Гребнева, М.Э. Усаковского. Москва: Олимп-бизнес, 1998. 411 с.
2. Циган Р. М. Удосконалення класифікації грошових потоків з урахуванням сучасних умов господарювання. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 4 (106). С. 150—155.
3. Электронная библиотека. Финансы. Оксфордский толковый словарь. 1997. 496 с. URL: <https://altair-book.com/books/6296106-finansy-oxfordskiy-tolkovyy-slovar-anglo-russkiy.html> (дата звернення 20 жовтня 2022).
4. Нагайчук В. В. Управління грошовими потоками підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2014. № 1 (52). С. 245—249.
5. Біленко Д.В. Системний підхід до управління грошовими потоками підприємства в умовах ризиків та невизначеності. Фінанси, облік, банки. 2017. №. 1 (22). С. 46—54.
6. Мордовцев О.С., Хребтов М.І. Методичний підхід до управління грошовими потоками промислового підприємства. Вісник Національного технічного університету Харківський політехнічний інститут. 2020. № 2. С. 3—8.
7. Майборода О. М., Майборода О. В., Реплюх О. В. Напрями управління грошовими потоками підприємства. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 305—309.
8. Буряк А. В., Дем'яненко І. В. Управління грошовими потоками: сегмент фінансової політики аграрних підприємств. Економічний простір, 2019. № 1. С. 103—108.
9. Багацька К. В. Еволюція поняття "Капіталізація підприємства" в контексті сучасних теорій корпоративних фінансів. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 15. С. 19—22.
10. Бланк І. Методы управления финансами предприятия на основе денежных потоков. Фінанси України. 2002. № 3. С. 46—50.
11. Бланк І. Планування грошових потоків підприємства. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2016. № 5. С. 31—46.
12. Касич А. О., Циган Р. М. Концепція обліково-аналітичного забезпечення управління грошовими потоками. Облік і фінанси. 2017. № 3 (77). С. 28—37.

References:

1. Jones, E. (1998), *Delovye finansy*, [Business finance], Olimp-biznes, Moscow, Russia.
2. Tsyhan, R.M. (2010), "Improving the classification of cash flows taking into account modern business conditions", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, no 106, pp. 150—155.
3. Electronic library (1997), "Finance. Oxford Explanatory Dictionary", available at: <https://altairbook.com/books/6296106-finansy-oxfordskiy-tolkovyy-slovar-anglo-russkiy.html>, (Accessed 20 October 2022).
4. Nagaychuk, V.V. (2014), "Management of cash flows of the enterprise", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1, no 52, pp. 245—249.
5. Bilenko, D.V. (2017), "Systematic approach to the management of cash flows of the enterprise in conditions of risk and uncertainty", *Finansy, oblik, banky*, vol. 1, no 22, pp. 46—54.

6. Mordovtsev, O.S. and Khrebtov, M.I. (2020), "Methodical approach to the management of cash flows of an industrial enterprise", *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut*, vol. 2, pp. 3—8.

7. Maiboroda, O.M. Maiboroda, O.V. and Replyukh, O.V. (2017), "Areas of cash flow management of the enterprise", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 10, pp. 305—309.

8. Buryak, A.V. and Demyanenko, I.V. (2019), "Cash flow management: a segment of the financial policy of agricultural enterprises", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 1, pp. 103—108.

9. Bagatska, K.V. (2016), "Evolution of the concept of "Capitalization of the enterprise" in the context of modern theories of corporate finance", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 19—22.

10. Blank, I. (2002), "Methods of enterprise financial management based on cash flows", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 46—50.

11. Blank, I. (2016), "Enterprise cash flow planning", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 5, pp. 31—46.

12. Kasych, A.O. and Tsyhan, R.M. (2017), "Concept of accounting and analytical support for cash flow management", *Oblik i finansy*. vol. 3, no 77, pp. 31—46.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2022 р.

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

І. М. Зеліско,

*д. е. н., професор, академік Академії економічних наук України,
професор кафедри менеджменту, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0803-2598>*

Т. М. Халімон,

*д. е. н., професор кафедри менеджменту, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9194-4108>*

Сунцзе Ху,

*аспірант, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0852-8534>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.37

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОСТІ

I. Zelisko,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine,
Professor of the Department of Management, State University of Telecommunications, Kyiv*

T. Khalimon,

*Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management,
State University of Telecommunications, Kyiv*

Songjie Hu,

Postgraduate student, State University of Telecommunications, Kyiv

MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES ON THE BASIS INNOVATION

У статті представлено оцінку стану інноваційного розвитку економіки України на основі Глобального індексу інновацій (Global Innovation Index), який відображає потенціал інноваційної діяльності і основні результати його реалізації в країні та презентує середнє значення двох субіндексів — Інноваційні витрати (Innovation Input) та Інноваційні результати (Innovation Output).

Проаналізовано досвід інноваційного поступу економічно розвинутих країн, які досягли значних економічних результатів на засадах інноваційного розвитку економіки. Розглянуто шляхи застосування інновацій в економіці США, Японії, Німеччини та Ізраїлю.

Доведено, що визначальності набуває інноваційна складова конкурентоспроможності в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій, тому що інновації уможливають формування таких конкурентних переваг, які сприяють отриманню лідерських позицій для підприємств, цілих галузей та національних економік. Інновації, інноваційна діяльність, інноваційна активність та інноваційний потенціал — найважливіші складові формування конкурентних переваг у всіх галузях економіки та зростання конкурентоспроможності на глобальному світовому ринку.

Виявлено сучасні тенденції функціонування ринку телекомунікацій та особливості інноваційної діяльності телекомунікаційних підприємств. Ринок телекомунікацій характеризується наступними особливостями конкурентного середовища, в якому функціонують телекомунікаційні підприємства: посилення процесу лібералізації, загострення конкурентної боротьби, поглибленні інтеграційних процесів, стрімкості науково-технічних та технологічних змін, застосуванні методів нецінової конкуренції та виходу на інноваційний шлях розвитку. У таких умовах технологічні зміни і розвиток нових послуг призводять до якісної модифікації конкурентного середовища телекомунікаційних підприємств, оскільки кожне підприємство прагне надати потенційному споживачеві весь спектр необхідних продуктів.

Запропоновано пріоритетних напрями забезпечення зростання конкурентоспроможності на засадах інноваційного розвитку вітчизняних телекомунікаційних підприємств.

The article presents an assessment of the state of innovative development of the economy of Ukraine based on the Global Innovation Index, which reflects the potential of innovative activity and the main results of its implementation in the country and presents the average value of two sub-indices – Innovation Input and Innovation Output).

The experience of innovative progress of economically developed countries, which have achieved significant economic results on the basis of innovative economic development, is analyzed. The ways of applying innovations in the economy of the USA, Japan, Germany and Israel are analyzed.

Modern trends in the functioning of the telecommunications market and features of the innovative activity of telecommunications enterprises are revealed.

The telecommunications market is characterized by the following features of the competitive environment in which telecommunications companies operate: strengthening of the liberalization process, intensifying competition, deepening of integration processes, rapidity of scientific, technical and technological changes, application of methods of non-price competition and embarking on an innovative path of development. In such conditions, technological changes and the development of new services lead to a qualitative modification of the competitive environment of telecommunications enterprises, as each enterprise strives to provide a potential consumer with the full range of necessary products.

Under modern business conditions: the following trends in the development of telecommunications enterprises are observed: stability of economic growth rates; the concentration of production capacities of large manufacturers along with the preservation of a significant number of small enterprises; increased dependence on the markets of raw materials, fuel and energy resources; increase in physical and moral wear and tear of production facilities; the impact of imports on the strengthening of competition, the expansion of spheres of activity in the conditions of global economic relations; increasing the importance of innovation and investment activity; strengthening of product quality requirements; individualization of consumer demand.

Proposed priority directions for ensuring the growth of competitiveness on the basis of innovative development of domestic telecommunications enterprises. In today's conditions of deepening globalization and constant aggravation of competition, the basis of competitiveness is innovation, which allows telecommunications enterprises with innovative competitive advantages to occupy a worthy place in the competitive environment. The threat to domestic telecommunications enterprises is not only the low competitiveness of products, but also the probability of the so-called "system gap" from the leading countries due to the low innovation capacity of the economy, the growing incompatibility of technologies, as well as the structural crisis and institutional incompatibility.

Therefore, the key task of the effective competitive policy of every telecommunications enterprise should be considered to be the improvement of its competitiveness on the basis of innovation and the creation of appropriate conditions for this.

The introduction of innovations will help telecommunication enterprises not only to modernize their business processes at the expense of modern information and communication technologies, but also help to increase the level of competitiveness and multiply competitive advantages. The objective prerequisites of the new paradigm of ensuring competitiveness on the basis of innovation are: shortening the life cycle of goods while simultaneously expanding their range, rapid development of innovative processes and significant complication of production technologies, actualization of non-linear management problems and the ability to produce non-linear innovations, as well as the growing importance of socio-psychological aspects of management.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, телекомунікаційна галузь, телекомунікаційні підприємства.

Key words: innovations, innovative activity, innovative potential, innovative development, competitiveness, telecommunications industry, telecommunications enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Телекомунікаційні підприємства вважаються особливим стратегічним надбанням для кожної країни, оскільки саме вони відіграють визначальну роль у забезпеченні збалансованого розвитку та функціонуванні інших галузей національної економіки. В умовах сьогодення телекомунікаційні підприємства є одними з найрозвиненішими та найбільш інноваційно орієнтованими.

Стан інноваційної спроможності телекомунікаційних підприємств та умови функціонування телекомуні-

каційної галузі мають вирішальне значення для реалізації інноваційного потенціалу та забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств галузі. Трансформаційні перетворення, що відбуваються на рівні глобальної економіки вимагають нових, неординарних рішень та підходів щодо забезпечення переваг у конкурентному змаганні на світовому ринку. Для цього необхідною мовою є забезпечення високого рівня інтелектуалізації як управління, так і процесів відтворення.

Таблиця 1 Стан інноваційного розвитку України

Назва показника	Роки						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index)	64	56	50	43	47	45	49
Інноваційні витрати (Innovation Input)	84	76	77	75	82	71	76
Інституції (Institutions)	98	101	101	107	96	93	91
Людський капітал і дослідження (Human capital & research)	36	40	41	43	51	39	44
Інфраструктура (Infrastructure)	112	99	90	89	97	94	94
Рівень розвитку ринку (Market sophistication)	89	75	81	89	90	90	88
Рівень розвитку бізнесу або бізнес-досвід (Business sophistication)	78	73	51	46	47	54	53
Інноваційні результати (Innovation Output)	64	40	40	35	36	37	37
Знання і результати технічного та технологічного наукового пошуку (Knowledge & technology outputs)	34	33	32	27	28	25	33
Креативність (результати творчої діяльності) (Creative outputs)	75	58	49	45	42	44	48

Впровадження інноваційних технологій, бізнес-моделей, які уможливають інноваційний прорив та розвиток телекомунікаційних підприємств — головний тренд інноваційного розвитку галузі, що забезпечить зростання її конкурентоспроможності. Тобто досягнення високого рівня інноваційності та забезпечення на цій основі зростання конкурентних позицій на світовому ринку є стратегічним суспільно-господарським вектором розвитку економіки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням конкурентоспроможності та інноваційного розвитку підприємств присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Заслугують значної уваги фундаментальні дослідження інновацій Й. Шумпетера та П. Друкера. Особливостям інноваційної діяльності підприємств присвячені наукові дослідження О. Брижак, О. Галич, І. Данілової [2], О. Кирик, О. Коюди [8], І. Лукінова, Т. Мостенської, О. Череп, В. Черепанової.

Проблематика управління конкурентоспроможністю підприємств набула широкого висвітлення у наукових дослідженнях таких науковців, як Г. Азоева, І. Ансоффа, С. Брю, В. Гейця, Б. Мільнера, Г. Мінцберга, М. Портера, Р. Хікса, Д. Чалмерса [5], А. Чандлера, З. Юринця [9]. Проте, динамічні зміни світової економіки та пришвидшення темпів глобалізації світового ринку, досягнення економічно розвинутих країн світу на засадах інноваційності обумовлюють активізацію іннова-

ційної діяльності та забезпечення конкурентоспроможного розвитку телекомунікаційної галузі шляхом інтелектуалізації бізнес-процесів телекомунікаційних підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є оцінка стану інноваційного розвитку економіки України та аналіз досвіду інноваційного поступу економічно розвинутих країн; виявлення існуючих тенденцій функціонування ринку телекомунікацій та розробка пріоритетних напрямів забезпечення зростання конкурентоспроможності на засадах інноваційного розвитку вітчизняних телекомунікаційних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для ідентифікації країн щодо їх інноваційного розвитку та наявного інноваційного потенціалу, існує велика кількість індексів та рейтингів, які визначаються міжнародними фінансовими організаціями та інституціями. На підставі цих індикаторів уможливується оцінка стану і потенціалу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності країн. Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) є найпоширенішим для відображення потенціалу інноваційної діяльності та основних результатів його реалізації в країні [1]. Так, Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), презентує середнє значення двох субіндексів — Інноваційні витрати (Innovation Input) та Інноваційні результати (Innovation Output) (табл. 1).

У 2021 р. рейтинг України погіршився у порівнянні з останніми чотирма роками — Глобальний індекс інновацій склав 49.

Найявне незначне покращення позиції України у порівнянні з попереднім роком за рівнем розвитку бізнесу — 53, проте не досягнутий рівень 2018—2019 років. Позитивним слід зазначити стабільність позиції України за такими складовими Глобального індексу інновацій як розвиток людського капіталу та досліджень, знання і результати технічного та технологічного наукового пошуку та креативність (результати творчої діяльності). Такі результати є цілком очікуваними, тому що важливим трендом вітчизняної інноваційної конкурентоспроможності є розвиток людського капіталу, знання та результати наукового пошуку.

У всьому світі визнаним є високий рівень і потенціал українського людського капіталу. Тому створення відповідних умов для формування, прояву та ефективної реалізації такого цінного ресурсу — визначальна конкурентна перевага національної економіки в світі. Необхідним є сприяння з боку держави формуванню та зростанню освітнього та наукового потенціалу, забезпеченню сучасними висококваліфікованими фахівцями.

Негативним трендом для України є низька позиція в інституційній сфері, у стані інфраструктури та розвитку ринкового середовища. Така ситуація є проявом політичної, економічної та соціальної нестабільності, що періодично виникає, а також непослідовності проведення економічних реформ і відсутності чіткої та дієвої стратегії розвитку країни.

Надзвичайно актуальним для України є позитивний світовий досвід економічно розвинутих країн щодо стимулювання інноваційної діяльності підприємств, підвищення інноваційної активності та забезпечення інноваційного розвитку галузей, що сприятиме формуванню конкурентоспроможної національної економіки. Вкрай необхідною є державна підтримка інноваційної діяльності та розвитку підприємств і галузей для формування потужного інноваційного потенціалу країни.

Розглянемо досвід США, на долю цієї країни припадає 43% ринку інтелектуальної власності. Такі досягнення пояснюються як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками. Підприємливість та схильність до нестандартного мислення американців, як культурна та історична спадщина поєднуються із провідною роллю держави, яка підтримує, стимулює та заохочує підприємців до наукових досліджень, винаходів, інновацій, інноваційного поступу та венчурного бізнесу.

Інноваційна діяльність компаній націлена на створення нових технологій, товарів і послуг та зорієнтована на створення і реалізацію ефективних інноваційних рішень, що сприяють формуванню інноваційних конкурентних переваг на світовому ринку. Результатом чого є постійне світове інноваційне лідерство, конкурентоспроможна інноваційна діяльність та потужна національна економіка [2].

Досить цікавим є досвід Ізраїлю, формування інноваційної економіки якого почалося на державному рівні

ще 25 років тому. Ефективність державної інноваційної політики Ізраїлю віддзеркалюється в обсягах ВВП (482 млрд дол. США) та в темпах економічного зростання, який у 2021р. склав 8,1%. Світової популярності набули високотехнологічні розробки ізраїльських вчених у сфері національної безпеки та в аерокосмічній галузі. Серед економічно розвинутих країн Ізраїль є лідером на телекомунікаційному ринку щодо телекомунікаційного обладнання та технологій стільникового зв'язку, з обсягом експорту понад 10 млрд дол. США та займає II місце в світі [3].

Стимулювальний вплив щодо інноваційного розвитку країни має виважена податкова політика і прогресивна система оподаткування доходів фізичних осіб та компаній. Існуюче законодавче підґрунття в Ізраїлі заохочує здійснення наукових досліджень та розробок. Так, офіс головного вченого в Міністерстві промисловості, торгівлі та праці Ізраїлю виділяє близько 400 млн дол. США в рік для проведення наукових досліджень. Також іноземні компанії мають податкові пільги у разі здійснення інвестицій — 10% податку на прибуток корпорацій, якщо капіталовкладення в компанію складають не менше 5 млн шекелів та інвестиційна субсидія до 24% для визначених пріоритетних сфер діяльності [4].

Достатньо неординарним є японський досвід інноваційного поступу. Головним його трендом є не розробка, а придбання за кордоном сучасних технологій, а також їх технічне, організаційне вдосконалення та застосування. Після другої світової війни відродження Японії та японське економічне диво було сформовано саме за рахунок імпорту передових технологій та результатів іноземних фундаментальних розробок. Працелюбність, наполегливість і згуртованість, командний стиль праці японців, як національна філософія і стиль життя, дали свої феноменальні економічні та фінансові результати. Японські традиції та культурні цінності уможливають швидку реалізацію і підтримку ідей, не дивлячись на існуючу проблематичність щодо індивідуальної творчої активності на старті інноваційного процесу. Гармонійне поєднання професійної влади та інноваційної активності бізнесу сформувало провідну економіку світу [2, 5].

Згідно Закону України "Про інвестиційну діяльність" інноваційна діяльність розглядається, як випуск і розповсюдження принципально нових видів техніки і технологій; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізація довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін стану продуктивних сил; розробка та впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального та екологічного становища [6].

В іншому законодавчому акті, в Законі України "Про інноваційну діяльність", інноваційна діяльність трактується як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [7]. Тобто прослідковується у визначенні змісту інноваційної діяльності логічний зв'язок із таким поняттям як конкурентоспроможність.

Так, О. Коюда та В. Колісниченко презентують інноваційну діяльність, як діяльність щодо використання та комерціалізації наукових, техніко-технологічних досліджень та розробок учасниками інноваційного процесу для випуску та реалізації нових конкурентоспроможних товарів (послуг, робіт), технологій, організації управління, гнучкої структури, механізму прийняття рішень й координації науково-інноваційного процесу [8].

Визначальності в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій набуває інноваційна складова конкурентоспроможності, тому що інновації уможливають формування таких конкурентних переваг, які сприяють отриманню лідерських позицій для підприємств, цілих галузей та національних економік. Інновації, інноваційна діяльність, інноваційна активність та інноваційний потенціал — найважливіші складові формування конкурентних переваг у всіх галузях економіки та зростання конкурентоспроможності на глобальному світовому ринку.

Необхідність реалізації інноваційного вектору розвитку економіки України обумовлюється зменшенням існуючих витоків економічного зростання, скороченням обсягів капіталовкладень у відтворення матеріальних та технічних активів, динамічними змінами в сфері нових знань, науки, техніки, технологій, інтелектуалізації процесів суспільного відтворення, діджиталізації всіх сфер життя суспільства. Як зазначає Юринець З.В., інновації відіграють визначальну роль у діяльності сучасних підприємств, а інноваційний розвиток виконує роль драйвера їх конкурентоспроможності:

- інновації ґрунтуються на новизні, яка уможливорює якісні динамічні трансформації різноманітних векторів діяльності та розвитку підприємств;
- інновації є взаємозалежними із іншими чинниками, що впливають на діяльність підприємств та призводять до якісних позитивних трансформацій, проявом яких є зростання конкурентоспроможності;
- інновації позитивно впливають на формування попиту на продукцію та послуги підприємств, що в свою чергу формує конкурентоспроможну позицію підприємства на ринку [9].

Ринок телекомунікацій характеризується наступними особливостями конкурентного середовища, в якому функціонують телекомунікаційні підприємства: посилення процесу лібералізації, загострення конкурентної боротьби, поглибленні інтеграційних процесів, стрімкості науково-технічних та технологічних змін, застосуванні методів нецінової конкуренції та виходу на інноваційний шлях розвитку. У таких умовах технологічні зміни і розвиток нових послуг призводять до якісної модифікації конкурентного середовища телекомунікаційних підприємств, оскільки кожне підприємство прагне надати потенційному споживачеві весь спектр необхідних продуктів.

За сучасних умов господарювання: спостерігаються наступні тенденції розвитку телекомунікаційних підприємств: стабільність темпів економічного зростання; концентрація виробничих потужностей великих виробників разом зі збереженням значної кількості дрібних підприємств; посилення залеж-

ності від ринків сировини, паливно-енергетичних ресурсів; зростання фізичного та морального зносу виробничих засобів; вплив імпорту на посилення конкурентної боротьби зарозширення сфер діяльності в умовах світогосподарських зв'язків; підвищення значущості інноваційно-інвестиційної активності; посилення тиску до якості продукції; індивідуалізація попиту споживачів.

Основною тенденцією телекомунікаційних підприємств вважається перевага зростання обсягів торгівлі послугами (телекомунікаційні, ІТ послуги) над товарами (апаратне та програмне забезпечення), що відповідає загальносвітовій тенденції у торгівлі [10]. Обсяги продажів апаратного та програмного забезпечення зростають меншими темпами, тому їхня частка на ринку поступово зменшується. Цікаво, що за даними опитування групи керівників підприємств, теоретично готові конкурувати на вітчизняному ринку 20% підприємств; на світовому ринку — 6%. Практичні спроби мали ефективність не більше 50%. Основною причиною невдач була відсутність оперативного реагування на зміни у "правилах гри" на ринку та передбачення ризику втрати обсягів діяльності на цьому ринку.

Основними причинами зниження конкурентоспроможності телекомунікаційних підприємств вважаються: погіршення якості ресурсів (зниження кваліфікації кадрів, зростання витрат тощо); зменшення тиску з боку споживачів; старіння технологій; хибні цілі та завдання; втрата підприємством швидкої адаптації; ослаблення внутрішньої конкуренції; коливання кон'юнктури ринку; зниження конкурентного потенціалу; відсутність чіткої стратегії.

В сучасних умовах поглиблення глобалізації та постійного загострення конкурентної боротьби основою конкурентоспроможності виступають інновації, які дозволяють телекомунікаційним підприємствам, що володіють інноваційними конкурентними перевагами, займати гідне місце у конкурентному середовищі. Загрозою для вітчизняних телекомунікаційних підприємств є не лише низька конкурентоспроможність продукції, але й імовірність так званого "системного відриву" від провідних країн через низьку здатність економіки до інновацій, зростаючу несутимість технологій, а також структурну кризу та інституціональну несумісність.

Отже, ключовим завданням ефективної конкурентної політики кожного телекомунікаційного підприємства слід вважати підвищення його конкурентоспроможності на інноваційних засадах і створення для цього відповідних умов.

Впровадження інновацій сприятиме телекомунікаційним підприємствам не лише модернізувати свої бізнес-процеси за рахунок сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а й допомагатиме підвищенню рівня конкурентоспроможності та примноженню конкурентних переваг. Об'єктивними передумовами нової парадигми забезпечення конкурентоспроможності на засадах інноваційності є: скорочення життєвого циклу товарів при одночасному розширенні їх номенклатури, швидкий розвиток інноваційних процесів і суттєве ускладнення технологій виробництва, актуалізація проблем нелінійного менеджменту та уміння

продувати нелінійні інновації, а також наростання значущості соціально-психологічних аспектів управління.

Основна ідея побудови методичного інструментарію — узгодження клієнтоорієнтованого ціннісно-компетентного і ресурсного підходів на платформі інноваційності, що актуалізує проблематику продукування, абсорбції, поширення і використання інновацій, базується на низці сформульованих концептів і на прикладному рівні презентує інноваційний ресурс конкурентоспроможності як вартісний вираз ключових компетенцій — системи інтегрованих ресурсів, що акумулюються в матеріальних і нематеріальних активах та використовуються для отримання взаємної вигоди телекомунікаційного підприємства та його клієнтів.

ВИСНОВКИ

Фактично доведено, що сильні конкурентні позиції мають ті учасники ринку, які активно впроваджують інновації. Сьогодні для телекомунікаційних підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності вважається необхідною умовою для довготривалого існування на ринку та примноження ефективності діяльності порівняно з попередніми періодами. Нині бізнес телекомунікаційних підприємств стає все більш складним, різноплановим і динамічним. Такі чинники як нові технології, персонал, інформація, капітал, організаційний дизайн, комунікації швидко змінюються зумовлюючи формування нових телекомунікаційних ринків.

На підвищення конкурентоспроможності телекомунікаційних підприємств істотно впливає ринкове оточення, в якому функціонує підприємство, а також його особливості. Вимога конкурентного середовища — завжди дотримуватись вимог технічного, технологічного, інформаційного прогресу і швидко змінюватись відповідно постійних мінливих умов.

Концептуальні засади управління конкурентоспроможністю телекомунікаційних підприємств мають базуватися на поєднанні не тільки клієнтоорієнтованого, ціннісно-компетентного, інноваційного підходів, а й враховувати ситуаційну специфіку ринку, пов'язану з мінливістю та диференціацією запитів споживачів, а також інформаційно-комунікаційних та технологічних інновацій, орієнтованих на індивідуальні вимоги клієнтів, розширення економічних та заострення конкурентних відносин в умовах глобалізації пропозиції і попиту.

Література:

1. Global Innovation Index 2021. Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>
2. Данілова І. С. Досвід здійснення інноваційної діяльності в Україні та світі *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. С. 285—289.
3. Израиль — всемирный центр инновационных достижений. LAPAM. URL: <http://ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/file>
4. Детали. Экономика Израиля растёт рекордными за 20 лет темпами: в чём секрет? URL: <https://detaly.co.il/ekonomika-izrailya-rastet-rekordnymi-za-20-let—tempami-v-chem-sekret>

5. Чалмерс Джонсон Японське економічне диво. Як професійна влада та бізнес збудували провідну економіку світу. Передклад з англійської Роман Ключко. К.: Наш Формат, 2022. 456 с.

6. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1561-12 (з чинними змінами та доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

7. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

8. Коюда О.П., Колісниченко В.Ф. Інноваційна діяльність: від оцінки привабливості до інвестиційного забезпечення. Харків: ХНЕУ, 2009. 276 с.

9. Юринець З. В. Взаємозв'язок рівнів конкурентоспроможності крізь призму створення інновацій. *Економічний простір*. 2013. № 10. С. 141—149.

10. Войтко С.В., Сакалош Т.В. Ринок інформаційно-комунікаційних технологій: структура та аналіз. URL: <http://vlp.com.ua/files/58.pdf>

References:

1. Global Innovation Index (2021), available at: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (Accessed 2 September 2022).
2. Danilova, I.S (2018), "Experience of innovative activities in Ukraine and the world", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 15, pp. 285—289.
3. LAPAM (2012), "Israel is the world's center of innovation", available at: <http://ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/file> (Accessed 4 September 2022).
4. Detali (2022), "Israel's economy is growing at a record pace in 20 years: what's the secret?", available at: <https://detaly.co.il/ekonomika-izrailya-rastet-rekordnymi-za-20-let—tempami-v-chem-sekret> (Accessed 4 September 2022).
5. Johnson, Ch. (2022), *Yapons'ke ekonomichne dyvo. Yak profesiyna vlada ta biznes zbuduvaly providnu ekonomiku svitu* [The Japanese Economic Miracle. How professional government and business built the world's leading economy], Nash Format, Kyiv, Ukraine.
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovation activity", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Accessed 1 October 2022).
7. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About investigation activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 2 October 2022).
8. Koyuda, O.P. and Kolisnychenko, V. F. (2009), *Innovatsiyna diyal'nist': vid otsinky pryvablyvosti do investytsiynoho zabezpechennya* [Innovative activity: from assessment of attractiveness to investment support], KHNEU, Kharkiv, Ukraine.
9. Yurynets, Z.V. (2013), "Interrelationship of levels of competitiveness through the lens of innovation creation", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 10, pp. 141—149.
10. Voytko S.V. and Sakalosh, T.V. (2007), "Market of information and communication technologies: structure and analysis", available at: <http://vlp.com.ua/files/58.pdf> (Accessed 5 October 2022).

Стаття надійшла до редакції 09.11.2022 р.

*Т. О. Меліхова,
д. е. н., професор, академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри обліку,
аналізу, оподаткування та аудиту, Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ
ім. Ю.М. Потебні, м. Запоріжжя*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>

*Т. В. Чеботаєва,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ ім. Ю.М. Потебні, м. Запоріжжя*
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4717-799X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.43

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ВІДПУСТКИ З МЕТОЮ ПОЛІПШЕННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ БІЗНЕСУ У ВОЄННИЙ ЧАС

*T. Melikhova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the National Academy of science of Ukraine, Head of the Department
of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Engineering Institute of Zaporizhzhya National University*

*T. Chebotaieva,
Master's student, Engineering Institute of Zaporizhzhya National University*

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF THE LEAVE
AUDIT IN ORDER TO IMPROVE THE DOCUMENTATION AND TAXATION
OF BUSINESS DURING WARTIME

У воєнний час на прохання працівника, керівник може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку протягом періоду дії воєнного стану. Але на власний розсуд керівник не може відправляти працівника у відпустку без збереження заробітної плати. У випадку, якщо підприємство не має змоги функціонувати під час воєнного стану, керівник може призупинити трудовий договір із працівником або запропонувати йому простій. Вихідні дні у святкові дні на період воєнного часу не надаються.

Метою роботи є удосконалення організації та методики проведення аудиту відпустки з метою поліпшення документування та оподаткування бізнесу у воєнний час.

Метою аудиту відпустки є встановлення законності, достовірності і доцільності надання відпустки, правильності нарахування та відображення в обліку.

Завдання проведення аудиту відпустки перевірити: терміни тарифної відпустки, терміни відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, терміни відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, терміни відпустки за власний рахунок у зв'язку з карантином за заявою працівника, терміни відпустки за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника, терміни додаткової відпустки на навчання за викликом на сесію.

Удосконалено організація і методика проведення аудиту відпустки на підприємствах, що на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу аудитору охопити всі аспекти обліку заробітної плати на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення його в обліку, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит.

Для оподаткування та документування відпустки непередбачено окремих первинних документів та відомостей, які полегшували складання управлінської звітності. Тому пропонуємо для покращення ведення обліку відпустки використовувати наступні бланки, а саме відомості: обліку відпустки без збереження заробітної плати, що надається працівникові в обов'язковому порядку; обліку відпустки без збереження заробітної плати за згодою сторін; надання робітникам тарифної відпустки у 2022 році; відпустки вагітним та по догляду за дитиною; надання відпустки за власний рахунок; оподаткування відпустки. Це поліпшить оподаткування та документування заробітної плати, дозволить своєчасно виявити та виправити помилки.

In wartime, at the employee's request, the manager can grant him leave without salary without a time limit during the period of martial law. But at his own discretion, the manager cannot send an employee on vacation without salary. In the event that the enterprise is unable to function during martial law, the manager may suspend the employment contract with the employee or offer him layoff. Days off during wartime holidays are not provided.

The purpose of the work is to improve the organization and methodology of the leave audit in order to improve the documentation and taxation of business during wartime.

The purpose of the leave audit is to establish the legality, validity and expediency of granting leave, the correctness of accrual and reflection in accounting.

The task of conducting a leave audit is to check: the terms of the tariff leave, the terms of leave in connection with pregnancy and childbirth, the terms of leave for caring for a child until the child reaches the age of three, the terms of leave at one's own expense in connection with quarantine at the request of the employee, the terms of leave at his own expense in connection with martial law at the employee's request, the terms of additional study leave upon call to the session.

The organization and methodology of vacation audits at enterprises have been improved, which, unlike the existing ones, includes: a questionnaire, a general audit plan, an audit program, auditor's working documents. The proposed audit methodology will enable the auditor to cover all aspects of payroll accounting at the enterprise, investigate the correctness, timeliness, legality of its display in accounting, detect violations in time, and conduct a quality audit.

Separate primary documents and information are not provided for taxing and documenting leave, which facilitated the preparation of management reports. Therefore, we suggest using the following forms to improve the record keeping of leave, namely information: record of leave without salary, which is provided to the employee in a mandatory manner; accounting for leave without salary by agreement of the parties; providing workers with paid leave in 2022; maternity and childcare leave; provision of leave at one's own expense; tax leave. This will improve taxation and documentation of wages, will allow timely detection and correction of errors.

Ключові слова: аудит, заробітна плата, відпустка, анкета, загальний план, програма перевірки, робочий документ аудитора, документування, оподаткування, облік, бізнес.

Key words: audit, salary, vacation, questionnaire, general plan, inspection program, auditor's working document, documentation, taxation, accounting, business.

ВСТУП

У воєнний час на прохання працівника, керівник може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку протягом періоду дії воєнного стану. Але на власний розсуд керівник не може відправляти працівника у відпустку без збе-

реження заробітної плати. У випадку, якщо підприємство не має змоги функціонувати під час воєнного стану, керівник може призупинити трудовий договір із працівником або запропонувати йому простій. Вихідні дні у святкові дні на період воєнного часу не надаються.

Таблиця 1. Анкета перевірки відпустки

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи складається графік відпустки?				
2	Чи нараховується резерв відпустки?				
3	Скільки днів тарифної відпустки надається на Вашому підприємстві: - 24 календарних днів; - 28 календарних днів; - 30 календарних днів; - 35 календарних днів.				
4	Чи надавалась на підприємстві відпустка у зв'язку з вагітністю і пологами?				
5	Чи надавалась на підприємстві відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку?				
6	Чи надавалась на підприємстві відпустка за власний рахунок у зв'язку з карантинном за заявою працівника?				
7	Чи надавалась на підприємстві відпустка за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника?				
8	Чи надавалась на підприємстві відпустка на навчання за викликом на сесію?				
9	Чи були відмови у відпустки робітникам, робота яких пов'язана з необхідністю виконувати певний обсяг робіт, який спрямований на забезпечення безпеки та обороноздатності держави?				
10	Чи були відпустки за власних рахунок за домовленістю з керівництвом підприємства?				

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями обліку, оподаткування, аудиту заробітної плати займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Гончарук Я.А., Гордієнко Н.І., Давидов Г.М., Дерій В.А., Іванова Н.А., Карпенко М.Ю., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Огійчук М.Ф., Піча Ю.В., Савченко В.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту нарахування заробітної плати. Проте

саме питання обліку, оподаткування та аудиту відпустки на підприємствах потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є удосконалення організації та методики проведення аудиту відпустки з метою поліпшення документування та оподаткування бізнесу у воєнний час.

Метою аудиту відпустки є встановлення законності, достовірності і доцільності надання відпустки, правильності нарахування та відображення в обліку.

Завдання проведення аудиту відпустки перевірити: терміни тарифної відпустки, терміни відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, терміни відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, терміни відпустки за власний рахунок у зв'язку з карантинном за заявою працівника, терміни відпустки за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника, терміни додаткової відпустки на навчання за викликом на сесію.

Удосконалено організацію і методику проведення аудиту відпустки, що на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи

аудитора. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу аудитору охопити всі аспекти обліку відпустки на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення його в обліку, вчасно виявити порушення та провести якісний аудит.

Анкету перевірки відпустки подано в таблиці 1. У програмі аудиту відпустки відображені основні процедури для вирішення основних завдань аудиторської перевірки.

Загальний план проведення аудиту відпустки наведено у таблиці 2.

Програма аудиту відпустки наведено у таблиці 3.

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту відпустки

Етап аудиторської перевірки	Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з бізнесом клієнта, визначення аудиторського ризику, планування аудиту відпустки	Колективний договір, Наказ про облікову політику, Звіти попередніх перевірок, накази.		
Основний	Перевірка терміну тарифної відпустки Перевірка терміну відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами Перевірка терміну відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку Перевірка терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з карантинном за заявою працівника Перевірка терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника Перевірка терміну додаткової відпустки на навчання за викликом на сесію	Журнал 5 головна книга, Баланс		
Завершальний	Складання аудиторського звіту і висновку.	Звіт		

Таблиця 3. Програма аудиту відпустки

№	Мета	Перелік аудиторських процедур	Критерії якості	Метод перевірки	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	Впевнитись у відповідності терміну тарифної відпустки	Перевірка терміну тарифної відпустки	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	В-1			
2	Впевнитись у відповідності терміну відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами	Перевірка терміну відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	В-2			
3	Впевнитись у відповідності терміну відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	Перевірка терміну відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	В-3			
4	Впевнитись у відповідності терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з карантинном за заявою працівника	Перевірка терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з карантинном за заявою працівника	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	В-4			
5	Впевнитись у відповідності терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника	Перевірка терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, суцільний	В-5			
6	Впевнитись у відповідності терміну додаткової відпустки на навчання за викликом на сесію	Перевірка терміну додаткової відпустки на навчання за викликом на сесію	А, Б, Г, Є	Документальний, арифметичний, вибірковий	В-6			
Критерії якості аудиторської перевірки: наявність - А; правдивість - Б; права та зобов'язання - В; повнота - Г; вимірювання - Д; оцінку вартості - Е; подання і розкриття - Є.								

Таблиця 4. Перевірка терміну тарифної відпустки – робочий документ аудитора В-1

ПІБ	Встановлено законодавством загальна кількість днів тарифної відпустки	24 календарні тарифної відпустки, які надає підприємство	Залишок невикористаної відпустки

Таблиця 5. Перевірка терміну відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами – робочий документ аудитора В-2

ПІБ	Встановлено законодавством відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами	Використана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами	Залишок невикористаної відпустки

Таблиця 6. Перевірка терміну відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку – робочий документ аудитора В-3

ПІБ	Встановлено законодавством Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	Використана відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	Залишок невикористаної відпустки

Таблиця 7. Перевірка терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з карантинном за заявою працівника – робочий документ аудитора В-4

ПІБ	Відпустка за власний рахунок у зв'язку з карантинном за заявою працівника	Фактично дозволена відпустка за власний рахунок у зв'язку з карантинном	Відхилення

Таблиця 8. Перевірка терміну відпустки за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника – робочий документ аудитора В-5

ПІБ	Відпустка за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом за заявою працівника	Фактично дозволена відпустка за власний рахунок у зв'язку з воєнним станом	Відхилення

Таблиця 9. Перевірка терміну додаткової відпустки на навчання за викликом на сесію — робочий документ аудитора В-6

ПІБ	Додаткова відпустка на навчання за викликом на сесію	Фактично дозволена відпустка на навчання за викликом на сесію	Відхилення

Для документування та оподаткування відпустки непередбачено окремих первинних документів, які б полегшували її нарахування. Тому, для покращення ведення обліку відпустки пропонуємо надалі використовувати наступні бланки, а саме відомості: обліку відпустки без збереження заробітної плати, що надається пра-

цівникові в обов'язковому порядку; обліку відпустки без збереження заробітної плати за згодою сторін; надання робітникам тарифної відпустки у 2022 році; відпустки вагітним та по догляду за дитиною; надання відпустки за власний рахунок (таблиці 10 — 14). Відомість оподаткування відпустки наведена у таблиці 15.

Таблиця 10. Відомість обліку відпустки без збереження заробітної плати, що надається працівникові в обов'язковому порядку

Відомість обліку відпустки без збереження заробітної плати надається працівникові в обов'язковому порядку						
ПІБ	матері або батьку, який виховує дітей без матері (в тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), що має двох і більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю, - тривалістю до 14 календарних днів щорічно	чоловікові, дружина якого перебуває у післяпологовій відпустці, - тривалістю до 14 календарних днів	матері або іншим особам, в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, - тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку	матері або іншій особі, для догляду за дитиною віком до 14 років на період оголошення карантину на відповідній території	пенсіонерам за віком та особам з інвалідністю III групи - тривалістю до 30 календарних днів щорічно	особам з інвалідністю I та II груп - тривалістю до 60 календарних днів щорічно

Таблиця 11. Відомість обліку відпустки без збереження заробітної плати за згодою сторін

Відпустка без збереження заробітної плати за згодою сторін			
ПІБ	За сімейними обставинами та з інших причин працівнику може надаватися відпустка без збереження заробітної плати на термін, обумовлений угодою між працівником та власником або уповноваженим ним органом, але не більше 15 календарних днів на рік	У разі встановлення КМУ карантину відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»	Разом відпустка за власний рахунок

Таблиця 12. Відомість надання робітникам тарифної відпустки у 2022 році

ПІБ	Термін тарифної відпустки за 2022 рік	Надана відпустка у 2022 році		Невикористана частина відпустки	Період, на який перенос відпустки
		Період	24 календарні тарифної відпустки		

Таблиця 13. Відомість відпустки вагітним та по догляду за дитиною

ПІБ	Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами		Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	
	період	Кількість днів	період	Кількість днів

Таблиця 14. Відомість надання відпустки за власний рахунок

ПІБ	відпустка		відпустка		Разом кількість днів відпустки
	Відпустка у зв'язку з карантинном	Кількість днів	Відпустка у зв'язку з воєнним станом	Кількість днів	
	період		період		

Таблиця 15. Відомість оподаткування відпустки

ПІБ	Нарахування відпускних	Утримано з відпустки			Нарахування ЄСВ		Разом до перерахування у бюджет
		ПДФО	ВЗ	Разом	22%	8,41%	

ВИСНОВКИ

Удосконалено організацію і методику проведення аудиту відпустки на підприємствах, що на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу аудиторі охопити всі аспекти обліку заробітної плати на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення його в обліку, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит.

Для оподаткування та документування відпустки непередбачено окремих первинних документів та відомостей, які полегшували складання управлінської звітності. Тому пропонуємо для покращення ведення обліку відпустки використовувати наступні бланки, а саме відомості: обліку відпустки без збереження заробітної плати, що надається працівникові в обов'язковому порядку; обліку відпустки без збереження заробітної плати за згодою сторін; надання робітникам тарифної відпустки у 2022 році; відпустки вагітним та по догляду за дитиною; надання відпустки за власний рахунок; оподаткування відпустки. Це поліпшить оподаткування та документування заробітної плати, дозволить своєчасно виявити та виправити помилки.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
2. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
3. Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства. Бізнес Інформ. Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. № 3. С. 254—258.
4. Меліхова Т.О., Ніколаєнко Н.С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2017. № 1. С. 51—55.
5. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.
6. Меліхова Т.О., Федоров І.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства. Агросвіт, 2018. №2. С. 63—70.
7. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.
8. Меліхова Т.О., Верьовкіна А.С. Удосконалення методики перевірки грошових коштів у національній валюті. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24
9. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Середенко Т.С. Удосконалення методичних засад аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 5. С. 32—41. (дата звернення: 05.02.2022). DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32
10. Меліхова Т.О., Височина В.В. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2018. № 1. С. 69—75.
11. Меліхова Т.О., Журавель К.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічною безпекою підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 2. С. 56—63. (дата звернення: 05.02.2022). DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.56
12. Меліхова Т.О., Федорова Л.А. Удосконалення методики внутрішнього контролю податку на прибуток для підвищення економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6798> (дата звернення: 05.02.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.121
13. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. Academy of Accounting and Financial Studies journal, 2018. vol. 22, is. 6, 7 p.
14. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.
15. Макаренко А.П., Зоря О.П., Меліхова Т.О., Максименко І.Я. Соціальне страхування: сутність, значення та обліковий аспект: навч. посібник: гриф ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 200 с.
16. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 260 с.
17. Подмешальська Ю.В., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 400 с.
18. Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства. Бізнес Інформ. Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. № 3. С. 254—258.
19. Салига С.Я., Меліхова Т.О. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 224 с.
20. Меліхова Т.О., Шишига М.П. Удосконалення обліку і аудиту адміністративних витрат підприємства. Економіка та держава. 2020. № 11. С. 28—34. (дата звернення: 05.02.2022). DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28
21. Меліхова Т.О., Троян О.В. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 20. С. 33—37.
22. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.
23. Меліхова Т.О., Романенко К.В. Удосконалення організації бухгалтерського процесу та методики аудиту вибуття основних засобів в обліку суб'єктів малого підприємства. Ефективна економіка. 2021. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9445> (дата звернення: 05.02.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.18
24. Меліхова Т.О., Петренко А.Е. Удосконалення методики внутрішнього аудиту нарахування заробітної плати. Агросвіт. 2019. № 3. С. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38
25. Меліхова Т.О., Лисяк О.В. Удосконалення документування обліку та аудиту заробітної плати в управлінні підприємством. Агросвіт. 2021. № 21—22. С. 43—50. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21-22.43
26. Меліхова Т.О., Феофанов Л.К., Рябчук О.О. Удосконалення фінансового обліку та аудиту заробітної плати для підвищення ефективності управління

підприємством. Економіка та держава. 2021. № 10. С. 86—92. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.86

27. Меліхова Т. О., Чакалова Н. С., Іващенко Є. Є. Удосконалення внутрішнього контролю розрахунків за виплатами працівникам для підвищення якості формування інформації в обліку. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 95—101. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.95

28. Меліхова Т. О., Феофанова І. В., Магда Г. В. Удосконалення методики внутрішнього контролю утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

4. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

5. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formirovanyie, kontrol', efektyvnist' [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency]*, Kherson, Ukraine.

6. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

7. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, pp. 268—275.

8. Melikhova, T. and Verovkina, A. (2019), "Improvement of checking method of cash assets in national currency", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24

9. Melikhova, T., Chakalova, N. and Seredenko, T. (2019), "Improvement of methodological principles of audit of operations with cash and cash within the bank for improvement of efficiency of business management", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 32—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32

10. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

11. Melikhova, T. and Zhuravel, K. (2019), "Methodological approaches to conducting internal audit of goods for timely detection of threats in the system of enterprise economic safety management", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 56—63. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.56

12. Melikhova, T. and Fedorova, L. (2018), "Improvement of profit tax internal control method for rising enterprise economic security", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6798> (Accessed 05 Feb 2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.121

13. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in

the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6, 7.

14. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhalterskyi oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

15. Makarenko, A.P., Zorya, O.P., Melikhova, T.O. and Maksymenko, I.Ya. (2017), *Sotsial'ne strakhuvannya: сутnist', znachennya ta oblikovyy aspekt [Social insurance: essence, value and accounting aspect]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

16. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Podmeshal's'ka, YU., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Bukhhalters'kyi oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

18. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

19. Salyha, S.YA. and Melikhova, T.O. (2011), *Audyt podatkov sub'ektiv hospodariuvannya [Audit of Taxes of Business Entities]*, KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.

20. Melikhova, T. and Shyshyha, M. (2020), "Improving accounting and auditing of administrative costs of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 28—34. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.28

21. Melikhova, T. and Troyan, O. (2017), "The analysis of the tax burden on the enterprise tax security level", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 33—37.

22. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. And Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

23. Melikhova, T. and Romanenko, K. (2021), "Improving the organization of the accounting process and methods of auditing the disposal of fixed assets in the accounting of small businesses", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9445> (Accessed 05 Feb 2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.18

24. Melikhova, T. and Petrenko, A. (2019), "Improvement of the method of payroll internal audit", *Agrosvit*, vol. 3, pp. 38—47. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.3.38

25. Melikhova, T. and Lysiak, O. (2021), "Improving the documentation of accounting and audit of wages in enterprise management", *Agrosvit*, vol. 21—22, pp. 43—50. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.21-22.43

26. Melikhova, T., Feofanov, L. and Riabchuk, O. (2021), "Improving financial accounting and payroll audit to improve the efficiency of enterprise management", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 86—92. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.86

27. Melikhova, T., Chakalova, N. and Ivashchenko, E. (2019), "Improvement of internal control of calculations for payments for employees for improving the quality of forming information in account", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 95—101. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.95

28. Melikhova, T., Feofanova, I. and Magda, G. (2019), "Improvement of internal control method of deductions from wage and accruals to payroll", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 89—94. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.89

Стаття надійшла до редакції 09.11.2022 р.

В. А. Фостолович,
д. е. н., доцент кафедри економіки, менеджменту, маркетингу та готельно-ресторанної
справи, Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5359-7996>

В. А. Гончар,
к. т. н., доцент кафедри трибології, автомобілів та матеріалознавства,
Хмельницького національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3719-1408>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.50

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

V. Fostolovych,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, Management,
Marketing and Hotel and Restaurant Business, Zhytomyr Ivan Franko State University
V. Honchar,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Tribology,
Automobiles and Materials Science, Khmelnytskyi National University

DIGITAL TRANSFORMATIONS IN THE SYSTEM OF MODERN CIVIL LIABILITY INSURANCE BUSINESS OF VEHICLE OWNERS

Перехід на цифровий формат організації бізнесової діяльності стало безумовним фактором ефективною діяльності та конкурентоспроможності. Перехід на технологію інноваційного бізнесу в цифровому форматі різних сфер діяльності, в тому числі і страхової дають можливість реалізувати весь потенціал компанії. Ефективним для страхових компаній є створення цифрових платформ самообслуговування та переведення технології виробничої діяльності на роботизовані процеси (RPA). Інтегрування у технологічні процеси штучного інтелекту та впровадження чат-ботів дадуть можливість працювати в режимі 24/7 із будь-якої точки місцеперебування страховальника та страховика. Крім того, впровадження штучного інтелекту в систему управління компанією дає можливість більш ефективно приймати управлінські рішення, застосовуючи готові алгоритми прийняття рішень. Не менш важливим є інтегрування штучного інтелекту в систему аналітичної оцінки діяльності компанії та системи контролю. Для реалізації сучасних тенденцій у системі страхового бізнесу важливою перепорою є створення у працівників страхових компаній цифрового мислення.

Крім того, цифрові трансформації надають можливість економити час та знизити фінансові витрати на документальне оформлення як внутрішніх документів так і міжнародного страхового сертифікату "Зелена карта", який є обов'язковим при виїзді за кордон у країни-члени Міжна-

родної системи. Проривом постіндустріального суспільства є інтенсивна цифровізація. Трендами сучасної цифровізації в системі інноваційного бізнесу у страховій діяльності доцільно виокремити: цифрова трансформація для реалізації потенціалу компанії; створення цифрових платформ самообслуговування; роботизована автоматизація виробничих процесів (RPA); штучний інтелект в системі управління та у системі контролю; формування цифрового мислення у працівників компанії.

The transition to the digital format of the organization of business activities has become an unconditional factor of effective activity and competitiveness. The transition to the technology of innovative business in the digital format of various spheres of activity, including insurance, gives an opportunity to realize the full potential of the company. Effective for insurance companies is the creation of digital self-service platforms and the transfer of production technology to robotic processes (RPA). The integration of artificial intelligence into technological processes and the introduction of chatbots will make it possible to work 24/7 from any location of the insured and the insurer. In addition, the introduction of artificial intelligence into the company's management system makes it possible to make management decisions more effectively, using ready-made decision-making algorithms. Equally important is the integration of artificial intelligence into the system of analytical evaluation of the company's activity and the control system.

For the implementation of modern trends in the insurance business system, an important obstacle is the creation of digital thinking among the employees of insurance companies. In addition, digital transformations provide an opportunity to save time and reduce financial costs for the documentation of both internal documents and the international insurance certificate "Green Card", which is mandatory when traveling abroad to member countries of the International System. The breakthrough of the post-industrial society is intensive digitization. Among the trends of modern digitalization in the system of innovative business in insurance activity, it is appropriate to single out: digital transformation to realize the company's potential; creation of digital self-service platforms; robotic automation of production processes (RPA); artificial intelligence in the management system and in the control system; formation of digital thinking among the company's employees.

Ключові слова: страхування, цивільно-правова відповідальність, цифрові технології, штучний інтелект, чат-боти, ефективність бізнесу, системи управління та контролю.

Key words: artificial intelligence, automated systems, business processes, modern trends, business efficiency, management systems.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Завданням дослідження є проведення теоретичного дослідження потреби та доцільності цифрової трансформації у сфері страхової діяльності, зокрема, у частині страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів. Необхідно виокремити основні тренди в частині цифровізації на які слід орієнтуватись компаніям страхового бізнесу. Реалії сьогодення викликають пильного перегляду до ставлення системи страхування рухомого майна підприємств та громадян. Держава в системі нормативно-правового регулювання діє в напрямку забезпечення інтересів кожного громадянина України та юридичних осіб. Правова база, яка формується у 2022 році в сфері забезпечення захисту рухомого майна громадян зорієнтована на підвищення рівня фінансового захисту водіїв та власників транспортних засобів. Така модель організації захисту рухомого майна та власників транспортних засобів наближає український ринок автострахування до вимог європейських стандартів.

Важливим завданням для страхових компаній, в тому числі і у системі страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів є реалізувати функцію управління змінами та сформувати модель інноваційного бізнесу через цифрову трансформацію інтегрувавши у стратегічний план діяльності компанії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Із розвитком цифрових трансформацій та інтенсивної актуалізації інтегрування штучного інтелекту в усі сфери бізнесу, в тому числі і у страхову діяльність компаній в частині страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів змінився підхід до технології надання послуг, розширились можливості сфери послуг та з'явилися нові можливості обслуговування клієнтів в режимі реального часу на запит клієнта із будь-якої точки його розміщення. Вивчення можливостей, які забезпечують цифрові технології, розробки моделей їх інтегрування у власний бізнес та навчання персоналу працювати у новому форматі стало основною задачею сучасної системи управління

підприємством та завданням управлінського апарату компаній. Вітчизняні науковці та практики досить активно проводять дослідження у вирішенні визначених проблем. Проблеми цифровізації страхового бізнесу як дієвого важеля управління ризиками досліджували Чвертко Л.А., Корнієнко Т.О. та Вінницька О.А. [6]. Питання особливостей розвитку вітчизняного страхового ринку як складової частини фінансового ринку досліджували науковці Череп О.Г та Хмельовська А.В. [7]. Ними опрацьовано напрямки активізації сучасної страхової діяльності в умовах становлення цифрової економіки.

Сучасні підходи до системи організації та провадження страхової діяльності в Україні вивчали Базилевич В., Баранова В., Волосович С., Губар О., Кнейслер О., Маслій Н., Сангіт В., Ненно І., Шірінян Л. Питання є достатньо актуальним, підлягає постійному дослідженню та опрацюванню, оскільки цифрові трансформації є постійним процесом, що підлягає постійним змінам.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає у визначенні основних теоретичних аспектів цифрових трансформацій в системі сучасного страхового бізнесу цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів. Завданням є окреслити теоретичні аспекти сучасних трендів орієнтованих на цифрові трансформації в даній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Складні реалії сьогодення в частині економічної безпеки, соціального захисту, високий рівень конкуренції на ринку зумовлюють потребу в активній трансформації сучасного бізнесу усіх сфер діяльності та систему державного управління і систему контролю до переходу на роботу у можливостях штучного інтелекту. Бізнесові структури розуміють, що планування ефективної діяльності та здобуття конкурентних переваг можливе лише при інтенсивному впровадженні в процедуру прийняття управлінських рішень алгоритмів із розробками штучного інтелекту. Переведення більшості операцій, які виконувала людина у цифровий формат та розробка операційних систем і моделей нового покоління сприяє зниженню собівартості одиниці послуги, пришвидшує продуктивність роботи, зводить до мінімуму помилки при виконанні операцій людиною та надає більшій можливості для клієнтів, забезпечуючи їм повний комфорт у реалізації необхідних функцій в будь-який момент та у будь-який час із місця, яке є зручним для споживача при умові наявності мережі Internet.

На сьогодні не є проблемою розробити технічно якісь моделі для реалізації завдання. Проблемою є низький рівень розуміння виконавців у розробці майбутньої операційної моделі, що викликано низьким рівнем знань управлінського персоналу в частині можливостей штучного інтелекту та роботи в системі алгоритмів. Тому і на сьогодні важливим стало питання STEM освіти, яка надасть базу знань для працівників в частині природничих наук, технологій інжинірингу, або технічної творчості та математичних навиків. Цифровий досвід роботи засвідчує про перспективи та можливості безпере-

йної роботи компаній із максимальним економічним ефектом. Технології розвитку — є технологіями майбутнього. Оскільки більшість проблем у бізнесі викликані не дефіцитом ресурсного потенціалу, а способами його розподілу, швидкості прийняття управлінських рішень технологічністю виробничого процесу та розуміння управлінського персоналу у потребі і можливості його автоматизації

Окрім потреби цифрових трансформацій у самому виробничому процесі, у системі управління підприємством змінились вимоги самих користувачів товарів, робіт, послуг. Очікування клієнтів стали більш високими, орієнтованими на зручність, швидкість виконання та доступність із будь-якої точки перебування. Це можливо забезпечити лише при переході на цифровий формат обслуговування клієнтів.

Особливої специфіки набули потреби та з'явилися можливості у системі страхової діяльності [1]. Можливості віддаленої роботи з однієї сторони створили нові перспективи, а з іншої для компаній викликали потребу:

- оперативно забезпечити своїх працівників доступом до бази даних та системи роботи страхової компанії в режимі постійного доступу;

- при потребі сформувати можливість проведення конференцій в режимі online й співпрацювати як команда між усіма працівниками компанії;

- надати доступ клієнтам до інформаційної бази даних для перегляду варіантів страхування.

Цифрова конкуренція на ринку набула таких масштабів, що клієнт почав оцінювати не на стільки роботу компанії, як її цифрові можливості з метою вибору найбільш зручного для себе варіанта.

Цифрові трансформації в сфері страхування для клієнтів стали на стільки затребуваним сервісом, що рівень розвитку компаній став залежати від спроможності забезпечити автоматизованими системами не лише власні операційні системи, але і вимоги клієнта. Сучасний споживач має більш вимоги до компаній та технологій надання їх досвіду, керуючись цифровим досвідом застосування інноваційних практик у системі бізнесу навіть інших не суміжних із страховою діяльністю сфер. Сучасний клієнт є нетерплячим, та менш лояльним до відставання від сучасних трендів компаній [8]. Високий рівень цифрової конкуренції на ринку вимагає від компанії відповідати потребам клієнтів та створювати нові можливості, наприклад вільний доступ до перегляду власних варіантів страхування та можливостей виконувати порівняльну аналітику для вибору найбільш оптимального варіанта.

Діючі страхові компанії розуміють необхідність реформатування своєї технології діяльності у цифровий формат із орієнтиром на інтегрування штучного інтелекту у виробничий процес та систему логістики і комунікацій із потенційними клієнтами.

Інтегрування в страховий бізнес хмарних технологій дало можливість оперативно реалізувати управлінські функції, активізувати систему контролю та забезпечити зниження ризиків у бізнесовій діяльності.

Перспективою організації ефективного бізнесу у корпоративних компаній є їх трансформування у цифрову модель самообслуговування. Такий підхід створить

умови для клієнта зосередити свою увагу на сумах витрат понесених на страхування і на покриття витрат за власний кошт у випадку настання страхової ситуації [5].

В системі страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів важливо створити можливості багатоканального вибору. Це створить можливість взаємодії із страховиками у будь-який час та із будь-якого місця та можливість спілкування із брокером, який реалізує необхідні дії для нього.

Цифрові технології в сфері страхування поширюються в різних напрямках: від цифровізації страхового ринку, розширення параметрів і систем страхового ринку, що відкривають нові види послуг, нові можливості та можливість використання мобільного страхування через розроблені мобільні додатки до технологій телематики і автоматизованої системи контролю договорів страхування та інтенсивного використання хмарних технологій. Інноваційним підходом є розробка платформ самообслуговування. Роботизована автоматизація процесів обслуговування клієнтів (RPA) в системі страхового бізнесу уже досить чітко себе проявила та є ефективною в практичній діяльності. Додаткові опції забезпечує штучний інтелект

Інноваційний підхід в сфері страхової діяльності передбачає застосування штучного інтелекту у роботі із клієнтами та у самому процесі оформлення страхових документальних процедур. Інтегрування штучного інтелекту в аналітичні можливості компанії сприятиме зниженню ризиків, а у для клієнтів забезпечить зростання привабливості, прискорить терміни опрацювання претензій, та пришвидшить процес їх обслуговування.

Економічною перевагою інтегрування штучного інтелекту у систему страхової діяльності компанії є зменшення витрат трудових ресурсів та збільшення продуктивності операційної діяльності.

Потребою є сформувати в управлінського персоналу та у працівників страхових компаній цифрового мислення і розуміння важливості переходу на інноваційний постіндустріальний тип розвитку.

Наші бачення підтверджено науковими дослідженнями вітчизняних фахівців, зокрема Шубенко І.А. [4].

Щорічно користувачі надають перевагу в сфері страхування тим компаніям, які підтримують діджитал-технології та надають перевагу сучасним брендам із активним застосуванням в роботі штучного інтелекту та хмарних технологій.

Страхові компанії на сьогодні намагаються у сфері надання послуг розширити межі можливостей у частині роботизації обслуговування потенційних клієнтів та користувачів послугами страхового бізнесу, через інтегрування порталів самообслуговування та впровадження різних онлайн-рішень.

Рис. 1. Основні тренди та можливості в сфері можливостей страхування власників транспортних засобів у 2022 році

Джерело: узагальнено автором.

Необхідним інструментом цифрових перетворень у сфері страхової діяльності на страховому ринку є забезпечення постійного зв'язку між торговими представниками страхових компаній, партнерами та споживачами у режимі реального часу. Такий підхід забезпечить систему управління ризиками та операцій. У системі роздрібних ринків, де більшість операцій є однотипними та у системі корпоративних ринків ми пропонуємо бізнес із невисоким рівнем складності операцій поставити на цифрову модель у форматі самообслуговування із використанням штучного інтелекту та чат-ботів. А у страхових ситуаціях більш складного і вищого ризику буде можливість зосередити час, ресурси та технологічні можливості особистого впливу безпосередніх виконавців у так званих "живих" контактах та особистій взаємодії. Цифровізація в системі страхового бізнесу надає можливість для споживача використання унікальної опції — багатоканальності, при якій реалізується функція одночасної взаємодії страховика і брокера різними технічними можливостями (способами) у зручний для них час. Завдяки даним технологіям створюється можливість вибору спілкування через онлайн-ресурси чи через оф-лайн сервіси.

Основні тренди цифрових трансформацій у сфері страхування власників транспортних засобів нами згруповано та представлено на рисунку 1.

Умовою здійснення діяльності в сфері провадження страхування цивільно-правової відповідальності для власників транспортних засобів є членство їх у об'єднанні Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ).

Моторне (транспортне) страхове бюро України в Україні виступає єдиним об'єднанням страховиків, що реалізують послуги обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності для власників наземних транспортних засобів в частині відшкодування шкоди, заподіяної третім особам. Компанія є неприбутковою і

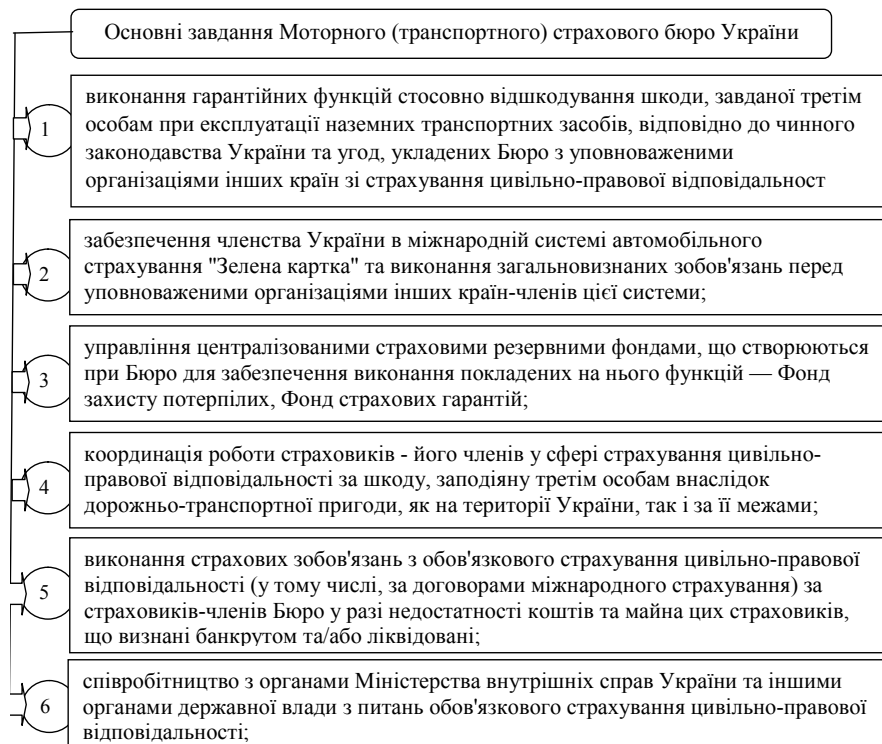

Рис. 2. Основні завдання Моторного (транспортного) страхового бюро України

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2].

працює у відповідності із вимогами Закону України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів".

В Україні, до членів Моторного (транспортного) страхового бюро України входить 41 страхова компанія.

Основні завдання, які виконує МТСБУ нами представлено схематично на рисунку 2.

Реалізуючи функцію членства України в Міжнародній системі "Зелена Карта" забезпечується для її учасників та користувачів компетентна інформація та реалізуються відповідні дії із питань по відшкодуванню завданої з вини водія-нерезидента шкоди. Тому, при виїзді за кордон під час планування поїздки до країн членів Міжнародної системи власним транспортним засобом необхідно отримати міжнародний страховий сертифікат "Зелена карта". Під час настання страхового випадку у якійсь із країн, що входить у склад Міжнародної системи діє Національне бюро, яке регулює процедуру виплати страхового відшкодування згідно із законодавством країни, на чій території сталося ДТП в частині обов'язкового страхування цивільної правової відповідальності.

Форма Міжнародного сертифікату "Зелена карта" є уніфікованою, а власне система функціонує у країнах в яких є обов'язковим автострахування цивільно-правової відповідальності для власників автомобілів, а також наявне Національне бюро під чию юрисдикцію входять вищезазначені страховики. Інтенсивна діджиталізація в Україні сприяла переходу на автоматизовану систему обслуговування клієнтів через електронну систему "Зелена карта".

Суспільство України є достатньо активним учасником цифрових трансформацій, та швидко адаптується

до використання нового ресурсу. Так, за даними МТСБУ лише при введенні електронної системи "Зелена карта" за період з 1 по 6 вересня 2022 року було укладено електронних договорів міжнародного страхування понад 60%. Якщо загальна кількість договорів міжнародного страхування "Зелена карта" у цей період становила 34 тис. штук, то із них 21 тисяча була укладена у електронній формі [3].

Ще із 1 вересня 2022 року компанії-повні члени МТСБУ із правом укладення договору Міжнародного страхування "Зелена карта" — їх є 12, мають можливість реалізувати електронне укладення таких договорів і представляти його у форматі pdf. Клієнту залишається лише роздрукувати електронний документ, оскільки при переміщенні через кордон, його наявність у паперовій формі є обов'язковою. До клієнта у електронній формі також надсилається пам'ятка — інструкція поводження водія при настанні страхового випадку. Наявність такого сертифікату є обов'язковим ще із 1953 року. Україна стала учасницею міжнародної системи страхування "greencard" у 1997 році. Форма міжнародного сертифікату "зелена карта" має в усіх країнах уніфіковану форму.

Це спрощує технологію цифрових трансформацій в системі страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів.

Додатковим документом, який надходить замовнику електронного сертифікату "Зелена карта" надсилається європротокол, який також власним може роздрукувати заздалегідь.

У перспективі планується трансформувати зобов'язання автовласників мати документ "Зелена карта" у паперовій формі, на можливість представляти його у

цифровому форматі на будь-якому носії (телефон, планшет чи інше).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, варто зауважити, що майбутнє в системі страхової діяльності пов'язане із формуванням цифрової моделі співпраці між страховиком і страхувальником.

Важливо цілісно формувати та використовувати цифровий потенціал у системі діяльності страхових компаній, зокрема, в частині страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів. Можливість віддаленої роботи та інтегрування штучного інтелекту у систему автоматизованого надання послуг через систему порталів самообслуговування створює новий формат надання послуг.

Спрямування інвестиційних ресурсів на розробки цифрових платформ самообслуговування клієнтів сфери страхового бізнесу робить його конкурентоспроможним на вітчизняному ринку. Роботизована автоматизація процесів (RPA) сприяє не лише формуванню оптимальної собівартості послуги страхування, але і забезпечує комфортні умови отримання послуги для клієнтів.

Проривом стало використання штучного інтелекту в частині аналітичної оцінки доцільності укладання договору страхування, визначення величини ризиків та ефективності здійснення кожної операції. Віддалена робота із використанням штучного інтелекту спрощує процедуру розгляду справ і претензій в сфері обслуговування клієнтів та робить однотипні операції більш швидкими.

Навчання працівників обслуговувати клієнтів у системі цифрового формату є основним завданням сучасних страхових компаній. Цифрове мислення працівників сприяє інтенсивній цифровій трансформації компаній та визначають рівень технологічних змін в системі роботи.

Управління змінами стало основою в сучасній системі управління підприємством. Швидкість цифровізації компаній визначається вмінням реалізовувати технологію управління змінами. Підприємствам страхового бізнесу, в тому числі і у частині надання послуг цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, важливо провести структурні зміни при інтегруванні цифрових технологій у виробничий процес надання послуг із інтегруванням штучного інтелекту у систему обслуговування клієнтів та аналітичної складової управління компанією.

Література:

1. Зміни в автострахуванні водіїв. HOTLINE.FINANCE. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/2/687749/> (дата звернення: 30.10.2022 р.).
2. МТСБУ. Загальна інформація. МТСБУ. URL: https://mtsbu.ua/ua/about_us/general/ (дата звернення: 02.11.2022 р.).
3. Електронна "Зелена картка" швидко завойовує популярність серед українських автовласників. Новини МТСБУ. МТСБУ. URL: <https://mtsbu.ua/ua/presscenter/news/169660/> (дата звернення: 03.11.2022 р.).

4. Шубенко І. А. Тенденції діджиталізації на страховому ринку України. Бізнес Інформ. 2020. № 2. С. 273—279.

5. Цифрова трансформація страхової галузі. Чи достатньо швидко діють страховики? FORINSURER. URL: <https://forinsurer.com/news/22/08/10/41610> (дата звернення: 10.11.2022 р.).

6. Чвертко Л.А., Корнієнко Т.О. та Вінницька О.А. Цифровізація страхового бізнесу як дієвий важіль управління ризиками. Sciences of Europe. 2022. № 89. С. 7—11

7. Череп О.Г. та Хмельовська А.В. Особливості розвитку вітчизняного страхового ринку як складової фінансового ринку. Напрями активізації страхової діяльності в умовах становлення цифрової економіки. Вісник Хмельницького національного університету. 2021, № 6, Том 2. С. 240—244.

8. Фостолович, В. А. (2022) Штучний інтелект в сучасному бізнесі: потенціал, сучасні тренди та перспективи інтегрування у різні сфери господарської діяльності і життєдіяльності людини. Ефективна економіка. №7. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/34376/> (дата звернення: 11.11.2022 р.).

References:

1. HOTLINE.FINANCE. Economic truth. (2022), "Changes in auto insurance for drivers", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/2/687749/> (Accessed 30 October 2022).
2. MTIBU. (2022), "Motor (transport) insurance bureau of Ukraine. General information", available at: https://mtsbu.ua/ua/about_us/general/ (Accessed 02 November 2022).
3. MTIBU. (2022), "The electronic "Green Card" is quickly gaining popularity among Ukrainian car owners", available at: <https://mtsbu.ua/ua/presscenter/news/169660/> (Accessed 02 November 2022).
4. Shubenko, I. A. (2020), "Digitization trends in the insurance market of Ukraine", Biznes Inform. vol. 2, pp. 273—279.
5. FORINSURER. (2022), "Digital transformation of the insurance industry. Are insurers acting fast enough?", available at: <https://forinsurer.com/news/22/08/10/41610> (Accessed 10 November 2022)
6. Chvertko L.A., Kornienko T.O. and Vinnytska O.A. (2022), "Digitization of the insurance business as an effective risk management lever", Sciences of Europe, vol. 89, pp. 7—11.
7. Cherep O.H, and Khmelovska A.V. (2021), "Features of the development of the domestic insurance market as a component of the financial market. Directions for the activation of insurance activity in the conditions of the formation of the digital economy", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 6, pp. 240—244.
8. Fostolovych, V. (2022), "Artificial intelligence in modern business: potential, modern trends and prospects for integration into various spheres of economic activity and human life", Efektyvna ekonomika, vol. 7, available at: <http://eprints.zu.edu.ua/34376/> (Accessed 11 November 2022).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2022 р.

О. В. Булкот,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6311-1459>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.56

ІНВЕСТИЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

O. Bulkot,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International
Economics and Marketing, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE INVESTMENT ENVIRONMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR: CURRENT SITUATION AND THE FUTURE PERSPECTIVE

Статтю присвячено дослідженню стану інвестиційного середовища України в умовах війни. Виявлено фактори, які характеризують стан інвестиційного середовища та чинники, які впливають на інвестиційну привабливість України. Показано яким чином війна вплинула на зміни в інвестиційному середовищі України як для внутрішнього, так і для іноземного інвестора. Доведено, що ризиковість діяльності суб'єктів господарювання в умовах агресивного знищення інфраструктури, волатильності валютного ринку, ускладненої логістики, дефіциту держбюджету та вимушеної переорієнтації економіки на забезпечення воєнних потреб призводять до кардинального зниження рівня капіталовкладень в економіку країни. Запропоновано напрями покращення інвестиційної привабливості та розроблено перспективні вектори залучення інвестицій в економіку України в умовах воєнного стану та пост воєнної відбудови.

The article is devoted to the study of the state of the investment environment of Ukraine in the conditions of war. The factors that characterize the state of the investment environment and the factors that affect the investment attractiveness of Ukraine have been identified. The low level of investment in infrastructure modernization, the shortage of economy, low level of capital investments, pandemic covid-19, political and economic undertakings made by government starting from 2014, and the financing of current economic need by the bonds issue were among the most important negative influencing factors. It is shown how the war affected changes in the investment environment of Ukraine for both domestic and foreign investors. It has been proven that the riskiness of business entities in the conditions of aggressive destruction of infrastructure, volatility of the currency market, complicated logistics, deficit of the state budget and forced reorientation of the economy to meet military needs lead to a drastic decrease in the level of capital investments in the country's economy.

It is also has been revealed that under the full-scale war the sovereign rating of Ukraine was downgraded by the front rating agencies to the pre-default level by the reasons of growing risk connected with restructuring of sovereign debt, lack of external liquidity, shortage of budget income, reducing financial stability and the unknown duration of the war.

Author proposes the directions for improving investment attractiveness among which are the creation on effective investment ecosystem, providing the sufficient return on invested capital at an acceptable level of risk, governmental guarantees and stimulus for investors, and forming the national investment strategy. Also the vectors of attracting future investments to the economy of Ukraine in the conditions of war and the post-war reconstruction are developed. Author substantiates then the investments in real estate, development of logistics network, alternative energetics, medtech and fintech, development of online education, and also sustainable based investing will be the most efficient areas for investing in Ukrainian economy.

Ключові слова: інвестиційне середовище, інвестиційна привабливість економіки, інвестиційний потенціал, інвестиційна екосистема.

Key words: investment environment, investment attractiveness of economy, investment potential, investment ecosystem.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Починаючи з 2019 року світова інвестиційна архітектоніка зазнає значних змін, спричинених спочатку пандемією ковіду-19, а потім і воєнною агресією росії в Україні. Так, змінюються не тільки умови функціонування глобального інвестиційного середовища і, очевидно, вектори інвестицій — змін зазнають й механізми та інструменти їх реалізації, самі інвестиційні стратегії транснаціональних корпорацій. Військова агресія росії, призвела до кардинальних змін в організації економічних процесів та взаємодії суб'єктів в межах національної економічної системи, моделях та принципах ведення бізнесу з боку як національних, так й іноземних суб'єктів господарювання, їх взаємодії з зовнішніми ринками та системами. Очевидно, що особливого впливу зазнали і процеси інвестування — кардинально змінились вектори внутрішніх інвестицій, пов'язані із релокацією підприємницьких структур всередині країни та виходом національних підприємств на суміжні зовнішні ринки, також гостро постали проблеми залучення іноземного капіталу в економіку України. Усі окреслені питання призвели до змін в функціонуванні інвестиційного середовища України, факторів, що формують інвестиційну привабливість нашої країни та напрями, в яких будуть рухатись інвестиційний капітал.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням дослідження факторів формування та розвитку інвестиційного середовища країни, розвитку її інвестиційної привабливості присвячено численну

кількість публікацій вітчизняними вченими, зокрема Іванова С.В., Нечитайла У.П., Шевередіної О.В., Гайдуцького П., Каракай Ю., Грамотнєва В., Суярко С., Трифонова С., Крамаренка К.М., Крупки І.М. та ін [1—6]. Також методологічні основи дослідження інвестиційного клімату країни знаходимо і в публікаціях міжнародних організацій, зокрема ООН, ОЕСР, ЄБРР, ОБСЄ, СБ [7—11]. Проте, сучасні умови в яких розвивається інвестиційне середовище України, фактори, які його визначають, виклики, що постають перед суб'єктами господарювання та напрями, у яких будуть рухатись інвестиції в умовах воєнної агресії росії проти України наразі не вивчені.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є виявлення особливостей функціонування інвестиційного середовища в Україні в умовах війни та перспективних векторів інвестиційної діяльності в умовах воєнної агресії росії в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

З початком воєнної агресії росії в Україні змінились не тільки умови ведення підприємницької діяльності, значної трансформації зазнали й процеси в інвестиційному середовищі. Очевидно, що із початком повномасштабних воєнних дій по усій території України, її інвестиційна привабливість значно знизилась як для внутрішнього, так і для іноземного інвестора — ризиковість діяльності суб'єктів господарювання в умовах агресивного знищення інфраструктури, волатильності валютного ринку, ускладненої логістики, дефіциту держбюджету та вимушеної переорієнтації економіки на забезпечення воєнних потреб призводять до кардинального зниження рівня капіталовкладень в економіку країни.

Інвестиційне середовище України завжди характеризувалось підвищеним ступенем ризиковості, порівня-

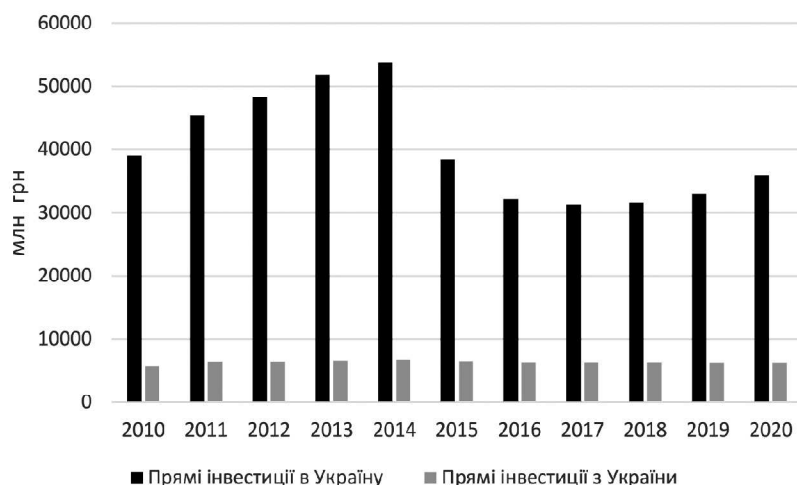

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україні, 2010—2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [12].

но з іншими країнами ЦСЄ. Проте, динаміка, характер та демократичний шлях реформування не тільки економіки, а й усіх сфер соціального забезпечення створили привабливі умови для ведення підприємницької діяльності як внутрішніми суб'єктами, так й іноземними: ризиковість здійснення капіталовкладень компенсувалась за рахунок ємного внутрішнього ринку, імплементації інноваційних технологій ведення бізнесу, застосування прогресивних бізнес-моделей для створення і розвитку підприємницької діяльності, інтенсивним залучення іноземного капіталу в економіку України.

Підтвердженням того є зростаюча динаміка притоку іноземного капіталу в економіку України до 2014 р. (рис. 1).

Політична криза та початок бойових дій на сході України у 2014 р. призвели до погіршення інвестиційної привабливості України та, відповідно, до різкого скорочення обсягу надходження інвестицій (рис. 1).

Підтвердженням цього є й динаміка індексу інвестиційної привабливості, який розраховується Європейською бізнес-асоціацією [13]: наприкінці 2014 р. війна на сході України була третім за значущістю негативним фактором інвестиційного середовища.

Проте, варто зазначити, що відповідно до опитування інвесторів ЄБА, найнижче значення індекс інвести-

ційної привабливості продемонстрував саме наприкінці 2013 р. і головними причинами того стали загальна відсутність позитивних змін у інвестиційному кліматі, спричинена відмовою України від підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, високий ступінь корупції, непрозорість судової системи, а також ризики девальвації гривні [14]. Не зважаючи на покращення зростання значення індексу, в цілому настрої та очікування інвесторів протягом досліджуваного періоду кардинально не змінювались: у 2020 р. 78% опитаних інвесторів вважали інвестиційний клімат несприятливим, більше того, понад 45% опитаних очікували на подальше погіршення бізнес-клімату в Україні і вважали не вигідним для нових нових інвесторів заходити в Україну [15]. Що цікаво, що головними причинами такої ситуації іноземні інвестори називали знову ж таки недовіру до судової системи та розповсюджену корупцію, а воєнний конфлікт з РФ посідав лише 8-му з 10 за значущістю позицію [16].

Звичайно, повномасштабна війна стала новим фактором впливу на рівень ділової активності та інвестиційного середовища в Україні. І вже за результатами першого півріччя 2022 р. головним негативним фактором інвестори називають війну, а 87% опитаних інвесторів вважають інвестиційний клімат України несприятливим та переконані, що новим інвесторам не буде вигідно

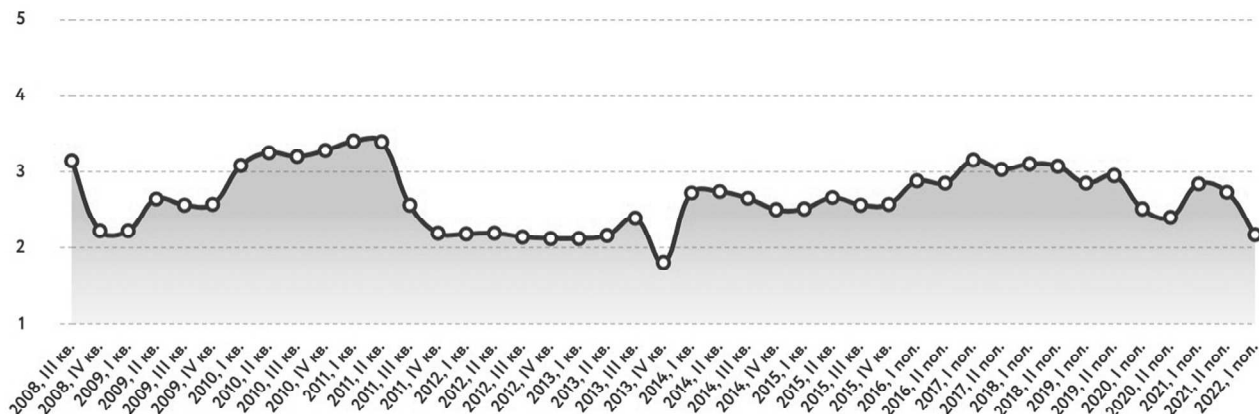

Рис. 2. Індекс інвестиційної привабливості України, 2011—2022 рр.

Джерело: Європейська бізнес-асоціація, режим доступу: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analyyka/>

вкладати кошти в Україні. Крім того, до переліку негативних факторів інвестиційного середовища увійшли зниження купівельної спроможності та проблеми з логістикою [17].

Варто зазначити, що свого негативного впливу на інвестиційні процеси в Україні завдала і невиважена інвестиційна політика держави та відсутність державної інвестиційної стратегії як такої.

Факторами, які призвели до зниження інвестиційної активності стали [18]:

- низький рівень інвестицій в модернізацію інфраструктури, спричинений неефективним тарифоутворенням, нецільовим використанням портових зборів та нерациональним перерозподілом отримуваних коштів;

- сумарне скорочення розмірів економіки на 16% через зниження темпів економічного зростання у результаті впливу глобальної рецесії 2008—2009 років, економічної кризи та воєнного конфлікту 2014 р.;

- низький показник відношення інвестицій в основні засоби до ВВП;

- пандемія ковід-19 та карантинні заходи, які заблокували реалізацію інвестиційних проектів та призвели до зародження нових трендів інвестиційної взаємодії поміж транснаціональних корпорацій;

- політичні та економічні заходи, вжиті урядом починаючи з 2014 р.;

- фінансування поточних потреб економіки за рахунок емісії облігацій.

Крім того, приймаючи рішення про капіталовкладення в той чи інший ринок, інвестор вивчає показник ризик-дохідність: і якщо дохідність зазвичай лежить в площині кожного окремого проекту або галузі та може бути підвищена за рахунок стимулюючих механізмів, то ризики в Україні є стабільно високими, спричиненими нестабільною судовою системою, непослідовними регулятивними заходами та все ще значним впливом тіньового сектору [18].

Ризиковість міжнародних інвестицій в національну економіку відображають суверенні кредитні рейтинги. Так, не зважаючи на зазначені фактори, у 2020 р. суверенні рейтинги України було покращено: Standard & Poor's — довгостроковий і короткостроковий В / прогноз стабільний (03/2020 р.), Moody's Investors Service — В3 / прогноз стабільний (06/2020), Fitch Ratings — В / прогноз стабільний (04/2020 р.). Очевидно, що із початком повномасштабної війни протягом травня-серпня 2022 р., усіма агентствами суверенні рейтинги було понижено: Fitch Ratings до CC/CCC-, Standard & Poor's до CCC+/C (прогноз стабільний), Moody's Investors Service — Caa3 (прогноз негативний) [19].

Факторами, що призвели до такого зниження суверенних рейтингів є переважно економічні причини [20—22]:

- зростання ризиків, пов'язаних із обслуговуванням державного боргу України внаслідок вторгнення росії;

- значна тривалість активних бойових дій та невизначений час їх завершення;

- значне зростання державного боргу та зростання ймовірності його реструктуризації;

- перешкоди доступу України до фінансування для обслуговування комерційного боргу;

- високі ризики зовнішньої ліквідності;

- скорочення темпів економічного зростання;

- зниження фінансової стабільності;

- скорочення надходжень до державного бюджету;

- послаблення адміністративних можливостей уряду впливу.

Ще один показник, який варто брати до уваги оцінюючи привабливість інвестиційного середовища — Індекс інвестиційної свободи (є однією із складових Індексу економічної свободи). За цим рейтингом Україна знаходилася на 151-му місці у світі у звіті 2020 р. та на 149-му місці (з 175) у звіті 2022 р. Незважаючи на прогрес, непрацюючі кредити продовжують гальмувати банківську систему, нерозвиненість ринків капіталу обмежує можливості фінансування, а бюрократичні та корупційні проблеми є стримуючими факторами для забезпечення необхідного рівня зростання приватних інвестицій [23; 24].

Зважаючи на проаналізовані нами виклики для розвитку інвестиційної привабливості України, нині особливо гостро постає питання не тільки виявлення наявних можливостей для залучення інвестицій в економіку нашої країни, а й знаходження шляхів покращення інвестиційного клімату.

По-перше, необхідно створити дієву інвестиційну екосистему, забезпечивши формування потужного інвестиційного потенціалу шляхом формування ефективної інфраструктури, зростання капіталовкладень в оновлення основних фондів, збільшення обсягів капітальних інвестицій, забезпечення формування та управління пенсійними ресурсами та збільшення капіталізації фондового ринку. Деякі кроки в цьому напрямі вже було зроблено: так 04 серпня 2022 року Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку прийняла Рішення № 1053 "Про впорядкування провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках у період дії воєнного стану", згідно з яким скасовано майже всі обмеження на ринках капіталу та організованих товарних ринках, які були запроваджені 24 лютого 2022 року у зв'язку зі збройним нападом росії на Україну. Таке рішення дозволило відновити функціонування фондового ринку України, зокрема проведення торгів цінними паперами та забезпечення процедури лістингу компаній [25].

Позаяк, відкритим залишається питання організаційного забезпечення, підтримки і супроводу для іноземних інвесторів, метою яких має стати забезпечення потенційних інвесторів необхідними аналітичними, статистичними матеріалами (наприклад, розроблення та презентація інвестиційних паспортів для різних рівнів економічної системи), забезпечення консолідації інформації (єдиної інформаційної системи) не тільки для різних типів інвесторів, а й для емітентів цінних паперів та гравців фондового ринку.

По-друге, необхідно створити умови достатньої доходності інвестованого капіталу за прийнятного рівня ризику, що дозволить Україні досягнути конкурентних переваг за показником середньорегіональної вартості капіталу та підвищити свої кредитні рейтинги. Для підвищення кредитних рейтингів необхідно забезпечити

стабільність фінансової та монетарної політик, зменшити боргове навантаження на економіку (у тому числі і в аспекті емісії облігацій для фінансування поточних потреб), забезпечити стійкість банків та прозорість інститутів, запровадити виважене регулювання інвестиційного ринку, забезпечивши гарантування права власності на капітал для іноземного інвестора [18]. Особливу увагу варто також приділити і забезпеченню доходності державного інвестиційного капіталу.

По-третє, розроблення механізму державних гарантій для іноземних інвесторів та створення належного правового інвестиційного поля, яке передбачає формування державних стимулів не тільки з метою залучення іноземних інвестицій, а й розвитку внутрішніх. Важливої уваги заслуговує й розроблення повноцінної національної інвестиційної стратегії, покликаній сформувати сучасний інвестиційний ринок на засадах сталого інвестування та зробити зрозумілими правила гри в інвестиційному середовищі України.

Для реалізації зазначених ініціатив варто імплементувати найкращі сучасні світові практики, які базуються на принципах сталого розвитку, врахування ESG-факторів, розроблення механізмів обігу "зелених" інвестиційних інструментів, технології діджиталізації бізнесу, впровадження інструментів фінтеху в повсякденній діяльності компаній [26].

Стосовно пріоритетних напрямів вкладання коштів в Україні в період війни та у період поствоєнної відбудови, вважаємо доцільним віднести такі [27]:

По-перше, це нерухомість. Ринок нерухомості односторонньо буде розвиватись, особливо якщо мова йде про сектор житлового будівництва. Значна частка житлового фонду була знищена у результаті воєнних дій, але держава планує його відновлення — наразі, розробляються програми підтримки житлового будівництва. Крім того, відбудови будуть потребувати й пошкоджені інфраструктурні об'єкти. Тут мова може йти про два типи інвестицій — це капіталовкладення на первинному/вторинному ринку, де ціни значно знизились, порівняно із довоєнним періодом. А з іншого боку — реальні інвестиції у створення будівельних підприємств, які ці об'єкти будуть відновлювати. Що цікаво, тут ми можемо говорити про виникнення, в тому числі, і нових форм взаємодії "держава-приватний підприємець", які у пост-воєнній відбудові призведуть до досягнення не тільки економічних і соціальних ефектів (будівництво соціального житла), а й забезпечать реалізацію цілей сталого розвитку та можливості входження в доволі "закритий" ринок нерухомості нових гравців. Звісно, такі інвестиції сьогодні є занадто ризиковими, але це зовсім не означає відсутність інвестора, схильного до такого ризику.

По-друге, це інвестиції в логістику. Багато логістичних потужностей було знищено, проте потреба в них не зменшилась. Знову ж таки, якщо говорити про пост-воєнну відбудову, потреба в розвинутому логістичному ланцюгу, здатному забезпечити повний цикл логістичної (особливо міжнародної) операції буде невпинно зростати. При цьому, акценти в таких логістичних мережах теж мають зміщатись від класичної транспортної та складської логістики, до більш широкого, інновативного сервісного забезпечення.

По-третє, альтернативна енергетика. Якщо, наприклад, порівнювати, з інвестиціями в нерухомість, то показник доходність/ризиковість такого типу капіталовкладень набагато вище, капітальні затрати.

По-четверте, інвестиції у фінтех та медтех технології: для України це новий сегмент, який при цьому, досить швидко і якісно розвивається. Більше того, за деякими показниками, саме ці сегменти набагато випереджають європейські ринки. Світова практика показує, що саме ці сегменти не тільки не "постраждали" від впливу пандемії ковіду-19, а й продовжили розвиватись, залишившись цікавими для світових інвесторів.

По-п'яте, онлайн освіта. Звісно, що цей тренд посилюється під час пандемії ковіду-19, і, очевидно, що в умовах воєнних дій та пост-воєнної відбудови він тільки буде розвиватись.

Також, цікавими залишаються інвестиції в сталий розвиток та сталі фінансові інструменти. Варто звернути увагу і на галузь управління відходами.

Що ж стосується внутрішнього ринку, то у зв'язку із аллокацією бізнесу на західну частину України та інші, більш безпечні території, вже з'являються внутрішньо регіональні потоки капіталу, які при виваженому підході до управління, заохочення та підтримки з боку держави дозволять створити дієвий і ефективний внутрішній інвестиційний ринок та закласти основи формування потужного інвестиційного потенціалу країни на сучасних засадах.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Очевидно, що нинішнє інвестиційне середовище України характеризується високим ступенем ризиковості та вкрай низьким рівнем інвестиційної привабливості як для внутрішніх інвесторів, так і для зовнішніх та потребує значних стратегічних трансформаційних змін для формування ефективної інвестиційної екосистеми, здатної не тільки забезпечити економіку країни необхідними інвестиційними ресурсами, а й сприяти формуванню потужного внутрішнього інвестиційного потенціалу. У зв'язку із цим подальшого розвитку потребує розроблення та впровадження державної інвестиційної стратегії здатної забезпечити ефективність інвестиційних процесів в Україні.

Література:

1. Нечитайло У.П. (2011). Інвестиційний потенціал та економічний клімат: особливості формування та співвідношення. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. "Економіка". № 2.
2. Шевередіна О.В. (2014). Розвиток інвестиційного потенціалу України: правовий аспект. Право і суспільство: господарське право і господарський процес. URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2014/1-2_2014/18.pdf (дата звернення 28.09.2022 р.).
3. Іванов С.В. (2004). Методологічні підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу. Економіка: проблеми теорії та практики: 36. наук. праць. Випуск 95.
4. Гайдучий П., Каракай Ю., Грамотнев В., Суярко С., Трифонов С. (2022). Інвестиційний клімат в Україні. Київ: Нора-друк.

5. Крамаренко К.М. (2015). Формування інвестиційного клімату України в сучасних умовах. Глобальні та національні проблеми економіки, Випуск 8. URL: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/38.pdf> (дата звернення 02.10.2022).

6. Крупка І.М. (2004). Формування макроекономічного інвестиційного середовища в Україні. Фінанси України. № 4.

7. UN. The investment climate. URL: <https://developmentfinance.un.org/the-investment-climate> (дата звернення 20.09.2022).

8. OECD. Policy framework for investment. (2015) URL: <https://doi.org/10.1787/9789264208667-en> (дата звернення 20.09.2022).

9. EBRD. What are investment climate and governance? URL: <https://www.ebrd.com/what-we-do/sectors-and-topics/investment-climate-governance.html> (дата звернення 20.09.2022).

10. OSCE. Best-practice guide for a positive business and investment climate. (2006). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/f/19768.pdf> (дата звернення 20.09.2022).

11. World Bank Group. The investment climate. Issue brief series. (July 2016). URL: https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2016/01/The-Investment-Climate_IFC-World-Bank-Group_IATF-Issue-Brief.pdf (дата звернення 20.09.2022).

12. Міністерство фінансів України. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення 18.10.2022).

13. Європейська бізнес асоціація. Інвестиційний індекс. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhen-pyua-ta-analytika/> (дата звернення 10.10.2022).

14. Індекс інвестиційної привабливості Європейської Бізнес Асоціації. IV квартал 2013 URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/index22_results_ukr.pdf (дата звернення 10.10.2022).

15. Індекс інвестиційної привабливості Європейської Бізнес Асоціації. Настрої інвесторів у 2-му півріччі 2020 року. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/EBA-InvestIndex_2H-2020.pdf (дата звернення 10.10.2022).

16. П'ять щорічне опитування іноземних інвесторів. Листопад 2020 р. URL: https://dragon-capital.com/content/uploads/2020_ForeignInvestorSurvey_Presentation_ua.pdf (дата звернення 10.10.2022).

17. Індекс інвестиційної привабливості України: 1-ше півріччя 2022 року. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/EBA-InvestIndex_1H-2022_UA.pdf (дата звернення 10.10.2022).

18. Кабінет Міністрів України. Аудит економіки України 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf> (дата звернення 05.10.2022).

19. Міністерство фінансів України. Кредитний рейтинг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini> (дата звернення 10.10.2022).

20. Fitch Ratings. Ukraine — rating action report. URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/ukraine-rating-action-report-17-08-2022> (дата звернення 10.10.2022).

21. Moody's Investors Service. Rating action: Moody's downgrades Ukraine's ratings to Caa3 and changes outlook to negative, concluding review for downgrade. URL: https://www.moody.com/research/Moodys-downgrades-Ukraines-ratings-to-Caa3-and-changes-outlook-to-PR_465236 (дата звернення 10.10.2022).

22. Standard & Poor's. Research update: Ukraine foreign currency ratings raised to 'CCC+' from 'SD' on completed debt restructuring; outlook stable. URL: <https://www.spglobal.com/ratingsdirect> (дата звернення 10.10.2022).

23. The Heritage Foundation. Index of economic freedom 2020. URL: https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/index_2020.pdf (дата звернення 02.10.2022).

24. Investment freedom — country rankings 2022. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/herit_investment_freedom/ (дата звернення 02.10.2022).

25. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Рішення № 1053 "Про впорядкування провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках у період дії воєнного стану". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1053863-22#Text> (дата звернення 15.10.2022).

26. Кабінет Міністрів України. Вектори економічного розвитку 2030. Матеріали для обговорення. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> (дата звернення 25.09.2022).

27. Куди інвестувати під час війни. URL: <https://finance.ua/ua/saving/kudy-investuvaty-pid-czas-vijny> (дата звернення 12.10.2022).

References:

1. Nechytajlo, U.P. (2011), "Investment potential and the economic climate: peculiarities of formation and correlation", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Ser. "Ekonomika"*, vol. 2.

2. Sheveredina, O.V. (2014), "Development of investment potential of Ukraine: legal aspect", *Pravo i suspilstvo: hospodars'ke pravo i hospodars'kyj protses*, available at: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2014/1-2_2014/18.pdf (Accessed 28.09.2022).

3. Ivanov, S.V. (2004), "Methodological approaches to determining the essence of the investment potential", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: Zb. nauk. prats'*, vol. 95.

4. Hajduts'kyj, P., Karakaj, Yu., Hramotniev, V., Suiarko, S. and Tryfonov, S. (2022), *Investytsijnyj klimat v Ukraini [Investment climate in Ukraine]*, Nora-druk, Kyiv, Ukraine.

5. Kramarenko, K.M. (2015), "Formation of the investment climate of Ukraine in modern conditions", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 8. available at: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/38.pdf> (Accessed 02.10.2022).

6. Krupka, I.M. (2004), "Formation of the macroeconomic investment environment in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 4.

7. UN (2020), "The investment climate", available at: <https://developmentfinance.un.org/the-investment-climate> (Accessed 20.09.2022).

8. OECD (2015), "Policy framework for investment", available at: <https://doi.org/10.1787/9789264208667-en> (Accessed 20.09.2022).

9. EBRD (2022), "What are investment climate and governance?", available at: <https://www.ebrd.com/what-we-do/sectors-and-topics/investment-climate-governance.html> (Accessed 20.09.2022).

10. OSCE (2006), "Best-practice guide for a positive business and investment climate", available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/f/19768.pdf> (Accessed 20.09.2022).

11. World Bank Group (July 2016), "The investment climate. Issue brief series", available at: https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2016/01/The-Investment-Climate_IFC-World-Bank-Group_IATF-Issue-Brief.pdf (Accessed 20.09.2022).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Foreign direct investment (FDI) in Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (Accessed 18.10.2022).

13. European Business Association (2022), "Investment index", available at: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka/> (Accessed 10.10.2022).

14. European Business Association (2013), "Investment attractiveness Index of the European Business Association. IV quarter of 2013", available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/index22_results_ukr.pdf (Accessed 10.10.2022).

15. European Business Association (2020), "Investment attractiveness index of the European Business Association. Investor sentiment in the 2nd half of 2020", available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/EBA-InvestIndex_2H-2020.pdf (Accessed 10.10.2022).

16. Dragon Capital (2020), "Fifth annual survey of foreign investors. November 2020", available at: https://dragon-capital.com/content/uploads/2020_Foreign-InvestorSurvey_Presentation_ua.pdf (Accessed 10.10.2022).

17. European Business Association (2022), "Investment attractiveness index of Ukraine: 1st half of 2022", available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/EBA-InvestIndex_1H-2022-UA.pdf (Accessed 10.10.2022).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine, "Audit of the economy of Ukraine 2030", available at: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf> (Accessed 05.10.2022).

19. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Credit rating", available at: <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini> (Accessed 10.10.2022).

20. Fitch Ratings (2022), "Ukraine — rating action report", available at: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/ukraine-rating-action-report-17-08-2022> (Accessed 10.10.2022).

21. Moody's Investors Service (2022), "Rating action: Moody's downgrades Ukraine's ratings to Caa3 and changes outlook to negative, concluding review for downgrade", available at: https://www.moody's.com/research/Moodys-downgrades-Ukraines-ratings-to-Caa3-and-changes-outlook-to--PR_465236 (Accessed 10.10.2022).

22. Standard & Poor's (2022), "Research update: Ukraine foreign currency ratings raised to 'CCC+' from 'SD' on completed debt restructuring; outlook stable", available at: <https://www.spglobal.com/ratingsdirect> (Accessed 10.10.2022).

23. The Heritage Foundation (2020), "Index of economic freedom 2020", available at: https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/index_2020.pdf (Accessed 02.10.2022).

24. TheGlobalEconomy.com (2022), "Investment freedom — country rankings", available at: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/herit_investment_freedom/ (Accessed 02.10.2022).

25. National Securities and Stock Market Commission (2022), "Resolution No. 1053 "On streamlining the conduct of professional activities in the capital markets and organized commodity markets during the period of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1053863-22#Text> (Accessed 15.10.2022).

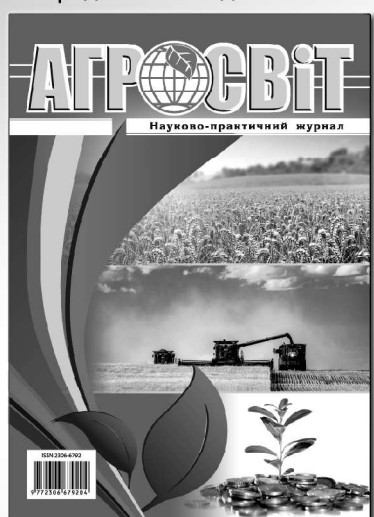
26. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "Vectors of economic development 2030. Materials for discussion", available at: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> (Accessed 25.09.2022).

27. Nedashkivskyi, V. (2022), "Where to Invest During the War", available at: <https://finance.ua/ua/saving/kudy-investuvaty-pid-czas-vijny> (Accessed 12.10.2022).
Стаття надійшла до редакції 23.10.2022 р.

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

О. В. Неізвестна,
к. е. н., доцент, директор навчально-наукового інституту економіки,
управління та адміністрування, Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Навчально-науковий інститут економіки,
управління та адміністрування
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-6524>

О. Б. Чернишова,
к. е. н., доцент, Одеський торговельно-економічний фаховий коледж
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5781-8044>

В. М. Юхименко,
к. е. н., асистент кафедри страхування, банківської справи та фінансово-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8705-0454>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.63

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

О. Nieizviestna,
PhD in Economics, Associate Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Economics,
Management and Administration, Donetsk National University of Economics and Trade named
after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Educational and Scientific Institute of Economics, Management and Administration

О. Chernyshova,
PhD in Economics, Associate Professor, Odessa Trade and Economic Vocational College
of Kyiv National University of Trade and Economics

В. Yukhumenko,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Insurance, Banking and Risk Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

У статті розкриті особливості функціонування страхового ринку України в умовах війни. Визначено, що страховий ринок та його розвиток потребують державного регулювання, оскільки така необхідність обумовлена високою відповідальністю страхових компаній за соціально-економічні наслідки, які може мати реалізація страхування ризиків у країні. Встановлено, що війна та глобалізація наразі є одними із процесів, що формують страховий ринок України. З'ясовано, що станом на 1 вересня 2022 року на ринку працюють 140 страховиків, з них 13 компаній зі страхування життя. Виявлено, що на 1 вересня 2022 року порівняно з початком 2022 року (до початку повномасштабної війни): загальні активи страховиків майже не змінилися і склали 65,7 млрд. грн; обсяг прийнятих активів і страхових резервів був незмінним та становив 36,6 млрд. грн; збільшився обсяг ліквідних активів з 14,9 млрд. грн до 17,2 млрд. грн; обсяг страхових премій, укладених за перше півріччя 2022 року, склав 17,6 млрд. грн. Встановлено, що з метою збереження позитивної динаміки на страховому ринку Національний банк України дотримується вимоги щодо належного та своєчасного розкриття страховиками інформації про свій фінансовий стан, обов'язкові фінансові нормативи та належне виконання зобов'язань за договорами страхування, укладеними страховиками. З'ясовано, що наглядова спрямованість

за страховим ринком України під час воєнного стану полягає у: виконанні вимог до страховиків щодо своєчасного та належного розкриття інформації про свій фінансовий стан; дотриманні страховими компаніями обов'язкових фінансових стандартів або здійснення ризикованої діяльності; виконанні зобов'язань за договором страхування, укладеним страховиком; оперативному моніторингу основних показників діяльності страхової компанії. Визначено, що головним завданням Національного банку України як чинного регулятора страхових відносин є забезпечення розвитку стабільного страхового ринку, здатного виконувати свої зобов'язання перед клієнтами. Виявлено, що незважаючи на нинішній воєнний стан, страхове законодавство України забезпечує достатню базу для подальшого розвитку страхування, особливо як інвестиційного інструменту.

The article reveals the peculiarities of the functioning of the insurance market of Ukraine in the conditions of war. It was determined that the insurance market and its development require state regulation, as this necessity is due to the high responsibility of insurance companies for the socio-economic consequences that the implementation of risk insurance in the country may have. It has been established that war and globalization are currently one of the processes shaping the insurance market of Ukraine. It was found that as of September 1, 2022, there are 140 insurers operating on the market, including 13 life insurance companies. It was found that on September 1, 2022 compared to the beginning of 2022 (before the start of a full-scale war): the total assets of insurers almost did not change and amounted to UAH 65.7 billion; the amount of eligible assets and insurance reserves was unchanged and amounted to UAH 36.6 billion; the volume of liquid assets increased from UAH 14.9 billion. up to UAH 17.2 billion; the volume of insurance premiums concluded for the first half of 2022 amounted to UAH 17.6 billion. It has been established that in order to maintain positive dynamics in the insurance market, the National Bank of Ukraine complies with the requirements for proper and timely disclosure by insurers of information about their financial condition, mandatory financial standards and proper fulfillment of obligations under insurance contracts concluded by insurers. It was found that the supervisory focus on the insurance market of Ukraine during martial law is: fulfillment of requirements to insurers regarding timely and proper disclosure of information about one's financial condition; compliance by insurance companies with mandatory financial standards or implementation of risky activities; fulfillment of obligations under the insurance contract concluded by the insurer; operational monitoring of the main indicators of the insurance company's activity. It was determined that the main task of the National Bank of Ukraine as the current regulator of insurance relations is to ensure the development of a stable insurance market capable of fulfilling its obligations to clients. It was found that despite the current state of war, the insurance legislation of Ukraine provides a sufficient basis for the further development of insurance, especially as an investment tool.

*Ключові слова: страховий ринок, страхове зобов'язання, страховик, страхова компанія, воєнний стан.
Key words: insurance market, insurance obligations, insurer, insurance company, state of war.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні, незважаючи на війну, страховий ринок продовжує функціонувати — більшість страховиків організували свою роботу, включно з евакуацією працівників у безпечні регіони та забезпеченням дистанційної роботи працівників і збереженням технічних засобів та баз даних. Однак, враховуючи такі тенденції, варто відзначити, що перед страховим ринком постають великі виклики, які суттєво вплинуть на особливості його функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику основних тенденцій функціонування страхового ринку в умовах війни вивчали А. Баранов, О. Баранова, В. Братюк, В. Дума, О. Маслій, Л. Маршук, Є. Поплавська та інші. Однак, варто відзначити, що питання особливостей функціонування страхового ринку України в умовах війни з позиції практичного підходу

залишаються малодослідженими і потребують більш ґрунтовного вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття особливостей функціонування страхового ринку України в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження доводять, що страховий ринок та його розвиток потребують державного регулювання. Така необхідність обумовлена високою відповідальністю страхових компаній за соціально-економічні наслідки, які може мати реалізація страхування ризиків у країні. Оскільки держава покладає на страхові компанії відповідальність за відшкодування фінансових втрат, завданих фізичним і юридичним особам, а також шкоди, заподіяної життю і здоров'ю населення, то вона повинна забезпечити беззастережне виконання страхових зобо-

в'язань, які несуть страхові компанії та страховики. Крім того, держава має забезпечити збалансований розвиток страхового ринку, визначити стратегічні пріоритети такого розвитку, контролювати платоспроможність та ліквідність страхових компаній, захищати інтереси споживачів страхових послуг. Актуальність та важливість цього питання підкреслюють також зміни в органах регулювання та нагляду на вітчизняному страховому ринку, які зумовлюють зміну національних моделей регулювання та оновлення відповідних законів [1].

Війна та глобалізація наразі є одними із процесів, що формують страховий ринок України. У разі національної кризи страховий ринок України повинен реагувати на ці випробування. Страхові компанії реагують на нові виклики та запити економіки та відповідають на них, а страховики пропонують своїм клієнтам нові практичні пропозиції та інструменти. За цих умов на страховому ринку з'являються високотехнологічні страхові проекти, які з часом можуть стати серйозними конкурентами класичних страхових компаній. З'являється нове покоління страхувальників і потенційних клієнтів, які менше довіряють продуктам оцінки та віддають перевагу новим, різноманітним і доступним продуктам.

Що стосується особливостей функціонування страхового ринку України в умовах війни, то доцільно зауважити, що Національний банк України підбив підсумки функціонування страхового ринку за перше півріччя 2022 року та окреслив основні тренди розвитку страхового ринку України.

Так, згідно інформації, представленої у [2], станом на 1 вересня 2022 року на ринку працюють 140 страховиків, з них 13 компаній зі страхування життя. З початку війни п'ять страховиків, які працювали у секторі страхування, крім страхування життя, залишили ринок, ліцензії 3 страховиків на здійснення страхової діяльності були відкликані, 1 страховик залишив ринок добровільно, а 1 страховик був зареєстрований, але не отримав ліцензії на здійснення страхової діяльності. Склад учасників страхового ринку, що працюють у сфері страхування життя, не змінився.

Порівняно з початком 2022 року (до початку повномасштабної війни) загальні активи страховиків майже не змінилися і склали 65,7 млрд. грн. Обсяг прийнятих активів і страхових резервів був незмінним та становив 36,6 млрд. грн. Під час воєнного стану страховики збільшили обсяг ліквідних активів з 14,9 млрд. грн до 17,2 млрд. грн. Загальний обсяг страхових премій, укладених за перше півріччя 2022 року, склав 17,6 млрд. грн, зменшившись на 28% порівняно з відповідним періодом минулого року. Зокрема, скоротилися такі сектори: 1) non-life — на 29%; 2) страхування життя — на 15%. Сума страхових виплат і відшкодувань в секторі non-life зменшилася на 32%. Розмір виплат склав 34% і не змінився. Динаміка показників за останній квартал 2022 року показує, що найбільше падіння активності припало на кінець I кварталу 2022 року. У другому кварталі падіння продовжилось, але меншими темпами. Страховики змогли адаптувати свою роботу до умов воєнного часу.

Операції вихідного перестрахування у першому півріччі 2022 року, скоротилися вдвічі з 4,7 млрд. грн до 2,3 млрд. грн порівняно з аналогічним періодом ми-

нулого року. Перестрахування в середині країни знизилось в чотири рази з 1,9 млрд. грн до 0,5 млрд. грн. Частка вихідного перестрахування в загальних страхових преміях знизилася з 19% до 13%. Водночас міжнародні страховики значно збільшили права вимоги до перестраховиків. Таким чином, створення резервів не вплинуло негативно на прибутковість страхового ринку. "Зелена карта" стала рушійною силою просування страхового бізнесу. За період дії воєнного стану цей вид страхування зріс на 76%. У структурі страхового портфеля на 1 липня 2021 року цей вид страхування становив 0,9 млрд. грн, а на 1 липня 2022 року — 1,5 млрд. грн. Загалом ризикові страховики показали високу прибутковість у першому півріччі. Ключову роль тут зіграла значна економія коштів (за винятком операційних витрат). За підсумками кварталу страховики життя отримали значні прибутки.

З метою збереження позитивної динаміки на ринку Національний банк України дотримується вимоги щодо належного та своєчасного розкриття страховиками інформації про свій фінансовий стан, обов'язкові фінансові нормативи та належне виконання зобов'язань за договорами страхування, укладеними страховиками. Він також здійснює оперативний моніторинг основних показників діяльності страховиків та проводить спеціалізоване маркетингове дослідження [2].

Якщо до кінця року воєнна ситуація не погіршиться, можна очікувати певного погравлення на страховому ринку, особливо за обов'язковими видами страхування. Найважливішим активом у страхуванні є люди. На жаль, зараз у деяких компаніях східного регіону України вже було багато випадків, коли співробітники перебували на тимчасово окупованих територіях, піддавалися бомбардуванням, призову в армію або захищалися від тероризму. Це дуже ускладнює роботу. Відд цього постраждали деякі матеріальні активи багатьох страхових компаній, включаючи регіональні представництва. Вони були знищені або опинилися на окупованій території. Активи, номіновані в гривні, знецінилися більш ніж на 30% через зниження курсу гривні та інфляцію. Кошти, інвестовані в ОВДП, несуть високий ризик реструктуризації [3].

Варто відзначити, що велика частина страхової суми прив'язана до гривні, але реальна сума виплат вже зросла на 15—20% з урахуванням збільшення вартості відновлення активів і надалі зростатиме, адже залежить від курсу долара НБУ. Зменшення офіційних резервів і премій, зібраних через нормативні вимоги, призведе до парадоксальної ситуації, за якої страховики тимчасово матимуть вищі рівні капіталу порівняно з іншими зобов'язаннями. У той же час обсяг платежів зменшиться зі збереженням обсягу витрат на ведення справи, що призведе до збільшення частки витрат у загальних платежах. Це призведе до фінансових втрат у майбутньому та тиску на капітал.

Наглядова спрямованість за страховим ринком України під час воєнного стану полягає у [2]:

1) виконанні вимог до страховиків щодо своєчасного та належного розкриття інформації про свій фінансовий стан, зокрема подання нормативної звітності; розкриття інформації про фінансову відповідність/виконання окремих транзакцій/склад показників звітності;

2) дотриманні страховими компаніями обов'язкових фінансових стандартів або здійснення ризикованої діяльності;

3) виконанні зобов'язань за договором страхування, укладеним страховиком;

4) оперативному моніторингу основних показників діяльності страхової компанії.

Доцільно зауважити, що страховий ринок України характеризується такими особливостями [4].

— тісним зв'язком з розвитком національної економіки, оскільки дозволяє накопичити значні довгострокові інвестиційні ресурси та сприяє залученню коштів через програми страхування життя;

— розширення страхового бізнесу створює робочі місця, сприяє впровадженню інновацій і економічній стабільності та пом'якшує вплив глобальних ризиків;

— ефективне регулювання та ринковий нагляд створюють основу довіри до страховиків.

Зміни на страховому ринку наближають правове регулювання страхової діяльності до європейських стандартів, пожвавлять фінансово-інвестиційну діяльність страхових компаній, підвищують фінансову безпеку на фінансових ринках.

Страховий ринок зацікавлений у широкому та систематичному підході до відновлення з метою створення умов для післявоєнного розвитку галузі шляхом дерегуляції, дедискримінації всіх видів страхової діяльності та дій, які сприяють зростанню попиту на страхові послуги. У першу чергу державну підтримку на рівні регуляторних рішень потребують малі та середні страхові компанії, компанії, які сильно постраждали від бойових дій, державні компанії. В умовах воєнного часу Національний банк України як регулятор має зосередитися на розробці дієвих та ефективних ініціатив щодо підтримки страхового ринку та сфери страхування в цілому [5].

Страховий ринок дуже чутливий до рецесій. Зрозуміло, що кілька негативних процесів уже почалися. Нинішня місія держави — не лише забезпечення та підтримка військового фронту, але не менш важливими є фінансові та економічні питання.

Головною метою Національного банку України є забезпечення розвитку платоспроможного, стабільного та прозорого ринку, здатного виконувати свої зобов'язання перед клієнтами. З цієї метою Національний банк України постійно коригує свої нормативні вимоги відповідно до потреб часу та поточних умов ведення бізнесу. На початку повномасштабного вторгнення воєнної ці вимоги були спрощені. Це дозволило страховому ринку вистояти в умовах війни та скоординувати роботу. Такі заходи були запроваджені на досить обмежений період, оскільки було зрозуміло, що послаблення регуляторних вимог матиме негативний вплив на страховий ринок. Насправді з часом регулятори почали виявляти ознаки того, що деякі страхові компанії порушують важливі фінансові правила та займаються ризикованою діяльністю. Сьогодні регуляторний підхід оновлено, щоб уникнути подальшого загострення ситуації та ослаблення страхового ринку [6].

Так, Національний банк України відновив зобов'язання подавати своєчасну, повну та достовірну звітність. Це дозволяє регулятору отримувати інформацію про

фінансовий стан і діяльність учасників страхового ринку та своєчасно реагувати на проблемні моменти їх діяльності. Також розширено застосування заходів впливу на страховиків за порушення нормативів платоспроможності та ризиків, проведення перевірок, розширено перелік ознак, які можуть свідчити про здійснення страховиками ризикової діяльності. Відповідність оновленим вимогам є одним із найбільших викликів сучасного страхового ринку. Тому учасники страхового ринку мають працювати, страхувати населення та бізнес, виконувати всі необхідні вимоги.

Отже, доцільно відзначити, що головним завданням Національного банку України як чинного регулятора страхових відносин є забезпечення розвитку стабільного страхового ринку, здатного виконувати свої зобов'язання перед клієнтами. Тому Національний банк України займається постійним коригуванням нормативних вимог і пошуком рішень проблемних ситуацій.

Згідно інформації, представленій Міністерством економіки України, наша держава досягла домовленості з MIGA про створення механізму страхування інвестицій під час бойових дій, що сприятиме зацікавленості іноземних інвесторів у поступовому відновленні економічних процесів в Україні [7]. Тут мова йде про страхування "підвищених" ризиків, яке обійдеться дорожче, але певною мірою зробить інвестиції в Україні менш ризикованими.

Разом з тим, зауважимо, що більшість ритейлових договорів страхування, укладених сьогодні на українському ринку, не забезпечують покриття збитків, завданих воєнними діями. Страхування цих ризиків здійснюється переважно страховиками корпоративного сектору та є обмеженим через складність процесу страхування, високі витрати та ризики перестрахування війни та інших катастроф на українському страховому ринку. На жаль, з початком війни перестрахувальний захист від воєнного ризику та укладення таких договорів страхування стали повністю неможливими. Бо війна для України вже не загроза, а реальність. Проте в подальшому це питання необхідно з'ясувати з метою захисту інтересів громадян, юридичних осіб та держави. Сьогодні Національний банк України шукає шляхи вирішення цієї ситуації. Одним із механізмів є створення на національному рівні спеціального компенсаційного фонду, який включає кошти донорів та страховиків. Подібні фонди можуть створюватися на основі державно-приватного партнерства, як показує успішний міжнародний досвід [6].

Серйозним викликом для страхового ринку стало виконання зобов'язань перед клієнтами за договорами добровільного медичного страхування. Особливо в регіонах активних бойових дій і в регіонах тимчасової окупації. З огляду на те, на початку війни Національний банк України порадив страховикам оптимізувати обробку страхових випадків. Зокрема, страховим компаніям рекомендується надавати пріоритет електронним документам та копіям необхідних документів. Використання дистанційного способу оплати страхових відшкодувань забезпечує виконання страховими компаніями зобов'язань у сфері добровільного медичного страхування.

Ще один виклик війни — страхування українців, які виїхали за кордон, щоб уникнути війни. Українські страхові компанії, які розуміються на питаннях зв'язку та

логістики, з самого початку війни пропонували переселенцям можливість укладання договорів страхування онлайн. Зокрема, у перші дні війни більшість страхувальників скасували обмеження, які вимагали перебування страхувальників на території України на час оформлення страхових полісів. Крім того, багато страховиків розширили перелік послуг для міжнародних клієнтів: можливість дистанційного продовження терміну дії туристичної страховки та страхування КАСКО шляхом реєстрації на сайті та оплати банківською картою, послуги телемедицини, які надають українські лікарі, оптимізація процесу оформлення страхових випадків, що виникли в інших країнах [6].

З метою кращого фінансового захисту Національний банк України з 1 липня 2022 року збільшив страхову суму за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Особливо це актуально, враховуючи зростання цін на автозапчастини та деталі. При цьому вартість полісів для споживачів істотно не зросла.

Незважаючи на нинішній воєнний стан, страхове законодавство України забезпечує достатню базу для подальшого розвитку страхування, особливо як інвестиційного інструменту. Перспективним виглядає залучення інвестиційних можливостей для страхових компаній шляхом розвитку та впровадження загальнообов'язкового медичного страхування (як національного, так і приватного). Зацікавленість держави в цьому напрямку може призвести не лише до забезпечення конституційних прав громадян на охорону здоров'я, а й до створення інвестиційного потенціалу для відновлення зруйнованих війною національних мереж медичних та аптечних закладів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, встановлено, що страховий ринок проходить випробування війною. Це стає каталізатором, щоб показати реальну ситуацію кожної страхової компанії. Фінансово стабільна компанія продовжує свою діяльність та виконує зобов'язання перед клієнтами, є прибутковою та готова продовжувати працювати на страховому ринку навіть під час війни. Виявлено, що з метою підтримки позитивної динаміки страхового ринку Національний банк України зобов'язується страховиків та страхові компанії дотримуватись вимог щодо своєчасного та належного розкриття інформації про свій фінансовий стан, обов'язкові фінансові нормативи та належне виконання зобов'язань за договорами страхування. Основним завданням Національного банку України як регулятора страхових відносин є забезпечення розвитку стабільного страхового ринку, здатного виконувати свої зобов'язання перед клієнтами. Незважаючи на нинішній воєнний стан, було виявлено, що страхове законодавство України забезпечує достатню базу для подальшого розвитку страхування, особливо як інструменту інвестування.

Література:

1. Баранов А., Баранова О. Концептуальні засади державного регулювання страхового ринку. *Фінансовий простір*. 2022. №2 (46). С. 44—53.

2. Огляд страхового ринку України за I півріччя 2022 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-strahovogo-rinku-ukrayini-za-i-pivrichchya-2022-roku>

3. Черняхівський В. Страховий ринок України цього року може скоротитися на 40-60%. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/848627.html>

4. Братюк В. П. Сучасний стан страхового ринку в Україні. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2022. № 12. С. 37—45.

5. Маршук Л., Поплавська Є. Виклики ринку страхування в Україні у воєнний період. *Modern engineering and innovative technologies*. 2022. № 21 (2). Рр. 26—29.

6. Бурбель Л. Шість головних викликів, з якими зустрівся страховий ринок упродовж шести місяців війни. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html>

7. Мінекономіки України домовилось з MIGA про запуск механізму страхування інвестицій під час війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-ukrainy-domovylos-z-miga-pro-zapusk-mekhanizmu-strakhuvannia-investytsii-pid-chas-viiny>

8. Дума В. В. Страхова діяльність Страхова діяльність в умовах російської агресії: правові підстави й практичні аспекти. *Юридичний вісник*. 2022. № 2 (63). С. 160—166.

References:

1. Baranov, A. and Baranova, O. (2022), "Conceptual principles of state regulation of the insurance market", *Finansovyy prostir*, vol. 2 (46), pp. 44—53.

2. National Bank of Ukraine (2022), "Overview of the insurance market of Ukraine for the first half of 2022 The mechanism of managing current assets as part of a digital enterprise", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-strahovogo-rinku-ukrayini-za-i-pivrichchya-2022-roku> (Accessed 05.11.2022).

3. Cherniakhovskiy, V. (2022), "Overview of the insurance market of Ukraine for the first half of 2022", available at: <https://interfax.com.ua/news/interview/848627.html> (Accessed 05.11.2022).

4. Bratiuk, V. P. (2022), "Modern state of the insurance market in Ukraine", *Tavriys'kyj naukovy visnyk*. Seriya: Ekonomika, vol. 12, pp. 37—45.

5. Marshuk, L. and Poplavs'ka, Ye. (2022), "Challenges of the insurance market in Ukraine during the war period", *Modern engineering and innovative technologies*, vol. 21 (2), pp. 26—29.

6. Burbel', L. (2022), "Six main challenges faced by the insurance market during the six months of the war", available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html> (Accessed 05.11.2022).

7. Ministry of Economy of Ukraine (2022), "The Ministry of Economy of Ukraine agreed with MIGA to launch a mechanism for insurance of investments during the war", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-ukrainy-domovylos-z-miga-pro-zapusk-mekhanizmu-strakhuvannia-investytsii-pid-chas-viiny> (Accessed 05.11.2022).

8. Duma, V. V. (2022), "Insurance activity Insurance activity in the conditions of Russian aggression: legal grounds and practical aspects", *Yurydychny visnyk*, vol. 2 (63), pp. 160—166.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2022 р.

О. М. Корнієнко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу,
Національний університет "Запорізька політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7056-1079>

Т. С. Кукліна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу,
Національний університет "Запорізька політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1637-3509>

М. О. Біленко,

магістр, Національний університет "Запорізька політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2165-0518>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.68

ТУРИСТИЧНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: СТАН ТА ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

О. Korniienko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant business, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

T. Kuklina,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant business, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

M. Bilenko,

Master's student, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE: STATE AND WAYS OF RECOVERY

У статті досліджено сучасний стан туристичної галузі України під впливом пандемії та воєнної агресії. Практично в усіх розвинених країнах світу туризм є важливою частиною доходів бюджету країни. Останні роки виявилися надто важкими не тільки для туристичної галузі України, але й для економіки країни в цілому. У роботі досліджено надходження від туристичної діяльності до Державного бюджету України, проаналізовано статистичні дані щодо сплаченого податку туристичними підприємствами за регіонами. Цьогорічний туристичний сезон один з найскладніших, але з початком літнього періоду попит на подорожі серед українців почав дещо поновлюватись. У майбутньому туристична галузь України вже не буде такою, як була раніше. У будь-якому випадку на неї чекає нове відродження. Найперспективнішим видом туризму для країни стане воєнно-історичний та пізнавальний туризм.

The article examines the current state of the tourism industry of Ukraine under the influence of the pandemic and military aggression. In almost all developed countries of the world, tourism is an important part of the country's budget revenues. Recent years have been too difficult not only for

the tourism industry of Ukraine, but also for the country's economy as a whole. The war in Ukraine, since the Russian invasion, has caused a significant weakening of the economy in general: production volumes have decreased, prices have risen, and enterprise logistics have been disrupted. The paper examines income from tourism activities to the State Budget of Ukraine, analyzes statistical data on the tax paid by tourist enterprises by region. Total revenues from tourism activities to the State Budget of Ukraine decreased by 18%. This year's tourist season is one of the most difficult, but with the beginning of the summer period, the demand for travel among Ukrainians began to recover somewhat. In the central and western regions, some tourist operators engaged in domestic tourism resumed their work. Some of the territories are occupied or are in the war zone, so tourist activities are impossible there. And safe regions serve mainly as a refuge for Ukrainians forced to leave their homes. The first step to the restoration of tourism in Ukraine will be the adjustment of those tourist products of the regions that were already formed before the war, the assessment of their condition and, based on the results, drawing up development plans for the coming years. After the appropriate inventory, the next step in the restoration of the tourism sphere should be the development of strategies for the development of the regions directly affected by the hostilities and the territories adjacent to them. It is also important to determine the sources of financing and the formation of the budget. In the future, the tourism industry of Ukraine will not be the same as it was before. In any case, a new revival awaits her. The most promising type of tourism for the country will be military-historical and educational tourism. It will attract not only Ukrainian tourists, but also foreign guests, whose goal will be to see the places of past events with their own eyes.

Ключові слова: туристична галузь, туристична діяльність, податок, бюджет, агресія, пам'ятки, стратегія.

Key words: tourist industry, tourist activity, tax, budget, aggression, attractions, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На початку 2019 року весь світ сколихнула епідемія вірусу COVID-19, що відобразилося на туристичній сфері, адже було впроваджено карантинні обмеження, які призвели до зменшення міжнародних туристичних потоків. Люди почали подорожувати в межах своїх країн, тож внутрішній туризм став альтернативою виїзному [14].

Криза двох років, пов'язана з пандемією, змусила туристичний бізнес шукати нові та інноваційні шляхи для розвитку своєї діяльності і ситуація дещо стабілізувалася. Проте 24 лютого 2022 року туризм зіштовхнувся ще з одним викликом: початком російського вторгнення в Україну. Але з досвіду тих країн, що пережили період війни, можна сказати, що туристичний інтерес до них зростає після її закінчення, тож Україна матиме достатньо великі перспективи для появи нового виду туризму, що буде пов'язаний з військовими подіями та пам'яттю про них.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням актуальних проблем туристичної галузі в Україні присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, серед яких К. Вебстер, С. Іванов, З. А. Косуха, Н. В. Барвінок [1], М. Метревелі, Д. Тімоти та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану туристичної галузі України в умовах військових дій та дослідження подальших перспектив її відновлення та розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Російська агресія проти України торкнулася туристичної сфери і європейських країн: зменшилась кількість подорожей як на російському, так і на українському ринках, знизився рівень довіри до країни-агресора та збільшились побоювання іноземних туристів через небезпеку в Україні. Країни ЄС, що межують з Україною,

також почали втрачати туристів. Адже гостей країн лаяють новини про загрози, які виникають поблизу кордонів. Через це, Польща втратила від 30% до 40% туристів, Угорщина — 45%, Литва — 39%, а в Словаччині цього літа кількість туристів зменшилась на 49% [6].

Європейський ринок багато років був орієнтований більше на російських туристів. У 2020 році на росію та Україну припадало разом 3% витрат на туризм, і як прогнозує Всесвітня туристична організація, у разі продовження війни, у 2022 році може втратитись близько 14 млрд. дол. надходжень від туризму.

Війна в Україні, з моменту російської навали, спричинила значне ослаблення економіки загалом: скоротилися обсяги виробництва, підвищилися ціни, порушилася логістика підприємств. Для економіки країни необхідно, аби підприємства та бізнес продовжували працювати, тим самим наповнюючи надходження до державного бюджету. Як зазначає Державне агентство розвитку туризму, загальні надходження від туристичної діяльності до Державного бюджету України скоротилися на 18% [2].

Попри збитки, які зараз зазнає туризм в Україні, за перші чотири місяці 2022 року туристичний збір зріс на 65% більше, аніж у 2021 році за цей період. Туристичні агентства сплатили до державного бюджету на 85% коштів більше, ніж на початку 2021 року. Це перш за все пов'язано з тим, що до згаданого проміжку часу увійшло два довоєнних місяці на які припали святкові та новорічні вихідні. З початку вторгнення росії люди були змушені залишити свої домівки у небезпечних регіонах, і тому найбільший прибуток до бюджету принесли готелі та санаторії, що стали притулком для українців. Ними було сплачено майже 461 млн грн за перші півроку. Звичайно що така сума відрізняється від тієї, що була сплачена у минулому році цього ж періоду — на 30% менша. Від діяльності кемпінгів, туристичних баз та таборів дитячого відпочинку було сплачено 73 млн грн, що на 59% менше ніж торік.

Актуальні дані на сьогодні дають таку статистику: за перше півріччя 2022 року сума туристичного збору становить 89 млн 420 тис., це на 28,8% більше за аналогічний період минулого року — у той час сума збору складала 69 млн 453 тис. грн

Найкращі показники щодо сплаченого податку мають такі області: Київська, Одеська, Дніпропетровська та значна кількість західних областей. Порівняно з відповідним періодом 2021 року найбільше зростання простежується у Львівській області — 193%. Великий відсоток приросту мають також Закарпатська область — 144%, Тернопільська — 145%, Хмельницька — 116%, Кіровоградська — 105%, Чернівецька — 103%, Івано-Франківська — 76,4%. Щодо Східної та Південної частини України, то туристична галузь тут повністю зупинилася. Найбільших збитків зазнали окуповані області й ті території, де все ще ведуться бойові дії [4].

Що стосується податку, то за період 01.01.2022 — 01.07.2022 представники української туристичної індустрії сплатили на 25,7% менше податків, ніж за перші півроку у 2021. Таким чином, загальна чисельність платників, котрі займаються туристичною діяльністю, у

першому півріччі війни зменшилася в середньому на 17%.

Збільшення надходжень фіксують за рахунок діяльності туристичних фірм, які внесли до державного бюджету на 41% більше коштів порівняно з відповідним періодом минулого року. Це знову-таки пояснюється тим, що звітний період включає перші два місяці передвоєнного стану, що характеризувалися раннім бронюванням на новорічні свята.

Водночас зафіксовано зниження на 21% діяльності туроператорів, які за перше півріччя цього року сплатили лише 83 млн грн податку.

Отже, можна сказати, що туристичний збір, як і податки, демонструє тенденцію до зменшення надходжень в бюджет. Адже за перші чотири місяці цього року в країні було зафіксовано збільшення турзбору на 65%, а за півроку показник став значно нижчий — 29%. Таке зниження означає, що багато людей повертаються додому. Тож до кінця року прогнозують подальше зменшення туристичних надходжень, котрі, швидше за все, досягатимуть рівня минулого року [4].

Цьогорічний туристичний сезон один з найскладніших за весь період Незалежної України. Частина території окупована або знаходиться в зоні бойових дій, тому туристична діяльність там неможлива. А безпечні регіони слугують переважно прихистком для українців, змушених виїхати зі своїх домівок.

З початком літнього періоду попит на подорожі серед українців почав дещо поновлюватись. В центральних та західних областях відновили свою роботу деякі туристичні оператори, що займаються внутрішнім туризмом. Українці поступово починають здійснювати короткі подорожі в межах країни, для того, аби змінити обстановку, відновити сили та працездатність. Саме це дозволяє потроху розвиватися ряду суміжних галузей: перевізникам, ресторанному господарству тощо. Розпочалися одно-дводенні тури Львівщиною та Закарпаттям, відвідування тамтешніх музеїв та замків. Проводяться благодійні екскурсії. У громадян також підвищився інтерес до екскурсій Київщиною, особливо тими містами, де відбувалися військові дії та залишилось багато руйнувань — Буча, Ірпінь, Гостомель. Але поки що такі тури є самостійними та не офіційними.

За даними статистики одного з вітчизняних туроператорів, у червні 2022 року було також заброньовано виїзні тури, їх придбало 1440 туристів, а в червні 2021 року — близько 95 000 людей. Проте українців все ж цікавлять поїздки з ціллю евакуюватися, а не відпочити [12].

Для організації подорожей людям, які все ж мандрують Україною, було створено відповідні правила, пов'язані з обмеженнями навіть на безпечних територіях. Тож здійснюючи поїздку, варто поцікавитися наявністю укриттів за маршрутом подорожі. Туроператори та гіді теж мають формувати екскурсійні маршрути враховуючи доступ до найближчих бомбосховищ у разі повітряної загрози. Також планувати туристичні поїздки необхідно з врахуванням комендантської години тієї області, до якої прямують туристи. У різних регіонах є свої обмеження, та загальними є наступні:

— заборонені прогулянки та екскурсії маршрутами поблизу критичної інфраструктури, військових, стратегічних об'єктів;

- заборонено проведення масових заходів;
- заборонено відвідувати прифронтові точки;

— рекомендовано втриматися від походів в гори, до лісових масивів у різних областях [9].

Доки продовжується війна, все ще буде складно оцінити усі втрати в туризмі. На сьогоднішній час є лише уявне представлення усього масштабу руйнувань, що принесла росія, але війна — це кризове становище для багатьох галузей, у тому числі й туристичної. Кількість руйнувань продовжує зростати. Міністерство регіонального розвитку почало надавати інформацію щодо площі знищених та пошкоджених об'єктів й закладів культури, туризму та спорту. Нині кількість таких закладів, що були ушкоджені або зруйновані перевищує 1153 об'єкта, сума збитків яких становить 2 млрд. доларів. Найбільше за кількістю руйнувань закладів туризму, культури й спорту постраждали Донецька, Луганська, Харківська, Київська, Миколаївська та Запорізька області.

Для прикладу опису втраченого туристичного сезону можна взяти одну з окупованих наразі областей — Запорізьку. Більшість її територій захоплена російськими окупантами, люди мають змогу приїздити лише до обласного центру, який зараз також приймає переміщених осіб. Вся країна, у тому числі й Запорізька область, втратила один із головних напрямів літнього відпочинку — пляжний та морський туризм. Всі курортні центри окуповані, жодні заклади не працюють, зокрема в Кирилівці, Бердянську та Приморську це більше 1000 закладів [3]. Інші райони області фігурували як пізнавальні дестинації, в селищах, котрі зараз щоденно потерпають від збройної агресії, подекуди зароджувався сільський туризм.

На спеціальній платформі є список зруйнованих об'єктів культурної спадщини [5], їх кількість у Запорізькій області станом на вересень цього року становить 19 пам'яток. Тож на думку фахівців збитки туристичної галузі регіону сягатимуть десятків мільйонів.

Виникає проблема у тому, що постраждалі території будуть вилучені з обігу користування мінімум один-два роки, принаймні окремі їх зони. Для того, аби туризм відродився повноцінно знадобиться ще більше часу.

Першим кроком до відновлення туризму в Україні буде коригування тих туристичних продуктів регіонів, котрі вже були сформовані до війни, проведення оцінювання їх стану та відштовхуючись від результатів, складання планів розвитку на найближчі роки.

Після відповідної інвентаризації наступним кроком у відновленні туристичної сфери має стати розробка стратегій розвитку регіонів, які безпосередньо постраждали від бойових дій, та прилеглих до них територій. Важливим також є визначення джерел фінансування та формування бюджету.

Стратегії стосовно деяких регіонів, ймовірно, доведеться писати заново. Вони повинні містити у собі ще більше аспектів, котрі не враховувалися до лютого міся-

ця цього року, особливо це питання людської безпеки, збереження довкілля та ін. [7].

У Державному агентстві розвитку туризму вважають за потрібне визначити, що саме вони прагнуть донести людям: все ж залишити пам'ять про військові події, або ж відбудовувати українські міста з нуля, навіть не згадуючи ці часи. Разом з цим, є мета показати Україну з іншого боку — привітну та гостинну, з особливою старовинною культурою, красивою природою [4].

Світове туристичне товариство підтримує Україну в боротьбі з російською агресією та започатковує заходи, на яких можна говорити про стан туризму українських міст та їх потенціал на міжнародному рівні, з можливістю оживлення туристичних потоків до деяких з них. Окрім цього, проходять різні виставки та мітинги з закликами зупинити війну в Україні, які ще більше привертають увагу до неї.

Українські фахівці з туризму звертаються до тих країн, на території яких велися військові дії, щоб отримати інформацію й рекомендації щодо планів, заходів з відновлення та процвітання туризму, оскільки досить багато країн постали як успішні туристичні напрямки після війни. Гарним прикладом є Хорватія, де туристична діяльність під час війни практично зупинилася. Її відновленню сприяла промоція пляжних локацій та островів, про які раніше не знали закордонні туристи.

Ще одним прикладом є Ізраїль, який і сьогодні знаходиться у стані війни з Палестиною. Та мандрівники незважаючи на це все одно охоче відвідують країну. Туризм тут пристосувався до війни, та не дивлячись на зниження доходів від туризму, економіка країни цього майже не відчуває. Тут популяризують паломницький, медичний та культурний види туризму.

Єгипет стрімко розвиває туризм за допомогою історичних пам'яток та природних особливостей морського узбережжя. Тут також відбувся військовий конфлікт, та мало хто з туристів зараз згадує про це, адже вони приїждять відпочити до моря й подивитися на видатні пам'ятки [10].

Звичайно, війна в Україні не може зрівнятися з будь-якою іншою збройною боротьбою в сучасному світі, тому що інші країни не зазнали таких руйнувань, як Україна. Туристичний ринок тут занепадає як ніде раніше, тому його "регенерація" буде довгою та своєрідною.

Те, що можна робити вже сьогодні, це створювати віртуальні екскурсії звільненими або зруйнованими місцями, як, наприклад, екскурсія "Доторкнись до України", яка поки що демонструє оцифровані об'єкти Київської області.

На прикладі раніше згаданої Запорізької області можна констатувати той факт, що уже зараз під час війни в Україні починають формуватися різні заходи та виставки присвячені військовій тематиці. У місті Запоріжжя просто неба відкриваються виставки патріотичних робіт, плакатів з метою донести людям правду про скоєні злочини російської федерації та необхідність протистояти їхній пропаганді. Такі експозиції не тільки роблять відомими українських митців, а й підвищують моральний, бойовий дух та почуття патріотизму серед громадян [13].

У центрі міста Запоріжжя також з'явився своєрідний монумент пам'яті — арт-об'єкт у вигляді бронезилету з автомобільних ресорів. Він має на меті увічнити працю багатьох зварювальників, котрі виготовляли такі бронезилети для українських воїнів на початку війни, чим врятували сотні життів.

Наразі Управління туризму та промоцій сприяє нормативному врегулюванню туристичної діяльності. Пропонує внесення певних змін до Закону України "Про туризм" та інших нормативно-правових актів щодо діяльності готелів, хостелів, направлення туристичного збору на піднесення туризму тощо [11].

Зважаючи на великі руйнування міст, житлових будинків та інфраструктури, створення оборонних споруд та ін., після закінчення війни в Україні матиме місце розвиток саме воєнно-історичного туризму. Подорожі по таким об'єктам будуть відтворювати у свідомості людей символи мужності українських захисників та дух об'єднання українського народу.

На відновлених територіях важливо буде встановлювати музеї та виставки, де будуть відтворені найважливіші битви, а для вшанування пам'яті загиблих — меморіальні комплекси [1]. Гарною ідеєю буде створення не лише віртуальних екскурсій, а й 3D візуалізацій певних подій, боїв за звільнення територій.

Підвидом військового туризму може також слугувати мілітарі туризм. Такий напрямок дозволить надавати тури для життя в армійських умовах з участю в програмах військової підготовки, катанням на військовій техніці, стрільбі зі зброї та ін.

Аби зарадити розвитку даного різновиду туризму в післявоєнний період доцільно виділити такі напрями діяльності, котрі сприятимуть цьому процесу:

- державна допомога розвитку воєнно-історичного туризму;
- формування інвестиційної політики;
- впровадження Інтернет-ресурсів і технологій для розповсюдження інформації про туристичні об'єкти воєнно-історичного спрямування, що позитивно вплине на рівень поінформованості туристів;
- побудова маршрутів пам'яті;
- організація заходів масового характеру з метою відзначення та вшанування пам'ятних дат [1].

Ще одним достатньо цікавим напрямком може бути гастротуризм. Адже у цьому році попри війну відбулася знакова подія для української культури — до переліку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО внесли український борщ. У Києві на честь цього планують встановити скульптуру борщу. Подібні арт-об'єкти привернуть увагу до українських страв. На фоні війни в Україні почали виготовляти патріотичні смаколики з різними закликами, що також будуть цікаві туристам і можуть бути використані у якості сувенірної продукції.

До початку повномасштабної війни в Україні одним з пріоритетних напрямків туризму був медичний, а саме оздоровлення, репродуктивна медицина та стоматологія. Щоб повністю не втратити своїх спеціалістів, різні санаторії модернізувалися як реабілітаційні, психологічні центри для постраждалих в ході війни. Тож після її завершення медичний туризм для внутрішніх туристів стане ще більш популярним [8].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В сьогоденних умовах українські міста не можуть розраховувати на відвідування іноземних туристів, та й українці можуть відвідувати лише безпечні місця. Проте, внутрішній туризм України все ж активно розвивається, хоча й за таких умов. Та у майбутньому туристична галузь України вже не буде такою, як була раніше. У будь-якому випадку на неї чекає нове відродження. Найперспективнішим видом туризму для країни стане воєнно-історичний, пізнавальний туризм. Він буде приваблювати не лише українських туристів, а й іноземних гостей, метою яких буде побачити місця минулих подій на власні очі. Не втратять своєї популярності й медичний та гастрономічний види туризму. А підготовка значної рекламної кампанії для міжнародних ринків допоможе сприймати Україну не тільки як місце воєнних дій, а і як безпечну для подорожей країну.

Література:

1. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2022. Вип. 18 (2). С. 206—217.
2. Всесвітня туристична організація (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-enjoys-strong-start-to-2022-while-facing-new-uncertainties> (дата звернення: 29.10.2022).
3. Втрачений курортний сезон-2022. URL: <https://suspilne.media/250106-vtracenij-kurortnij-sezon-2022-so-vidbuvaetsa-v-mistechkah-na-uzberezzi-azovskogo-j-cornogo-moriv/> (дата звернення: 28.10.2022).
4. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2022).
5. Зруйнована культурна спадщина України. URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (дата звернення: 28.10.2022).
6. CNN: Країни ЄС, які межують з Україною, втрачають туристів. URL: <https://novoeizdanie.com/uk/cnn-krayiny-yes-yaki-mezhuyut-z-ukrayinoyu-vtrachayut-turystiv/o> (дата звернення: 29.10.2022).
7. Мандруємо Україною: перетворення Херсонщини і Запоріжжя на туристичну Мекку. URL: <https://pragmatika.media/mandruємо-ukrainoyu-peretvorennja-hersonshini-i-zaporizhzhja-na-turistichnu-mekku/> (дата звернення: 25.10.2022).
8. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. BBC News Україна. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034> (дата звернення: 29.10.2022).
9. Подорожі під час війни: правила безпеки. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/podorozhi-pid-chas-viyni-yakih-pravil-bezpeki-varto-dotrimuvatis> (дата звернення: 23.10.2022).
10. Повстати з руїн. Які країни після війни стали популярними у туристів. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html> (дата звернення: 27.10.2022).
11. Туризм у Києві: сучасний стан та плани з відновлення сфери. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/> (дата звернення: 29.10.2022).

12. Туризм воєнного часу: хто і як їздить подорожувати з України. URL: <https://www.unian.ua/tourism/lifehacking/turizm-voennogo-chasu-hto-i-yak-jizdit-podorozhuvati-z-ukrajini-11925096.html> (дата звернення: 24.10.2022).

13. У Запоріжжі презентували виставку патріотичних плакатів. URL: <https://zp.gov.ua/uk/articles/item/13543/u-zaporizhzhii-prezentovali-vistavku-patriotichnih-plakativ> — (дата звернення: 26.10.2022).

14. Korniienko O., Tsviliy S., Gurova D. Postcoronavirus development of the regional tourist destination on the principle of public-private partnership. ЗБО "Міжн. ун.-т бізнесу і права. Наук.-вироб. ж-л "Бізнес-навігатор". Херсон: ВД "Гельветика", 2020. № 4 (60). С. 134—138.

References:

1. Barvinok, N.V. (2022), "Prospects for the development of military tourism on the territory of Ukraine after the end of the Russian-Ukrainian war", *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 18 (2), pp. 206—217.

2. The official site of The World Tourism Organization (UNWTO) (2022), "Tourism enjoys strong start to 2022 while facing new uncertainties", available at: <https://www.unwto.org/news/tourism-enjoys-strong-start-to-2022-while-facing-new-uncertainties> (Accessed 29 Oct 2022).

3. suspilne.media (2022), "Lost holiday season-2022", available at: <https://suspilne.media/250106-vtracenij-kurortnij-sezon-2022-so-vidbuvaetsa-v-mistechkah-na-uzberezzhi-azovskogo-j-cornogo-moriv/> (Accessed 28 Oct 2022).

4. The official site of State Agency for Tourism Development of Ukraine (SATD) (2022), "State Tourism Development Agency", available at: <https://www.tourism.gov.ua/> (Accessed 26 Oct 2022).

5. Destroyed cultural heritage of Ukraine (2022), available at: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (Accessed 28 Oct 2022).

6. novoeizdanie.com (2022), "CNN: EU countries bordering Ukraine are losing tourists", available at: <https://novoeizdanie.com/uk/cnn-krayiny-yes-yaki-mezhuyut-z-ukrayinoyu-vtrachayut-turystiv/o> (Accessed 29 Oct 2022).

7. pragmatika.media (2022), "Traveling through Ukraine: the transformation of Kherson Oblast and Zaporizhzhia into a tourist Mecca", available at: <https://pragmatika.media/mandruємо-ukrainoju-peretvorennja-hersonshhyni-i-zaporizhzhja-na-turistichnu-mekku/> (Accessed*: 25 Oct 2022).

8. Pryeds'ka, V. "How the tourist industry survives the war", BBC News Ukraine (2022), available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034> (Accessed 29 Oct 2022).

9. The official site of State Agency for Tourism Development of Ukraine (SATD) (2022), "Travel during war: safety rules", available at: <https://www.tourism.gov.ua/blog/podorozhi-pid-chas-viyni-yakih-pravil-bezpeki-varto-dotrimuvatis> (Accessed 23 Oct 2022).

10. rbc.ua (2022), "Rise from the ruins. Which countries became popular with tourists after the war", available at:

<https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html> (Accessed 27 Oct 2022).

11. vechirniy.kyiv.ua (2022), "Tourism in Kyiv: current state and plans to restore the sphere", available at: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/> (Accessed 29 Oct 2022).

12. unian.ua (2022), "Wartime tourism: who travels from Ukraine and how", available at: <https://www.unian.ua/tourism/lifehacking/turizm-voennogo-chasu-hto-i-yak-jizdit-podorozhuvati-z-ukrajini-11925096.html> (Accessed 24 Oct 2022).

13. Official Website Zaporizhzhia City Council (2022), "An exhibition of patriotic posters was presented in Zaporizhzhia", available at: <https://zp.gov.ua/uk/articles/item/13543/u-zaporizhzhii-prezentovali-vistavku-patriotichnih-plakativ> (Accessed 26 Oct 2022).

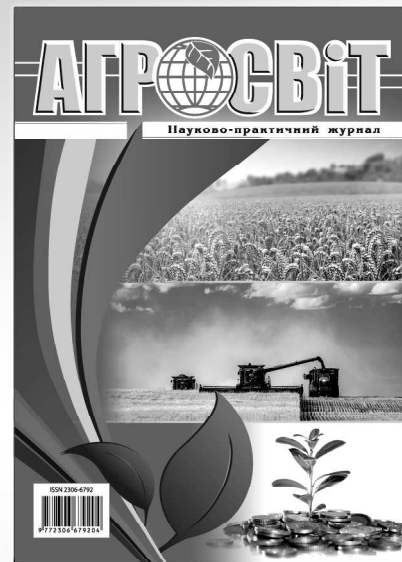
14. Tsviliy, S. Gurova, D. and Korniienko, O. (2020), "Postcoronavirus development of the regional tourist destination on the principle of public-private partnership", *ZVO Mizhnar. un.-t biznesu i prava. "Biznes-navihator"*, vol. 4 (60), pp. 134—138.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2022 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Ю. В. Масюк,

к. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6445-806X>

В. Ю. Рудакова,

здобувач другого рівня вищої освіти за спеціальністю "Фінанси, банківська справа та страхування", Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7503-3355>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.74

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

I. Masiuk,

PhD in Economics, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University

V. Rudakova,

Applicant for higher education specialty Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES OF AGRICULTURAL SECTOR ENTERPRISES

У статті досліджено сутність категорії "фінансові ресурси". Визначено, що фінанси підприємств відіграють значну роль у структурі фінансових відносин суспільства. Доведено, що фінансові ресурси сільськогосподарського підприємства є сукупністю грошових коштів у фондовій або матеріальній формі, що були призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення поточних витрат і витрат на забезпечення розширеного відтворення. Фінансові ресурси генерують у собі грошові фонди, а також ту частину грошових коштів, що використовується підприємством у не фондовій формі.

Розглянуто структуру фінансових ресурсів, їх джерела походження та ефективне спрямування для забезпечення максимальної фінансової ефективності підприємства. Авторами досліджено чинники, що негативно впливають на ефективне використання капіталу для примноження фінансових ресурсів аграрного сектору економіки України. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами на аграрних підприємствах для забезпечення їх конкурентоспроможності. Було запропоновано пошук альтернатив примноження фінансових ресурсів для ефективного управління фінансовими потоками аграрних підприємств.

The article examines the essence of the category "financial resources". The article is devoted to the analysis of financial resources as an economic category. In modern business conditions, financial resources are of significant importance in the overall efficiency of an enterprise's activity. The agricultural sector occupies a strategic position in the economy of any state, since agriculture acts

as the main productive system that ensures uninterrupted provision of food and basic necessities to citizens. It was determined that the finances of enterprises play a significant role in the structure of financial relations of society. Reforming agriculture, its transition from a deep crisis to dynamic economic growth requires the search for new sources of financing and modern methods of managing the financial flows of agricultural enterprises in every region of Ukraine. Financial resources generate cash funds, as well as the part of cash used by the enterprise in a non-fund form. It has been proven that the financial resources of an agricultural enterprise are a set of funds in the form of stock or material, which were intended for the fulfillment of financial obligations, the implementation of current expenses and expenses for ensuring extended reproduction. The structure of financial resources, their sources of origin and effective direction to ensure the maximum financial efficiency of the enterprise are considered. The authors investigated the factors that negatively affect the effective use of capital to increase the financial resources of the agricultural sector of the Ukrainian economy. These parameters characterize the state of agricultural production and change annually depending on a number of factors, the main of which is financial support. Recommendations are given to improve the efficiency of financial resource management at agricultural enterprises to ensure their competitiveness. It was proposed to search for alternatives to increase financial resources for effective management of financial flows of agricultural enterprises. However, there is still no scientifically-theoretically and methodologically justified solution to the question of methods of forming financial flows of agricultural enterprises in the region and the mechanism of increasing the efficiency of their management.

Ключові слова: фінансові ресурси, активи, сільськогосподарське підприємство, кредитування, цінова політика, власні кошти, позичені кошти, залучені кошти.

Keywords: financial resources, assets, agricultural enterprise, lending, pricing policy, own funds, borrowed funds, borrowed funds.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансування аграрного виробництва потребує великих капіталовкладень. Дана сфера є досить ризиковою та має низьку рентабельність, однак сільськогосподарське виробництво закриває одну з найважливіших потреб населення будь-якої країни у продовольстві та товарах першої необхідності. Ефективне функціонування та стабільний економічний розвиток аграрних підприємств здатні забезпечити виконання економічних, соціальних і екологічних завдань як підприємств, так і держави в цілому. Як результат, питання ефективного управління фінансовими ресурсами агропідприємств вивчалось і вивчається великою кількістю дослідників адже має дуже важливе значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Шляхи примноження фінансових ресурсів, питанням удосконалення механізмів управління ресурсами займалася велика кількість як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців таких як Юнін О., Круглова О., Савельєва М., Белов Б., Гудзь О., Філімоненков О., Драйпер Н., Кісіль М., Мармуль Л., Саблук П., Ситник В.

Проте на сьогодні питання управління фінансовими ресурсами сільськогосподарського підприємства досі залишається актуальним, адже не було знайдено універсального алгоритму дій. Багато фахівців досліджували дане питання, одна універсальної відповіді ще й досі не знайдено, що дає підстави надалі шукати рішення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З'ясувати сутність фінансових ресурсів, важливість цільового використання коштів кожної з груп, дослідити підходи до управління фінансами на сільськогосподарських підприємствах, пошук ефективних шляхів залучення коштів у аграрне підприємство.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансові ресурси є одним з ключових понять фінансів підприємства. Їхньою головною відмінністю є те, що вони завжди вимірюються у грошовому еквіваленті та мають розподільчий характер. У працях багатьох вчених можна знайти трактування поняття "фінансові ресурси".

Наприклад, згідно з матеріалом фінансово-економічного словника "фінансові ресурси — це грошові фонди, що мають цільове призначення, що були сфор-

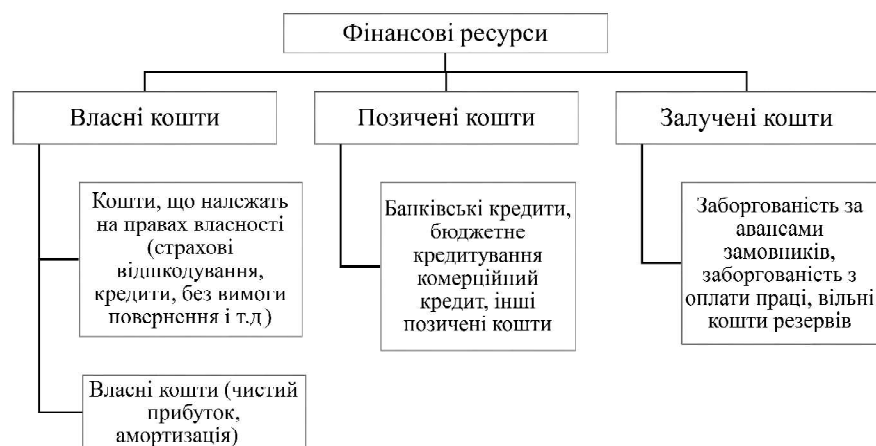

Рис. 1. Структура фінансових ресурсів аграрного підприємства

мовані в процесі розподілу та перерозподілу національного багатства, національного доходу, сукупного суспільного продукту та застосовуються у необхідних цілях, що покриває підприємство. Загальна сума фінансових ресурсів складається у кожного підприємства з таких елементів: статутний, додатковий, резервний капітал; централізовані кошти для фінансування капітальних вкладень; спеціальні фонди; фонд зносу необоротних матеріальних і нематеріальних активів; відстрочена податкова заборгованість; резерви наступних виплат і платежів; нерозподілений прибуток у господарському обігу; довготермінові й короткотермінові кредити комерційних банків; позикові кошти від реалізації власних цінних паперів; кредиторська заборгованість усіх видів, включаючи заборгованість 155 із бюджетних платежів, із відрахувань на соціальні заходи держави, на оплату праці, за виданими векселями, за одержаними авансами; інші кошти, які знаходять відображення в пасиві бухгалтерського сальдового балансу підприємства" [1, с. 154].

На думку О. Гудзь "фінансові ресурси — це об'єднання всіх високоліквідних активів, що є у розпорядженні підприємства та мають призначення для виконання фінансових зобов'язань і розширеного відтворення, пов'язуючи їх обсяг та склад із платоспроможністю підприємства" [3, с. 324].

Також існує варіація А. Філімоненкова, що "фінансові ресурси підприємства є грошовим капіталом, що був вкладений в підприємство аби отримати прибуток та дохід" [2, с. 98].

За визначенням Белова Б. "фінансові ресурси — це власні та запозичені кошти суб'єкта господарювання, що призначаються для виконання фінансових зобов'язань, здійснення витрат по розширеному відтворенню й економічному стимулюванню працівників, використовуючи їх, підприємство погашає поточні зобов'язання перед суб'єктами фінансової та кредитної системи. В процесі діяльності фінанси можуть змінювати свою форму на матеріальну та можуть використовуватися аби забезпечити певні витрати процесу відтворення для того аби отримати економічні вигоди у майбутньому" [6, с. 69].

Підсумовуючи вищевказану інформацію, ми дійшли до висновку, що фінансові ресурси — це матеріальне

вираження фінансових відносин з іншими суб'єктами господарювання, що формують грошові фонди та частину грошей, що використовується підприємством не у фондовій формі. На рисунку 1 зображено структуру фінансових ресурсів агропідприємства.

Фінансові ресурси, як і будь-які інші ресурси, за рівних зовнішніх умов можуть давати різний економічний та соціальний ефект. Традиційними показниками такого ефекту є розмір загальних фінансових ресурсів (активів) та отриманого чистого прибутку, обсяг валового доходу, величина заробітної плати працівників, рівень рентабельності та ін. Сформований за рахунок раціонального розподілення фінансових ресурсів капітал, має забезпечувати відповідну віддачу у вигляді економічного ефекту. Проте при ефективному управлінні і раціональному ресурсовикористанні можна отримати значно більший ефект, ніж за інших рівнозначних умов. Необхідність в управлінні фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств збільшується зі збільшенням фінансової активності господарюючих суб'єктів.

Для того аби максимально ефективно примножити фінансові ресурси необхідно не відхилятися від зазначеного спрямування грошових коштів. Під цим визначенням мається на увазі, що власні кошти слід використати для того щоб сформувані якісну матеріально-технічну базу сільськогосподарського підприємства, для того аби воно безперервно могло підтримувати своє виробництво. Кошти необхідно застосовувати для купівлі основних засобів, худоби, багаторічних насаджень, техніки, оплати робочої сили і т.д. Прибуток, що отримується від дієвого використання цих активів повинен буде збільшити розмір власного капіталу підприємства, зокрема у вигляді амортизаційного фонду та нерозподіленого прибутку.

Позичені ж кошти, що мають довгостроковий характер доцільніше спрямувати для капітального будівництва, а короткострокового — в оборотні засоби, що необхідні при збільшенні обсягів виробництва суб'єктом господарювання.

Застосування позичкового капіталу при дотриманні необхідних правил його отримання позитивно впливає на фінансовий стан підприємства, адже дає змогу трансформувати джерела фінансування, забезпечує підви-

щення інвестиційної активності, зростає рентабельність власного капіталу тощо.

Проте у сучасних реаліях є ряд негативних чинників, що обмежують можливості підприємств застосовувати позичковий капітал ефективно. До них можна віднести:

- відсутність доступу до довгострокового фінансування, через високу ризикованість аграрної сфери;
- тривалий операційний цикл в сільськогосподарській галузі;
- досить невелика купівельна спроможність населення;
- небажання потенційних інвесторів вкладати власні ресурси у аграрний сектор, знову ж таки через високі ризики неопукності;
- складність у отриманні та довготривалий розгляд необхідних документів для залучення коштів у виробництво і т.д.

Одне з ключових місць у процесі управління капіталом повинно бути відведено забезпеченню необхідної фінансової стійкості господарства. Вона має бути оцінена не тільки з позиції підприємства, а також з позиції можливих кредиторів, що забезпечить у майбутньому зменшення вартості залучення фінансових ресурсів. Аналіз ризику залучення позикового капіталу повинен займати одне з вагомих місць при прийнятті фінансових рішень та сприяти обґрунтованості встановлення лімітів на застосування позикових засобів у сільському господарстві [7, с. 27].

Також варто приділити увагу залученому капіталу. Він є непостійним та має короткий термін застосування, тому буде доцільніше його використовувати для фінансування поточних фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості. Отриманий прибуток даного виду капіталу краще використовувати для покриття витрат, що не є валовими: організація презентацій продукції, тимблдингу і т.д. [5, с. 52].

Також важливим інструментом забезпечення стабільного отримання фінансових ресурсів є страхування. Оскільки аграрна сфера є високоризиковою, то даний вид фінансових відносин повинен бути опрацьований у першу чергу. Страхування дає змогу аграріям убезпечити себе від банкрутства у випадку настання страхових ризиків (наприклад, нещасних випадків, посух, пожеж, наводнень, умисного знищення культур або худоби 3-ми особами і т.д.). Проте також варто розуміти, що ринок страхових послуг тільки розвивається в Україні, тому власникам агропідприємств слід уважно ставитися до вибору страховика, рекомендуємо обирати відомі міжнародні компанії з гарною репутацією і тривалим часом роботи на ринку.

Альтернативою страховим компаніям може виступити самострахування у товариствах кооперативного типу, які б максимально відповідали запитам товаровиробників.

Не можливо не сказати ще про один інструмент економічного впливу на управління фінансовими ресурсами — цінову політику. Її покращення можливе при об'єднанні зусиль з боку як державної влади, так і самих агропідприємств. Одержати максимальний прибуток мають змогу сільськогосподарські підприємства, які виробляють високоякісну продукцію, а також мають умови для того аби її зберігати та продавати у той період,

коли ціна на ту чи іншу продукцію буде найвищою на ринку. Тут якраз є важливими ефективна маркетингова діяльність підприємства та жорсткий контроль з боку держорганів (антимонопольний комітет і т.д.).

Варто відмітити, що складовими цінової політики на підприємстві є:

- постійний моніторинг ринку;
- пошук прийнятної реалізаційної ціни;
- аналіз процесу ціноутворення і реалізації продукції та їх вдосконалення.

Для того аби дана політика могла ефективно функціонувати держава має здійснювати контроль за дотриманням конкуренції на ринку та займатися виявленням недобросовісних спекуляцій іншими учасниками. Однак, свій вплив держава не має впроваджувати фінансовими заходами, а повинна користуватися тільки організаційними важелями. Участь держави в управлінні фінансовими ресурсами аграрних підприємств відбувається, переважно, за рахунок розробки і впровадження загальнодержавних та регіональних програм, які фінансуються з бюджетів всіх рівнів, самих аграрних підприємств, інвесторів.

Залучення коштів місцевого і державного бюджетів, за допомогою таких програм, дозволяє значно підвищити фінансові потоки аграрних підприємств, збільшити їх технологічні та економічні можливості, вдало реалізовувати виробничий і трудовий потенціал, підтримувати впровадження наукових розробок, зменшити податкове навантаження на підприємства.

Отже, поповнення фінансових потоків аграрних підприємств коштами з державного та місцевого бюджетів дозволяє:

- запровадити виробництво нової продукції;
- суттєво збільшити фінансово-господарські можливості виробника;
- посилити соціальну захищеність працівників підприємства;
- модернізувати матеріально-технічну базу;
- підвищити конкурентоспроможність продукції на ринку;

— здійснювати ряд заходів щодо збереження навколишнього середовища [4, с. 115].

Також слід відзначити, що наявність досить великої частки кредиторської заборгованості у структурі зобов'язань аграрних підприємств, потребує опрацювання та застосування комплексу заходів направлених на зниження фінансових зобов'язань підприємства і з іншого боку на зростання грошових активів, що забезпечують дані зобов'язання.

Знизити фінансові зобов'язання сільськогосподарське підприємство може за допомогою зменшення суми постійних непродуктивних витрат, подовження строків кредиторської заборгованості за товарними операціями, перегляд поставальників продукції і зменшення посередників у цьому процесі, уникнення штрафів за недотримання умов договорів, перед податковими органами, запобігання прострочення зобов'язань перед банками.

Збільшення грошових активів можна досягти за рахунок продажу або здачі в оренду основних та оборотних об'єктів, що не пов'язані з безпосереднім виробництвом продукції, оптимізації запасів товарно-матеріаль-

них цінностей і т.д. Зважаючи на потребу у забезпеченні жорсткої розрахункової дисципліни та розвиток ринку фінансових послуг, перспективним для сільськогосподарських підприємств може стати застосування факторингу як альтернативного інструмента ефективного управління дебіторською заборгованістю.

ВИСНОВКИ

Отже, можемо зробити висновок, що фінансові ресурси підприємства — це наявні на рахунках підприємства кошти, за допомогою яких виконуються фінансові зобов'язання і розширене відтворення суб'єкта господарювання, а також вони є грошовим капіталом, що вкладається в господарство для отримання прибутку.

В умовах постійної невизначеності на ринку, виникає необхідність формування нового способу управління фінансовими ресурсами, що орієнтовано на зростання та ефективне використання об'єктів майнового потенціалу сільськогосподарського підприємства при забезпеченні їх стійкості.

Встановлено, що головними принципами ефективного управління фінансовими ресурсами аграрних підприємств є комплексне виявлення всіх коштів, які є в наявності на підприємстві, дотримання послідовного і цільового використання кожної з груп ресурсів, пошук альтернативних способів грошового забезпечення і максимізації прибутку. Це має забезпечити акумулювання достатнього обсягу власних коштів та раціональне формування позиченого капіталу з метою ефективного їх використання у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Юнін О. С., Круглова О. О., Савельєва М. О. та ін., Фінансово-економічний словник: словник-довідник, Дніпро: Видавець Біла К. О. 2018. 164 с.
2. Філімоненков О. Фінанси підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: МАУП, 2004. 328 с.
3. Гудзь О. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 578 с.
4. Петіна Л. В. Управління фінансовими потоками аграрних підприємств: монографія. Херсон: Айлант, 2011. 268 с.
5. Абрамова І. В., Віленчук О. М., Дема Д. І. Фінансова політика в аграрному секторі економіки: стан та перспективи: монографія. Житомир: ЖНАЕУ, 2015. — 364 с.
6. Белов Б.О. До питання сутності фінансових ресурсів АПК. Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету. Випуск 214: В 4 т. Том І. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. С. 67—72.
7. Брюховецька Н. Ю. Оцінка ризику залучення позикового капіталу підприємств. Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. 2013. С. 22—33.

References:

1. Yunin, O. S., Kruglova, O. O. and Savelieva, M. O. (2018), *Finansovo-ekonomichnyj slovnyk* [Financial and economic dictionary: dictionary-reference], Publisher Bila K. Dnipro, Ukraine.

2. Filimonenkov, O. (2004), *Finansy pidpryemstv* [Enterprise finance], 2nd ed., revised. and added, MAUP, Kyiv, Ukraine.

3. Hudz, O. (2007), *Finansovi resursy sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv* [Financial resources of agricultural enterprises], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

4. Petina, L. V. (2011), *Upravlinnia finansovymy potokamy ahrarnykh pidpryemstv* [Management of financial flows of agricultural enterprises], Ailant, Kherson, Ukraine.

5. Abramov, a I. V., Vilenchuk, O. M. and Dema, D. I. (2015), *Finanova polityka v ahrarnomu sektori ekonomiky: stan ta perspektyvy* [Financial policy in the agrarian sector of the economy: state and prospects], ZhNAEU, Zhytomyr, Ukraine.

6. Belov, B.O. (2006), "To the issue of the essence of the financial resources of the agricultural sector. Economics: problems of theory and practice", Collection of scientific works of Dnipropetrovsk National University, vol. 214, no. I, pp. 67—72.

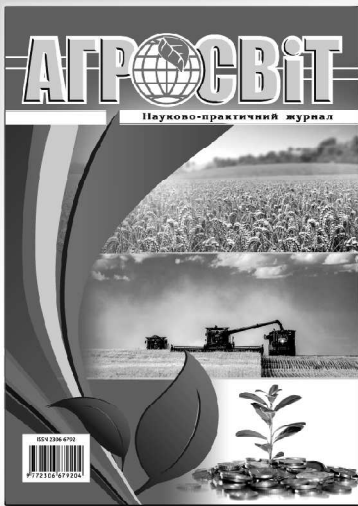
7. Bryukhovetska, N. and Bazartinova, O. V. (2013), "Assessment of the risk of attracting loan capital of enterprises", Strategy and mechanisms of regulation of industrial development, pp. 22—33.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2022 р.

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Г. О. Фесенко,
 молодший науковий співробітник кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
 й іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9462-8573>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.79

РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ У ДИНАМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

H. Fesenko,
 Junior Researcher of the Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business
 and Foreign Languages, Kherson State Agrarian and Economic University

THE ROLE OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE REGION IN THE DYNAMIC DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY

У статті досліджено наукові та практичні проблеми економічного та соціального розвитку туристичної індустрії, здійснено аналіз стану та тенденцій розвитку інвестиційних процесів у туристській галузі, а також виявлено пріоритетні напрями інвестування у національну індустрію туризму. Проведено комплексне дослідження залучених капітальних інвестицій у сферу туризму та у суміжні з ним галузі, зокрема спрямовані у спорт, розваги, відпочинок. Проаналізовано регіональні аспекти капіталовкладень у сферу туризму, визначено низька частка Південного регіону у залученні інвестиційних коштів. Запропоновано систему заходів у контексті створення сприятливого інвестиційного середовища на рівні регіону. Доведено, що формування інвестиційної привабливості країни і окремих територій є складним процесом, який залежить не тільки від високих показників прибутковості вкладеного капіталу у сферу туризму, наявного ресурсного потенціалу галузі, а й від оцінки ризиків політично-правового, соціально-економічного, інноваційного та фінансового характеру. Встановлено, що успішний розвиток туристичної індустрії неможливий без активного впливу держави, яка гарантує стабільне зовнішнє середовище для інвесторів. Розроблено і систематизовано заходи підвищення інвестиційної привабливості сфери туризму на рівні країни, регіону і на рівні суб'єктів сфери туризму.

The article was researched scientific and practical problems of economic and social development of the tourism industry. The analysis of the state and trends in the development of investment processes in the tourism industry, and identifies priority areas of investment in the national travel industry. The development of tourism has been found to be of great social importance in each region. Tourism services have moved from the elite category to the category of affordable product for the majority of the population.

However, with significant potential and dynamic development of the tourism industry, Ukraine hasn't formed its own image in the world investment market, occupies the last places on investment attractiveness in most ratings. The lack of investment is one of the main factors behind Ukraine in the sphere of tourism and inhibiting socio-economic development. Based on the statements of scientists about the essence of the investment potential of the region, it's established that the following components are involved in its formation: natural resource potential, geographical location, economic condition, infrastructure facilities, institutional formation, staffing, scientific and technical potential, consumer component, production component.

Also, a comprehensive study of attracted capital investments in the field of tourism and related industries, in particular, directed to sports, entertainment, recreation was conducted. The article analyses regional aspects of investment in the field of tourism, identifies a low share of the Southern region in attracting investment funds. The system of measures in the context of creating a favorable investment environment at the regional level is offered.

It has been proved that formation of investment attractiveness of the country and individual territories is a complex process that depends not only on high rates of return on invested capital in the tourism sector, and the resource potential of the industry, but also from the assessment of risks of political, legal, socio-economic, innovation and financial nature. It has been established that the successful development of the tourism industry is impossible without the active influence of the state, which guarantees a stable external environment for investors. Developed and systematized measures to increase the investment attractiveness of the tourism industry at the level of the country, the region and at the level of the subjects of tourism.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційна діяльність, туризм, туристична сфера.

Key words: investment, investment attractiveness, investment activities, tourism, tourism industry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізації та інтеграції України у світовий простір актуалізуються питання про виявлення та формування конкурентних переваг на основі наявного потенціалу природних, людських та фінансових ресурсів, підвищення ефективності їх використання. Туризм в Україні має досить високий потенціал для розвитку і, як демонструє досвід успішних країн, може стати важливим чинником економічного росту національної економіки. Слід відзначити, що наявність значної кількості ресурсів у туристичній сфері не доповнюється відповідною системою державного і регіонального управління.

Розвиток туризму набуває важливого соціального значення в кожному регіоні. Туристичні послуги із категорії елітного перейшли до категорії доступного продукту за ціною для більшості населення. Проте, при значних потенційних можливостях і динамічному розвитку галузі туризму Україна не сформувала власний імідж на світовому інвестиційному ринку, займає останні місця за інвестиційною привабливістю у більшості рейтингів. Нестача інвестицій є одним із основних факторів відставання України у сфері туризму та гальмування подальшого соціально-економічного розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження ролі та впливу інвестиційної привабливості регіону на динамічний розвиток туристичної галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Значну увагу оцінці інвестиційної привабливості регіону, а також її впливу на сферу туризму у своїх науко-

вих працях висвітлили такі вітчизняні та зарубіжні науковці як: Мархонос С. М., Малюта К. Г., В. М. Хопчан, Шарко М.В., Мальська М., Зарічна О.В., Кміть В. М., та інші вчені. Які зробили вагомий внесок у визначення конкретних факторів, які впливають на інвестиційну привабливість регіону. Але, питання динамічного розвитку сфери туризму на основі підвищення інвестиційної привабливості на рівні кожного регіону є актуальним, а доробок авторів за даною темою може бути корисним в теоретичному та практичному аспекті.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення інвестиційної привабливості є важливою умовою ефективного розвитку туристичної сфери України. Залучення інвестицій, в тому числі й іноземних, можливе на основі науково обгрунтованої державної політики, стабільного розвитку економіки, створення умов прибуткового ведення бізнесу. На сьогодні відсутня єдина концепція, що дозволяє оцінити ефект іноземного інвестування для окремої країни. Проте вчені відзначають позитивний тренд впливу іноземного капіталу на національну економіку через сприяння економічному зростанню країни, яке виражається в активізації національного капіталу, посиленні внутрішніх інвестиційних процесів, формуванні нових тенденцій у розвитку національної економіки. При цьому відбувається прискорення науково-технічного прогресу за рахунок застосування нових технологій, впровадження досвіду розвинених ринкових відносин у країни-імпортери капіталу, вдосконалюється структура національної економіки з орієнтацією на сучасні сфери і галузі виробництва для більш ефективного використання всіх національних трудових і природних ресурсів.

Таблиця 1. Кількість туристів, обслужених туроператорами та тур агентами, осіб

	2019 р.			2020 р.			Усього 2020 р. до 2019 р.у %
	Усього	У тому числі обслуговані		Усього	У тому числі обслуговані		
		туроператорами	турагентами		туропера- торами	турагентами	
Юридичні особи							
Кількість обслуговуваних туристів, усього	5319952	3134115	2185837	1957410	1412851	544559	36,8
у тому числі:							
в'їзних туристів	83703	37896	45807	11773	8369	3404	14,0
виїзних туристів	4786594	2759735	2026859	1758107	1275653	482454	36,7
внутрішніх туристів	449655	336484	113171	187530	128829	58701	41,7
Фізичні особи-підприємці							
Кількість обслуговуваних туристів, усього	812145	x	812145	402868	x	402868	49,6
у тому числі:							
в'їзних туристів	3137	x	3137	191	x	191	6,1
виїзних туристів	738272	x	738272	367595	x	367595	48,8
внутрішніх туристів	70736	x	70736	35082	x	35082	49,6

Джерело: складено за [4].

Інвестиційна привабливість туризму — це сукупність мікро- та макроекономічних факторів, що формують загальне уявлення потенційного інвестора про стан та рівень розвитку туристичної галузі в країні і надають йому можливість визначити, наскільки досліджувана країна може бути привабливою та вигідною для інвестування цієї сфери [1].

В туристичній сфері часто використовується термін "дестинація", який означає територію (місце, країну, регіон, місто, парк атракціонів), привабливу для туристів. Туристична привабливість регіону пов'язана зі ставленням туристів до нього як до дестинації. Таким чином, туристична привабливість регіону — це оцінка потенційними туристами можливості регіону задовольнити їх потреби. Туристична привабливість як оціночне поняття характеризується сукупністю показників, що знаходяться у взаємозв'язку і мають неоднакову ступінь важливості для загальної оцінки.

Інвестиційна привабливість регіонів — це інтегральна характеристика окремих регіонів країни з позицій інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення фінансових ресурсів та врахування ряду інших факторів [2].

Грунтуючись на твердженнях учених про сутність інвестиційного потенціалу регіону, можна дійти висновку, що у його формуванні задіяні наступні складові: природно-ресурсний потенціал, географічне розміщення, економічний стан, інфраструктурні об'єкти, інституційні формування, кадрові забезпечення, науково-технічний потенціал, споживчий компонент, виробничий компонент.

Україна володіє вигідним географічним положенням. Різноманітність культурно-історичної спадщини, високий інтелектуальний і культурний рівень визначають сприятливі довгострокові перспективи розвитку туристичного комплексу на території і відповідні перспективи інвестицій. Наявні туристичні ресурси представлені багатою культурною спадщиною, унікальною природою, розвиненими системами транспортного сполучення, зв'язку і телекомунікацій, міжнародним авіасполученням. Проте розвиток туристичної сфери стримують

ряд факторів, одним із яких виступає низька інвестиційна привабливість об'єктів туристичної діяльності.

Незважаючи на істотні заходи, які в останні роки були зроблені державою для стабілізації туристської галузі, темпи розвитку туризму в Україні залишаються достатньо низькими, що підтверджують дані офіційної статистики (табл. 1). В індустрії туризму України на сьогоднішній день ще не склалася ефективна система ринкових відносин, залишається нерозвиненою інфраструктура, низький рівень сервісу, незважаючи на досить великий вибір пропозицій в сфері туризму.

З огляду на офіційні дані державної статистики кількість туристів, обслужених туроператорами та турагентами у 2020 р. дуже знизилась. На дані показники вплинуло багато факторів, але найголовнішим виступила всесвітня пандемія, спричинена коронавірусною інфекцією. У 2021 р. ситуація у сфері туризму в Україні значно не покращилась, але на жаль офіційних даних за 2021 р. не було оприлюднено на офіційному сайті державної статистики, що ускладнило дослідження.

Разом з тим, підвищення інтересу до розвитку туризму, як в органів влади, так і в різних колах приватного бізнесу, обумовлена двома основними причинами. По-перше, сам по собі бізнес в сфері надання туристичних послуг характеризується досить високою прибутковістю. По-друге, туристичний бізнес залучає до своєї діяльності суб'єктів суміжних галузей економіки, зокрема, готелі, санаторії, пансіонати, бази відпочинку, установи культури і дозвілля, підприємства громадського харчування, транспортні та ремонтно-будівельні компанії, рекламні агентства, підприємства зв'язку та інші, що створює синергетичний ефект для розвитку економіки в цілому на основі поглиблення інтеграційних процесів.

Під інвестиційною привабливістю туристичних підприємств слід розуміти сукупність об'єктивних фінансово-економічних характеристик, значень і показників стану об'єкта на певну дату, які відповідають вимогам інвесторів по співвідношенню "доходність — ризик" для інвестування у відповідні категорії туристичних об'єктів за умови досягнення цілей інвестора протягом певного періоду часу. В даний час у суб'єктів інвестиційної діяль-

Таблиця 2. Структура та динаміка використаних капітальних інвестицій у туристичну сферу, тис. грн

Показники	Роки				2021 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	
Капітальні інвестиції (всього в Україні)	578726385	623978935	419836662	528802011	91,3
1. Діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність	236640	79566	37397	45506	19,2
2. Тимчасове розміщення й організація харчування (усього), у тому числі:	2675101	2832178	1689378	2090823	78,1
- тимчасове розміщення	1473043	982887	609824	638819	71,2
- діяльність із забезпечення стравами та напоями	1202058	1849291	1079554	1452004	245,4
3. Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (усього), в тому числі:	3663168	4146160	1210694	3063936	251,4
- функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	601399	605129	321697	962092	188,0
4. Діяльність у сфері спорту, організування відпочинку та розваг (усього), у тому числі:	2636470	3065792	662676	1904206	288,4
5. Надання інших видів послуг	571579	672504	450405	287667	105,4

Джерело: складено за [4].

ності не виникають сумніви щодо необхідності детального аналізу інвестиційної привабливості підприємства — потенційного об'єкта інвестування як обов'язкової процедури, що передуює розрахунку очікуваної ефективності вкладень в цей об'єкт.

Інвестиції у сферу туризму є одним з основних джерел фінансування інновацій, будівництва нових туристичних об'єктів, комплексного розвитку галузі. Так як, туризм виступає своєрідним двигуном соціально-економічного розвитку, при цьому є сферою, яка генерує розвиток суміжних галузей — готельно-ресторанного бізнесу, малого підприємництва у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку, сприяє розвитку сільської місцевості. Тому залучення інвестицій у сферу туризму, на нашу думку, слід розглядати в аспекті зв'язку із цими галузями (табл. 2).

З огляду на офіційні дані державної статистики показники використаних капітальних інвестицій у туристичну сферу в Україні у 2021 р. в порівнянні з 2018 р. зменшились. Як зазначалося вище, це в першу чергу спричинено впливом коронавірусної інфекції на сферу туризму. У 2021 р. капітальні інвестиції всього в Україні

зменшились на 49,9 млн грн або на 8,3 % до рівня 2018 р., але якщо порівнювати з 2020 р., то значно виросли на 108,9 млн грн. Що стосується використаних капітальних інвестицій в діяльності туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання, то тут ситуація є складною та потребує більш глибокого аналізу, оскільки у 2021 р. використані капітальні інвестиції у даній галузі зменшилися на 80,8 %.

У тимчасовому розміщенні й організації харчування, як складовій туристичної сфери, також у 2021 р. порівняно з 2017 р. помітно знизився об'єм використаних капітальних інвестицій (на 22%), але якщо розглядати досліджуваній 2021 р. до попереднього, то можна стверджувати про позитивну динаміку, адже використані капітальні інвестиції зросли на 23,7 %.

Інвестиційна привабливість територій виступає в ролі визначального чинника при виборі об'єкта вкладень. Дійсно, в умовах потреб у ресурсах одних учасників ринку та наявності і прагненні вкласти тимчасово вільні кошти у інших, при укладанні угоди інвестиційну привабливість слід розглядати в якості ключової категорії. Ґрунтуючись на твердженнях учених про сутність інвес-

Таблиця 3. Обсяг капітальних інвестицій за регіонами, тис. грн

Регіони	Тимчасове розміщення й організація харчування				2020 р. у % до 2017 р.	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок				2020 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020		2017	2018	2019	2020	
Україна	2133519	2675101	2832178	1951234	91,4	1649225	3663168	4146160	2772823	168,1
м. Київ	1104535	1384613	1520660	1077142	97,5	815398	1697914	1934134	1822916	223,6
Дніпропетровська область	110100	309876	494265	105134	95,5	80422	92225	151087	32797	40,7
Львівська область	315222	258989	220605	188420	53,6	87721	289460	251932	159371	181,6
м. Київ до України у %	51,8	51,7	53,7	55,2	-	49,4	46,3	46,6	65,7	-
Південний регіон										
Одеська область	109546	179762	184561	314092	286,7	25532	43044	33415	19760	77,4
Миколаївська область	55084	18298	27403	1892	3,4	44104	45860	21338	12834	29,1
Херсонська область	20677	19670	16566	7398	35,7	10935	21118	19850	20328	185,9
Херсонська область до України у %	0,9	0,7	0,6	0,4	-	0,7	0,6	0,5	0,7	-

Джерело: складено за [4].

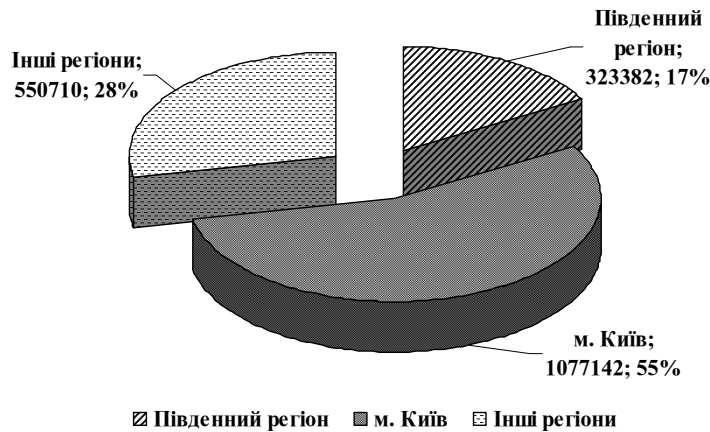

Рис. 1. Структура обсягів капітальних інвестицій за регіонами у тимчасове розміщування й організацію харчування у 2020 р., тис. грн, %

тиційного потенціалу регіону, можна дійти висновку, що у формуванні задіяні наступні складові: природно-ресурсний потенціал, географічне розміщення, економічний стан, інфраструктурні об'єкти, інституційні формування, кадрове забезпечення, науково-технічний потенціал, споживчий компонент, виробничий компонент [3].

Аналіз статистичних даних свідчить, що обсяги капітальних інвестицій в об'єкти туристичної сфери України у 2020 р. порівнянні з 2017 р. зменшились майже на 10%. Але, аналіз ситуації за регіонами свідчить про нерівномірний їх розподіл і різну динаміку процесів. Зокрема в 2020 р. Одеська область, яка завжди відрізнялася привабливістю для туристів в літній сезон, залучила більший обсяг капітальних інвестицій у тимчасове розміщування й організацію харчування, який виріс у 2,9 рази (на 186,7%). При цьому обсяг інвестицій, спрямованих на мистецтво, спорт, розваги та відпочинок у досліджуваному періоді знизився на 22,6 %, що нелогічно з точки зору комплексного розвитку суміжних галузей і свідчить про розвиток приватного сектору на морському побережжі.

В цілому у 2020 р. питома вага південних областей — Одеської, Миколаївської і Херсонської у тимчасове розміщування й організацію харчування туристів становить близько 17 % від загального обсягу капітальних інвестицій по країні і у 3,3 рази менше м. Київ (рис. 1).

За досліджуваній чотирирічній період 2017 — 2020 рр. в об'єкти тимчасового розміщування й організації харчування обсяг інвестицій у Херсонській області щорічно зменшувався від 20667 до 7398 тис. грн, або на 64,3 %. В той час обсяг інвестицій у мистецтво, розваги, спорт та відпочинок виріс на 9393 тис. грн, або майже вдвічі (на 85,9 %). Це свідчить про те, що в області активно формується інфраструктура для розвитку туризму, яка забезпечить різноманітний спектр послуг і розваг, сприятиме розвитку різних видів туризму, забезпечить задоволення потреб найбільш вибагливого споживача туристичних послуг.

Проведений аналіз дає можливість зробити висновок, що найбільшим привабливими для інвестицій регіонами впродовж досліджуваних років є місто Київ, Львівська та Одеська області. Місто Київ, незважаючи на всі чинники, які негативно впливають на інвестиційну привабливість регіону, в тому числі і коронавірусна пан-

демія та світова криза, продовжує викликати інтерес у іноземних інвесторів. У столиці України обертається значна кількість готівкової та валютної маси, активно відбувається відбудова інфраструктури міста, динамічно розвивається туристична сфера. На противагу столичному регіону, Кіровоградська область за досліджуваний період є регіоном з найнижчим залученням інвестицій в Україні.

Максимального ефекту у розвитку туризму можна досягти лише за умов співробітництва органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських та професійних організацій, підприємницьких структур. Невирішеними проблемами розвитку туристської сфери є відсутність суттєвої державної підтримки місцевих ініціатив щодо туризму, узгодженості між державними і регіональними програмами розвитку галузі, єдиної стратегічної спрямованості ініціатив по залученню інвестиційних ресурсів.

В Україні створено законодавчу базу у сфері регулювання інвестиційної діяльності з метою досягнення більшого притоку інвестицій та підвищення ефективності їх використання. Проте, необхідність узгодження документів і дозволів у різних державних структурах створює часові та інші бар'єри у реалізації планів інвесторів. Важливо сформулювати комплексний підхід до політики державного регулювання у туристичній сфері як на регіональному, так і на державному рівнях, яка в першу чергу буде націлена на розвиток внутрішнього інвестиційного потенціалу країни. Державну інвестиційну політику у туристичній галузі, доцільно розглядати як систему економічних, політичних, організаційних та правових заходів органів державної влади, які спрямовані на організацію інвестиційних процесів та забезпечення повноцінного функціонування туризму в Україні. Наразі доцільно для депресивних регіонів визнати пріоритетними розвиток культурно-історичного, екологічного, сільського туризму та забезпечити їх державну фінансову підтримку. В умовах майже повної комерціалізації туристської сфери держава має розвивати соціальний туризм та створювати умови для залучення до споживання вітчизняного туристичного продукту широких верств населення, насамперед дітей, студентів, молоді.

На рівні окремої туристичної організації інвестиції представляють собою фінансові вкладення на певний

Таблиця 4. Напрями підвищення інвестиційної привабливості сфери туризму

Рівень формування інвестиційної привабливості туризму	Напрями роботи та заходи
На рівні держави	- формування інфраструктури сучасного ринку туристичних послуг; - створення системи безпеки у сфері туризму; - формування політичного, правового, економічного та соціального середовища для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму; - фінансове забезпечення розвитку соціального туризму; - стимулювання розвитку вітчизняного підприємництва, підтримка малого та молодіжного підприємництва туристичної галузі; - вдосконалення системи інформаційного забезпечення туристичної індустрії.
На регіональному рівні	- розробка і узгодження регіональних програм розвитку із загальнодержавною стратегією індустрії туризму; - встановлення інституту соціального партнерства у сфері туризму; - координація дій суб'єктів туристичного бізнесу; - розробка регіональної системи підтримки туристичного бізнесу;
На рівні підприємницьких структур	- створення проєктів та будівництво туристичних об'єктів, які відповідають сучасним вимогам; - модернізація та розвиток матеріальної бази туризму; - формування комунікацій, проведення рекламних кампаній у засобах масової інформації; - удосконалення кваліфікації та професійної майстерності персоналу; - розширення асортименту туристичних послуг; - розвиток різних видів туризму.

Джерело: розроблено авторами.

термін в різні інструменти для досягнення індивідуальних цілей інвесторів. Інвесторів класифікують за ступенем комерційного ризику, на який вони готові піти в даному конкретному випадку. Розрізняють власне інвестора — посередника в інвестиційній діяльності, який акумулює чужі фінансові кошти і направляє їх в капіталовкладення на умовах мінімального ризику. В якості інвесторів виступають банки, інвестиційні фонди, страхові компанії, фінансово-промислові групи.

Бізнес-структурам, які зацікавлені в розвитку туризму на території Південного регіону, вкрай важливо і необхідно докладати максимальних зусиль в позиціонуванні краю як сприятливого середовища для ведення туристичної діяльності, відкритого для співпраці в профільній бізнесі. Цьому може сприяти відкриття шкіл менеджменту для персоналу, відкриття туристичних представництв на території країн Чорноморського узбережжя, рекламні кампанії, спрямовані на підвищення інтересу іноземного споживача до можливості відпочинку на Півдні України з урахуванням зміни рівня якості і підходів до сервісу, розвитку сувенірної бізнесу і поширення відповідної національної продукції за кордоном.

Іноземне інвестування туризму в Україні має переваги в отриманні прямих потоків капіталу, що стимулює сприятливу дію іноземних інвестицій на економіку туризму в цілому; збільшення експорту приймаючої країни (посилення потоку в'їзного туризму); стабілізація потреби в імпортих товарах (вирівнювання завантаження об'єктів внутрішнього і соціального туризму). Зрос-

тання місцевого туристичного підприємництва, розвиток підприємств місцевої інфраструктури туризму, зростання рівня зайнятості населення, підвищення життєвого та культурного рівня населення, підвищення кваліфікації трудових ресурсів, можливість залучення висококваліфікованого персоналу, придбання управлінських і технологічних ноу хау — все це також стане для інвесторів перевагами регіону і сприятиме вирішенню соціальних питань.

Важливою функцією держави з точки зору створення інвестиційного клімату є створення інфраструктури ринку туристичних послуг та просування національного туристичного продукту на основі підготовки базового пакету інформаційно-рекламних матеріалів про можливості туристського ринку та рекламно-інформаційної діяльності у сфері туризму.

З метою підвищення інвестиційної привабливості регіону та розвитку туристичної галузі України доречно акцентувати увагу на наступних заходах (табл. 4).

Але найголовнішим завданням наразі залишається створення та розвиток нової інфраструктури об'єктів туризму та відпочинку, подальший розвиток індустрії відпочинку та оздоровлення, створення умов для залучення вітчизняних та іноземних інвесторів. Інвестиції необхідні в першу чергу для забезпечення розширеного відтворення, виробництва нових послуг з покращеними кількісно-якісними показниками, що надасть їм високу привабливість та конкурентоспроможність. Будуть інвестиції — буде і розвиток реального сектора і, отже, буде і економічний підйом; не вдасться їх залучити — неминуче старіння туристичних об'єктів, відсутність можливостей оплачувати впровадження інновацій, відносно зростання витрат на виробництво туристичних послуг при зниженні показників якості.

Структурно-інвестиційний підхід до розробки програм розвитку туристично-рекреаційного комплексу базується на двох основних принципах:

1. Визначення туризму як ключового елемента регіональної економіки. Цей принцип вимагає визначення основних факторів, що впливають на розвиток туристичної галузі на регіональному рівні. Тут необхідно провести соціальне опитування та визначити фактори, що породжують потребу людей у туристичних послугах, мотиви проведення відпочинку саме у цьому регіоні. Тим самим визначити сильні та слабкі сторони туристичного комплексу регіону, створити сприятливі умови залучення інвестицій.

2. Інвестування об'єктів чи галузі загалом з урахуванням максимізації прибутку та мінімізації ризиків капітальних вкладень. Якщо зупинитись на конкретних структурних елементах програми розвитку туризму, система програмних заходів охоплює основні напрями стратегічного планування у створенні та розвитку туристично-рекреаційного комплексу. При складанні програми розвитку слід звернути увагу на рівень мережі туристичних об'єктів, бо саме він визначає стан об'єктів розміщення туристів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, інвестиції є необхідним чинником розвитку туристичної галузі, умовою створення в країні сучасного конкурентоспроможного туристичного продукту, що забезпечує широкі можливості для задоволення потреб українських та іноземних громадян в туристичних послугах.

Ресурси для розвитку туризму на рівні регіонів не використовуються належним чином, в результаті низького розвитку інфраструктури, невідповідності якості готельно-ресторанних послуг вимогам міжнародних стандартів, вузького асортименту туристичних послуг при завищеному рівні цін на дані послуги.

Основною причиною низьких темпів розвитку сфери туризму є дефіцит коштів, які необхідні для інвестування у туристичну галузь. Нагальною проблемою для України є залучення інвестицій у туристичну сферу, які є необхідними для модернізації існуючих комплексів, нового будівництва і впровадження інноваційних рішень і технологій ведення туристичного та суміжних з ним бізнес-процесів.

Максимальних результатів у розвитку туризму і залученні інвестицій можна досягти за умов співпраці державних і регіональних органів влади, створених територіальних громад, підприємницьких структур, всіх зацікавлених сторін. Важливо забезпечити узгодженість між державними і регіональними програмами розвитку галузі щодо єдиної стратегічної спрямованості ініціатив по залученню інвестиційних ресурсів у пріоритетні сфери туризму та підтримки нових напрямів розвитку підприємництва.

Необхідність вирішення проблеми залучення інвестицій для розвитку туризму в Україні підвищує актуальність дослідження позитивного досвіду активізації інвестиційної діяльності підприємств в інших країнах світу, пошуку нових форм організації і управління туристичною діяльністю, що визначає напрями наших подальших наукових досліджень.

Література:

1. Мархонос С. М. Туристична сфера як фактор підвищення інвестиційної привабливості регіону. Економіка. Управління. Інновації. 2012. № 1 (7). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/marhonos.htm (дата звернення: 24.08.2022).
2. Хопчан В. М., Теоретичні засади оцінювання інвестиційної привабливості регіону Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3135> (дата звернення 12.10.2022).
3. Фесенко Г. О., Алещенко Л. О. Інвестиційна складова ефективного розвитку туристичного бізнесу. Ефективна економіка. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8409> (дата звернення: 12.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.200
4. Державна служба статистики України Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 08.10.2022).
5. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 47, Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 47, ст. 646. Дата оновлення 03.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення 12.10.2022).

6. Шарко М.В., Мєшкова-Кравченко Н.В., Радкевич О.М. Економіка підприємства: навч. посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛУС, 2014. 436 с., с. 217—219.

7. Мархонос С. М. Туристична сфера як фактор підвищення інвестиційної привабливості регіону. Економіка. Управління. Інновації. 2012. № 1 (7). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/marhonos.htm (дата звернення: 10.10.2022).]

8. Кміть В. М., Бугіль М. М. Інвестиційний податковий кредит як основа державного стимулювання інвестиційно-інноваційної активності підприємств. Формування ринкової економіки в Україні: зб. наук. праць. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка. 2011. № 23. С. 314—320.

9. Мулярчук С., Швороб Г. Основні тенденції державного регулювання туризму в Україні. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/180> (дата звернення: 10.10.2022).

References:

1. Markhonos, S. M. (2012), "Tourism as a factor in increasing the investment attractiveness of the region" *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*. vol. 1 (7). available at: http://tourlib.net/statti_ukr/marhonos.htm (Accessed 24.08.2022).
2. Khopchan, V. M. (2014), "Theoretical basis of evaluation of investment attractiveness of the region", *Efektivna ekonomika*, vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3135> (Accessed 12.10.2022)
3. Fesenko, H. and Aleshchenko, L. (2020), "Investment component of effective development of the business travel", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8409> (Accessed 12.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.200
4. State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 08.10.2022)
5. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Investment Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 12.10.2022).
6. Sharco, M.V. Mieshkova-Kravchenko, N.V. Radkevych, O.M. (2014), *Ekonomika pidpriemstva [Business Economics]*, OLDI-PLYUS, Kherson, Ukraine, pp. 217—219.
7. Markhonos, S. M. (2012), "Tourism as a factor in increasing the investment attractiveness of the region" *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*. vol. 1 (7). available at: http://tourlib.net/statti_ukr/marhonos.htm (Accessed 10.10.2022).
8. Kmit', V. M. Buhil', M. M. (2011), "Investment tax credit as a basis for state stimulation of investment and innovation activity of enterprises", *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini : zb. nauk. prats'.* L'viv: L'vivs'kyj natsional'nyj universytet im. I. Franka, vol. 23, pp. 314—320.
9. Muliarchuk, S. and Shvorob, H. (2010) "The main trends of state regulation of tourism in Ukraine", available at: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/180> (Accessed 10.10.2022).

Стаття надійшла до редакції 10.11.2022 р.

*К. Г. Белікова,
д. держ. упр., с. н. с., старший науковий співробітник науково-організаційного відділу,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7475-2115>
Л. А. Запольський,
д. т. н., с. н. с., начальник науково-організаційного відділу,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4357-2933>
Н. Є. Ільїна,
науковий співробітник науково-організаційного відділу,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5455-8566>
В. В. Павленко,
науковий співробітник науково-організаційного відділу,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7816-8589>
С. П. Потеряйко,
к. військ. н., доцент, заступник начальника науково-організаційного відділу,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3787-0929>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.86

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

*K. Bielikova,
Doctor of Sciences in Public Administration, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department
of Scientific and Organizational, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection
L. Zapolskyi,
Doctor of Technical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Scientific and Organizational,
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection
N. Ilna,
Researcher of the Department of Scientific and Organizational,
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection
V. Pavlenko,
Researcher of the Department of Scientific and Organizational,
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection
S. Poteriaiko,
PhD in Military Science, Associate Professor, Deputy Chief of the Department of Scientific and Organizational,
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection*

THE FUNCTIONING OF THE UNIFIED STATE SYSTEM OF CIVIL PROTECTION UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

У науковій статті розглянуто проблемні питання щодо функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану в Україні. Актуалізовано питання щодо підвищення готовності складників єдиної державної системи цивільного захисту до дій за призначенням в умовах запровадження в державі воєнного стану.

Проведено аналіз попередніх наукових досліджень, в яких розглядалися питання щодо розвитку єдиної державної системи цивільного захисту в нинішніх умовах, її трансформації під впливом сучасних воєнних конфліктів, комплексної оцінки, модернізації зазначеної системи, визначення завдань її подальшого розвитку.

Обґрунтовано завдання щодо проведення аналізу законодавства України у сфері цивільного захисту, попередніх наукових праць вітчизняних вчених та окреслення проблемних питань з функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану.

Встановлено, що законодавством України визначено основні засади функціонування єдиної державної системи цивільного захисту під час запровадження воєнного стану, однак функції та завдання органів державної влади не конкретизовано та потребують уточнення і розмежування.

На основі аналізу наукових праць вітчизняних вчених розроблено пропозиції щодо розвитку єдиної державної системи цивільного захисту в умовах запровадження воєнного стану: уточнення змісту завдань органів управління у зазначених умовах, коригування планів переведення органів управління складових елементів системи цивільного захисту в режим воєнного стану на основі досвіду їх діяльності в нинішніх умовах, удосконалення методів прогнозування можливого перебігу ситуацій до умов воєнного стану на основі сценарного підходу, розвитку прогнозовної функції у керівників органів державного управління, посилення спроможностей органів управління та сил цивільного захисту щодо їх оперативного та ефективного реагування на надзвичайні ситуації воєнного характеру, покращення взаємодії між органами державного управління.

The scientific article examines problematic issues related to the functioning of the unified state system of civil protection in the conditions of martial law in Ukraine. The issue of increasing the readiness of the members of the unified state system of civil protection to act as assigned in the conditions of the introduction of martial law in the state has been updated.

An analysis of previous scientific studies was carried out, which considered the development of a unified state system of civil protection in the current conditions, its transformation under the influence of modern military conflicts, a comprehensive assessment, modernization of the specified system, and determination of the tasks of its further development.

The task of conducting an analysis of the legislation of Ukraine in the field of civil protection, previous scientific works of domestic scientists and delineating problematic issues related to the functioning of the unified state system of civil protection under martial law is substantiated.

It has been established that the legislation of Ukraine defines the basic principles of the functioning of the unified state system of civil protection during the introduction of martial law, however, the functions and tasks of state authorities are not specified and require clarification and delineation.

On the basis of the analysis of the scientific works of domestic scientists, proposals have been developed for the development of a unified state system of civil protection in the conditions of the introduction of martial law: clarifying the content of the tasks of the governing bodies in the specified conditions, adjusting plans for the transfer of the governing bodies of the constituent elements of the civil protection system to the regime of martial law based on the experience of their activities in the current conditions, improving the methods of forecasting the possible course of situations to martial law conditions based on a scenario approach, developing the predictive function of the heads of state administration bodies, strengthening the capabilities of administration bodies and civil defense forces in terms of their prompt and effective response to emergency situations of a military nature, improving interaction between state administration bodies.

Ключові слова: Воєнний стан, державне управління, єдина державна система цивільного захисту, надзвичайна ситуація, цивільний захист.

Key words: martial law, state administration, unified state system of civil protection, emergency situation, civil protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Підвищення готовності складників єдиної державної системи цивільного захисту до дій за призначенням

в умовах запровадження в державі воєнного стану нині є актуальним питанням, що підтверджується досвідом збройної агресії російської федерації проти України. Дії агресора характеризуються широким застосуванням високоточної зброї, спрямованої на ураження особливо важливих об'єктів економіки, інфраструктури і життє-

забезпечення, психологічним впливом на населення і, як наслідок, необхідністю своєчасного оповіщення населення і відновлення систем життєзабезпечення людей, надання допомоги біженцям.

Тому визначення проблемних питань та шляхів їх вирішення щодо функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах запровадження воєнного стану в Україні є актуальним та потребує окремого наукового дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковим розвідкам щодо державного управління сферою цивільного захисту України приділено достатньо уваги з боку вітчизняних вчених, зокрема С. Андреев обґрунтував механізми формування інституціональних засад розвитку державних систем цивільного захисту в сучасних умовах, Н. Клименко дослідила основні завдання єдиної державної системи цивільного захисту у різних режимах функціонування, В. Маслей з'ясував суть та зміст Української єдиної державної системи цивільного захисту та розробив пропозиції щодо її поліпшення, О. Хитра висвітлює зміст діяльності Державної служби з надзвичайних ситуацій України у забезпеченні ліквідації загроз, що посягають на національну безпеку України, О. Лещенко обґрунтував актуальність трансформації державної системи цивільного захисту, що формується під впливом сучасних воєннополітичних конфліктів, О. Єлізаров визначив роль і місце цивільного захисту в системі безпеки та державного управління, обґрунтував перспективні напрями розвитку державного управління у сфері цивільного захисту в Україні, М. Кулешов проаналізував стан основних складових частин системи реагування на надзвичайні ситуації з метою комплексної оцінки зазначеної системи та її структурного упорядкування, С. Артем'єв та О. Малько визначили поняття цивільного захисту як одного із факторів забезпечення національної безпеки, зокрема у сфері воєнної безпеки, А. Любінський провів аналіз сучасного стану модернізації системи цивільного захисту України, розкрив шляхи і завдання її подальшого розвитку, Є. Романенко проаналізував стан функціонування єдиної державної системи цивільного захисту України, визначив і сформулював основні проблеми державного управління її структурними елементами на всіх рівнях, В. Романюк, О. Андріюк та Н. Володченко розробили структурно-функціональну модель механізму регулювання еколого-техногенної безпеки під час надзвичайних ситуацій воєнно-техногенного походження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Провести аналіз законодавства України у сфері цивільного захисту, попередніх наукових праць вітчизняних вчених та окреслити проблемні питання щодо функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану в державі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Законодавство України, зокрема [1] визначає воєний стан як особливий правовий режим, що вводиться в

державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Там само визначено, що відповідним Указом Президента України утворюються військові адміністрації, на які покладається здійснення заходів цивільного захисту, приводиться єдина державна система цивільного захисту, її підсистеми у готовність до виконання завдань за призначенням.

Зазначаємо, що органи управління та сили цивільного захисту, які є складниками єдиної державної системи цивільного захисту, відповідно до [2] віднесено до сил безпеки, що виконують функції щодо забезпечення національної безпеки України. Там само встановлено, що Державна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки.

Кодекс цивільного захисту України [3] визначає завдання, структуру, режими функціонування, зокрема в особливий період, єдиної державної системи цивільного захисту. Так само визначено завдання щодо ліквідації наслідків воєнних дій у населених пунктах та на територіях, що зазнали впливу засобів ураження.

Іншим нормативно-правовим актом [4] встановлено, що в особливий період єдина державна система цивільного захисту функціонує відповідно до вимог Кодексу цивільного захисту України та з урахуванням особливостей, що визначаються згідно з Законами України "Про правовий режим воєнного стану", "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" тощо.

Отже, законодавством України визначено основні засади функціонування єдиної державної системи цивільного захисту під час запровадження воєнного стану, однак функції та завдання органів державної влади не конкретизовано та потребують уточнення і розмежування.

Проведемо аналіз попередніх наукових досліджень вітчизняних вчених щодо тематики цього дослідження.

У межах нагальної потреби розв'язання численних практичних проблем у сфері цивільного захисту, державна система цивільного захисту перебуває в режимі постійних перетворень, а її основи функціонування донині не є усталеними, остаточно сформованими [5, с. 193]. Там само стверджується, що наявність у формулюванні мети створення єдиної державної системи цивільного захисту словосполучення "у мирний час та в особливий період" є зайвим, оскільки назва цієї державної системи передбачає зазначене [5, с. 195]. погоджуємося з такими висновками частково та вважаємо, що в діяльності цієї системи у мирний час та введенні воєнного стану є суттєві відмінності. Так само спірним є твердження, що Раду національної безпеки

і оборони має бути інтегровано до складу єдиної державної системи цивільного захисту як головного координаційного органу цієї державної системи тому, що в умовах воєнного стану вона є основним органом державного управління, який приймає рішення у зазначених умовах та якому підпорядковується вся система державного управління [5, с. 201]. Погоджуємося з цими твердженнями, що цивільний захист в Україні набуває ознак комплексного, міжгалузевого напрямку державно-владної діяльності, оскільки спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від усього переліку надзвичайних ситуацій не лише у мирний час, але й в особливий період [5, с. 62]. Там само зазначається, що єдина державна система цивільного захисту інтегрувала в себе й колишню систему Цивільної оборони, виступає її правонаступницею, отже мусить виконувати завдання з протидії надзвичайним ситуаціям різного характеру як у мирний час, так і в особливий період (воєнний час) [5, с. 91].

Заходи з підготовки структур єдиної державної системи цивільного захисту до виконання завдань за призначенням в умовах особливого періоду здійснюються завчасно у мирний час, зазначається у [6, с. 99]. Водночас переведення цієї системи у режим функціонування в умовах особливого періоду здійснюється відповідно до нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, планів цивільного захисту на особливий період. Виконання завдань цивільного захисту під час функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах особливого періоду здійснюється у взаємодії з відповідним військовим командуванням [6, с. 99]. Погоджуємося з зазначеним та доповнимо наведену думку важливістю питань щодо організації взаємодії між складниками сектора безпеки та оборони, особливо під час провадження воєнного стану в державі.

Дотично до зазначеного у [7, с. 9] акцентовано на проблемах, що уможливають потенційні ризики неспроможності забезпечення дієвого функціонування єдиної державної системи цивільного захисту щодо здійснення визначених завдань, серед яких виокремлюється недостатнє нормативне врегулювання стратегії її розвитку.

Проблеми, пов'язані з діяльністю Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо протидії загрозам національній безпеці України, актуалізовано у [8, с. 214], де особливо наголошено на наслідках військової агресії російської федерації проти України, що вимагає від органів державної влади посиленої уваги до заходів щодо протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, зокрема завдяки застосуванню організаційно-правового забезпечення, цілеспрямованому прогнозуванню, виявленню та подоланню наслідків кризових ситуацій, що загрожують життю та здоров'ю громадян і суспільству загалом. Підтримуємо вказані пропозиції та наголошуємо на вагомості процесу прогнозування розвитку ситуації, що в умовах воєнного стану ускладнюється непередбачуваністю перебігу обставин.

На нагальній потребі в адаптації єдиної державної системи цивільного захисту до умов нинішніх загроз

національній безпеці держави завдяки провадженню законодавчих та інституційно-організаційних заходів наголошено у [9, с. 14]. Там само зазначається, що основою інституційно-організаційних заходів, зокрема мають стати вдосконалення структури цієї системи, створення та подальший розвиток мережі центрів управління у надзвичайних ситуаціях, посилення спроможностей та оперативності реагування сил цивільного захисту, покращення взаємодії між органами управління цивільного захисту та збройними силами й іншими військовими формуваннями. Погоджуємось загалом із зазначеними пропозиціями, наголошуємо на важливості побудови системи управління єдиної державною системою цивільного захисту, що містить, зокрема і пункти управління.

Єдина державна система цивільного захисту повинна повноцінно функціонувати й якісно реалізовувати поставлені завдання як у мирний, так і у воєнний час, зазначено у [10, с. 403]. Воєнний стан зумовлює значну зміну умов виконання завдань, що пов'язано з особливим правовим режимом, який вводить на території держави у випадку воєнної загрози.

З огляду на вказане виникає потреба у створенні системи, що здатна вирішувати захисні запобіжні функції не лише у мирний, а й у воєнний час, відповідати обставинам та загрозам, що зумовлює необхідність завершення процесу формування якісно нової системи цивільного захисту або глобальної оптимізації нинішньої. Погоджуємося з зазначеними висновками та висловимо думку, що випереджувальну функцію система може виконувати завдяки наявності прогнозної функції керівника органу управління.

Однією з головних цілей реформування державних рятувальних сил є створення системи функціонально пов'язаних між собою підрозділів рятувальних сил центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання задля забезпечення ефективного виконання завдань із запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій у мирний і воєнний час. У цих умовах вдосконалення сил цивільного захисту має здійснюватися переважно на основі якісно нових підходів до оптимізації їх складу та структури, підвищення готовності до вирішення покладених на них завдань, комплексного застосування сучасної техніки і новітніх технологій, поліпшення підготовки особового складу [11, с. 318]. Там само наголошується на тенденціях загальноосвітнього розвитку рятувальної справи в сучасних умовах, зокрема інтеграцію організаційних структур, їх диверсифікацію і централізацію управління діями сил, орієнтовану на виконання рятувальних функцій як в мирний, так і у воєнний час, уніфікацію структури та діяльності сил цивільного захисту, їх структурну інтеграцію зі збереженням необхідної спеціалізації, універсалізацію професійної підготовки органів управління і особового складу сил цивільного захисту, підвищення мобільності та керованості формувань цивільного захисту та спеціалізованих служб. Підтримуємо вказані пропозиції та доповнимо їх тезою щодо покращення усієї структури єдиної державної системи цивільного захисту, до якої входять і сили цивільного захисту.

Цивільний захист є одним із факторів забезпечення національної безпеки у сферах екологічної, економічної, соціальної та воєнної безпеки, одним з основних елементів системи забезпечення національної безпеки, призначеним для реалізації конституційного права громадян на безпечне довкілля та захист їх життя і здоров'я від надзвичайних ситуацій [12, с. 47]. Погоджуємося з такими твердженнями лише частково тому, що відповідно до [3] цивільний захист — це комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Нині потребують законодавчого уточнення та закріплення персональних завдань і функцій центральних й місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування при виникненні надзвичайних ситуацій під час особливого періоду, пов'язаного з антитерористичною діяльністю, зазначено у [13, с. 106]. Там само обгрунтовано нагальну потребу у своєчасному покращенні оснащення сил цивільного захисту новою сучасною технікою, озброєнням та запровадженні передових технологій ведення аварійно-рятувальних робіт, розмінуванні територій. Погоджуємося зі сформульованими висновками та наголошуємо на важливості проведення розмінування території держави в умовах війни задля збереження здоров'я та життя населення.

Запропоновані вище рекомендації щодо удосконалення єдиної державної системи цивільного захисту, на нашу думку, можливе за умови розроблення та запровадження відповідних стратегії та концепції її розвитку. Тому погоджуємося із пропозиціями, що наведено у [14, с. 43], де стверджується, що нині необхідно негайно розробити стратегію і концепцію розвитку системи цивільного захисту в умовах мирного часу й особливого періоду, що потребує перегляду базових положень функціонування цієї системи, затвердження нової організаційно-штатної структури ДСНС, чіткого визначення та розподілу завдань, функцій, повноважень і ресурсів між усіма суб'єктами забезпечення цивільного захисту.

Структурно-функціональну модель механізму регулювання природно-техногенної безпеки під час надзвичайних ситуацій воєнно-техногенного походження розроблено та запропоновано у [15], що являє собою сукупність конкретних методів, форм, прийомів, інструментів і важелів регулювання природно-техногенної безпеки, завдяки яким здійснюється удосконалення системи забезпечення природно-техногенної безпеки на регіональному рівні [15, с. 34]. Загалом погоджуючись із наведеними пропозиціями, маємо думку доповнити їх так: у типовій структурно-логічній моделі системи управління природно-техногенною безпекою на рівні регіону в разі надзвичайної ситуації воєнно-техногенного походження доцільно було б передбачити прогнозуван-

ня можливого розвитку надзвичайної ситуації (блок оцінювання стану території регіону, потенційно небезпечних об'єктів та джерел воєнно-техногенного навантаження) [15, с. 33].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз законодавства України у сферах національної безпеки та цивільного захисту виявив потребу в уточненні його положень щодо конкретизації та розмежування функцій та завдань органів державного управління та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Аналіз попередніх наукових досліджень вітчизняних вчених щодо питань функціонування єдиної державної системи цивільного захисту під час запровадження воєнного стану дав змогу виявити недоліки із зазначеного питання та окреслити попередні напрями їх усунення та розвитку цієї складної системи, зокрема пропонуємо:

- уточнити зміст завдань органів управління під час переходу до функціонування з режиму повсякденної діяльності до режиму воєнного стану;

- скоригувати плани переведення органів управління складників єдиної державної системи цивільного захисту в режим воєнного стану на основі досвіду їх діяльності в нинішніх умовах;

- адаптувати наявні методи прогнозування можливого перебігу ситуацій до умов воєнного стану на основі сценарного підходу, розвитку прогнозної функції у керівників органів державного управління;

- посилити спроможності органів управління та сил цивільного захисту щодо їх оперативного та ефективного реагування на надзвичайні ситуації воєнного характеру завдяки оснащенню системи управління новітніми телекомунікаційними засобами, сучасним устаткуванням, захищеним від впливу зовнішніх чинників військового походження, зокрема під час запровадження заходів протимінної діяльності;

- покращити взаємодію між органами управління цивільного захисту та збройними силами й іншими військовими формуваннями під час їх спільних дій завдяки оптимізації та уніфікації їх структури.

Подальшим напрямом наукових досліджень із зазначеної проблематики вбачаємо в ґрунтовному аналізі правового механізму державного управління структурами сфери цивільного захисту в умовах воєнного стану.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 29.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 08.11.2022).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 08.11.2022).
3. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Дата оновлення: 29.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 08.11.2022).

4. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11. Дата оновлення: 07.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.11.2022).

5. Андреев С. О. Державні системи цивільного захисту: інституціональні засади та проблеми розвитку: монографія. Харків: Тім Пабліш Груп, 2017. 432 с.

6. Клименко Н. Г. Єдина державна система цивільного захисту: складові, завдання та режими функціонування. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 3. С. 95—100.

7. Маслей В. М. Сутність та зміст єдиної державної системи цивільного захисту. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2020. Вип. 1. С. 58—68.

8. Хитра О. Л. Особливості діяльності державної служби з надзвичайних ситуацій щодо реалізації державної політики у сфері цивільного захисту населення. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Вип. 32. С. 212—219.

9. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2020. 21 с.

10. Єлізаров О. В. Місце цивільного захисту в системі безпеки та державного управління. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. Харків, 2018. Вип. 1 (8). С. 399—405.

11. Кулешов М. М. Система реагування на надзвичайні ситуації та механізми управління. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. Харків, 2017. Вип. 1 (6). С. 314—322.

12. Артем'єв С. Р., Малько О. Д. Цивільний захист як чинник системи забезпечення національної безпеки. Наука і правоохорона. 2018. № 2 (40). С. 42—49.

13. Любінський А. М. Сучасний стан та перспективи модернізації системи цивільного захисту України. Ефективність державного управління. Львів, 2015. Вип. 43. С. 104—109.

14. Романенко Є. В. Концептуальні засади реформування державної служби України з надзвичайних ситуацій та її місце в системі органів внутрішніх справ. Аспекти публічного управління. 2016. № 3 (29). С. 38—46.

15. Романюк В. П., Андріюк О. П., Володченкова Н. В. Структурно-функціональна модель механізму регулювання екологічної безпеки під час надзвичайних ситуацій воєнно-техногенного походження. Геоінженерія. Серія: екологія та охорона праці. 2020. Вип. 3. С. 26—34.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the legal regime of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed 08 November 2022).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 08 November 2022).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "Civil Protection Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (Accessed 08 November 2022).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Regulations on the unified state system civil protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text> (Accessed 08 November 2022).

5. Andreiev, S. O. (2017), Derzhavni systemy tsyvil'noho zakhystu: instytutsional'ni zasady ta problemy rozvytku [State Civil Protection Systems: Institutional Foundations and Development Issues], Tim Pabliish Hrup, Kharkiv, Ukraine.

6. Klymenko, N. H. (2015), "Unified state system of civil protection: components, tasks and modes of operation", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 3, pp. 95—100.

7. Maslej, V. M. (2020), "The essence and content of the unified state system of civil protection", Herald of Ternopil National Economic University, vol. 1, pp. 58—68.

8. Khytra, O. L. (2022), "Features of the activities of the state service for emergency situations in the implementation of state policy in the field of civil protection of the population", Scientific notes of the Lviv University of Business and Law, vol. 32, pp. 212—219.

9. Leschenko, O. Ya. (2020), "Transformation of the civil protection system of Ukraine in the context of modern military-political conflicts of the hybrid type", Ph.D. Thesis, Fundamentals of national security of the state (political sciences), National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine.

10. Yelizarov, O. V. (2018), "The place of civil protection in the system of security and state administration", Bulletin of National University of Civil Defense of Ukraine, vol. 1, no. 8, pp. 399—405.

11. Kulieshov, M. M. (2017), "Emergency response system and management mechanisms", Bulletin of National University of Civil Defense of Ukraine, vol. 1, no. 6, pp. 314—322.

12. Artem'iev, S. R. and Mal'ko, O. D. (2018), "Civil Protection as a Factor of the National Security System", Nauka i pravookhorona, vol. 2, no. 40, pp. 42—49.

13. Liubins'kyj, A. M. (2015), "Current state and prospects for modernization civil protection systems of Ukraine", Efficiency of public administration, vol. 3, pp. 104—109.

14. Romanenko, Ye. V. (2016), "Conceptual principles of reforming the state service of Ukraine for emergency situations and its place in the system of internal affairs bodies", Public administration aspects, vol. 3, no. 29, pp. 38—46.

15. Romaniuk, V. P. Andriiuk, O. P. and Volodchenkova, N. V. (2020), "Structural and functional model of the mechanism for regulating environmental safety during emergencies of military-technogenic origin", Geoengineering, vol. 3, pp. 26—34.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2022 р.

- Є. І. Ходаківський,
д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9459-9816>
- В. П. Якобчук,
к. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2147-7994>
- А. Б. Войтенко,
к. держ. упр., професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8661-2101>
- М. Ф. Плотнікова,
к. е. н., доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2852-3009>
- О. Ф. Присяжнюк,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0066-9065>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.92

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ

- Ye. Khodakovsky,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economic Theory,
Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University
- V. Yakobchuk,
PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Economic Theory, Intellectual Property
and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr
- A. Voytenko,
PhD in Public Administration, Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property
And Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr
- M. Plotnikova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economy, Entrepreneurship And Tourism,
Polissia National University, Zhytomyr
- O. Prysiazhniuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Marketing,
Polissia National University, Zhytomyr

INNOVATIVE TECHNOLOGIES TO OVERCOME CONFLICTS IN PUBLIC ADMINISTRATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Незважаючи на те, що живі паростки фізіократичного мислення з'явилися на Україні (В. Вернадський, В. Подолинський, М. Руденко та інші, В. Базилович, В. Шевчук, В. Кухарець та інші). Фізіократичне товариство імені В. Подолинського і досі перебуває на задвірках не маючи державного статусу як інституту. А між тим, світова демократична думка, в якій органічно домінує квантовий холистичний підхід, як основа фізіократії, стала провідною у демократичному світі, сформованою сучасною теорією нейротеології. Адаптація основ цієї теорії на об'єктах конкурентоздатності поставило ціллю вирішення вказаної проблеми. Про це свідчить провідний розділ нейротеології — синтелектика, наука про творчий інтелект, або це прояв творчого розуму на основі взаємодіючих оточуючого середовища та інформаційних систем (В. Кухарець), або — це структурна логіка наукового мислення та реалізація здобутих творчих знань, їх спроби, оцінка, застосування і обумовлення. Емоційним фоном синтелектики є інсайт, психоемоційний спалах творчості, пізнання (або розчарування). У творчих особистостях — це постійний стан. Винахід, здобутий у пошуках, реалізована ідея —

як продукт наукової діяльності, самоуточнення: Евріка, Інсайт. Особливо характерні для науковців, винахідників, раціоналізаторів, володарів продуктів інтелектуальної власності. Ефективність наукової роботи прямо залежить від інноваційного лагу, інноваційного періоду від винаходу до застосування, отже, науковці ті, хто започатковують все. Впровадження не існує. Інноваційний лаг відсутній. Але у житті, на практиці винахід, відкриття, програма може лежати роками. Існує служба провайдингу, який здійснюють і самі науковці, спеціалісти, керівники. І тут також принагідна технологія інсайту: необхідно, щоб така (власне) ідея прийшла до інших теж інсайтом, як власне чи можливо шляхом аналогів, котрі теж можна використовувати як інсайт (подібне). Вершиною світового мислення виступає нейротеологія, наука про вивчення духовної діяльності у тісному зв'язку з соціумом та Творцем. Синтелектика — провідний розділ нейротеології, наука про творчий інтелект або спрощено — це структурна логіка наукового мислення і реалізація задіяних творчих знань. Технологія інсайту наукового чи аналогічного успіху виражена емоційно, супроводжує ефект захоплення творчістю, відкриттям чи результатом аналізу на основі аналогів. Реальним напрямом підвищення конкурентоздатності економіки є залучення іноземних інвестицій через формування вільних економічних зон, застосування структурних інновацій. Інтеграція наукових парків у суспільство соціотипів — основа демократичного розвитку.

Despite the fact that living sprouts of physiocratic thinking appeared in Ukraine (V. Vernadsky, V. Podolinsky, M. Rudenko and others, v. Bazilevich, V. Shevchuk, V. Kukharets and others). The Physiocratic Society named after V. Podolinsky is still located on the margins without having a state status as an institution. Meanwhile, world democratic thought, which is organically dominated by the quantum holistic approach as the basis of physiocracy, has become the leading one in the democratic world, formed by the modern theory of neuroteology. Adapting the foundations of this theory to objects of competitiveness has set the goal of solving this problem. This is evidenced by the leading branch of Neuroscience — synthetics, the science of creative intelligence, or it is a manifestation of creative mind based on interacting environments and Information Systems (v. Kukharets), or it is the structural logic of scientific thinking and the implementation of the acquired creative knowledge, their attempts, assessment, application and conditioning. The emotional background of synthetics is Insight, a psychoemotional flash of creativity, cognition (or frustration). In creative people, this is a constant state. An invention obtained in search, an idea realized — as a product of scientific activity, self-identification: Eureka, insight. They are especially typical for scientists, inventors, innovators, and owners of intellectual property products. The effectiveness of scientific work directly depends on the innovation lag, the innovation period from invention to application, therefore, scientists are the ones who start everything. There is no implementation. There is no innovation lag. But in real life, in practice, an invention, a discovery, a program can lie for years. There is a service provider that is carried out by scientists, specialists, and managers themselves. And here, too, the technology of insight is useful: it is necessary that such (actually) an idea comes to others also by Insight, as it is actually possible by analogs, which can also be used as insight (similar). The pinnacle of world thinking is neuroteology, the science of studying spiritual activity in close connection with society and the creator. Synthetics-the leading branch of neuroteology, the science of creative intelligence or simplified — is the structural logic of scientific thinking and the implementation of creative knowledge involved. The technology of insight of scientific or similar success is expressed emotionally, accompanied by the effect of admiration for creativity, discovery or the result of analysis based on analogues. The real direction of increasing the competitiveness of the economy is to attract foreign investment through the formation of Free Economic Zones, the use of structural innovations. Integration of science parks into the Society of sociotypes is the basis for democratic development.

Ключові слова: адміністрування, багатофункціональний розвиток, державна служба, інновації, конфлікт, публічне управління, сталий розвиток, управлінські рішення.

Key words: administration, multifunctional development, public service, innovation, conflict, Public Administration, sustainable development, management decisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Геній першого Президента Української науки Вернадського В. І. незаперечно, переконливо стверджує торжество об'єктивного характеру інтелектуального розвитку цивілізованого світу. Проте, і досі частина вчених, що відносять себе до цієї категорії, заперечують можливості переходу біосфери в ноосферу, мотивуючи неспівставність такого переходу неможливістю покласти мислення, свідомості незнання: вирази, відображаючи їх комп'ютерними

програмами стоять на позиціях видимого матеріалізму. Постматеріалістичне мислення і інфекціонування цілей суспільства викликають міжнародні та внутрішні конфлікти, руйнування територій і внутрішні війни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На жаль, велетенські фрагменти такого стану присутні на нашому вітчизняному терені. Візьмемо для при-

кладу за кальку наукову атмосферу, що переважно діє на ієрархію сучасної наукової структури. У ній немає місця трансцендентному мисленню! Незважаючи на те, що живі паростки фізіократичного мислення з'явилися на Україні (В. Вернадський, В. Подолинський, М. Руденко та інші, В. Базилевич, В. Шевчук, В. Кухарець та інші). Фізіократичне товариство імені В. Подолинського і досі перебуває на задвірках не маючи державного статусу як інституту. А між тим, світова демократична думка, в якій органічно домінує квантовий холістичний підхід, як основа фізіократії, стала провідною у демократичному світі, сформованою сучасною теорією нейротеології. Адаптація основ цієї теорії на об'єктах конкурентоздатності поставило ціллю вирішення вказаної проблеми.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування запровадження синтелектичних підходів управління конфліктами у публічному управлінні сталим розвитком.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Узагальнюючи сучасні дослідження науки на світовому рівні, професор Валентина Миронова у 2018 р. використала інформацію про найважливіші з них, що захищені у галузі квантової фізики, майже двісті праць! Винаходи здійснені на поєднанні наукових та метафізичних знань. Народжена нова наука нейротеологія — вивчення духовної діяльності у тісному зв'язку соціуму з Творцем: реальність метафізична така як фізична! Фізика визнала ЗверхРозум — єдину Розумну силу, єдине поле свідомості, Всевишнього, силу думки, мислення. Будь-яка квантова частина здатна змінювати іншу на відстані багатьох світових років, та миттєвість передачі інформації перевершує швидкість світла у мільярди разів. Нейротеологія стає основою наукових досягнень з фізіології, фізики, психології, генетики, суспільства. В економічному сенсі вона побудована на принципах переваги духовних потреб над матеріальними до рівня мінімально необхідного і є антиподом авторитарності, авторитаризму.

Ефективність наукової роботи прямо залежить від інноваційного лагу, інноваційного періоду від винаходу до застосування. Отже, науковці — ті, хто започатковують все. Впровадження не існує. Інноваційний лаг відсутній. Але у житті, на практиці винахід, відкриття, програма може лежати роками. Існує служба провайдингу, який здійснюють і самі науковці, спеціалісти, керівники. І тут також принагідна технологія інсайту: необхідно, щоб така (власне) ідея прийшла до інших теж інсайтом, як власне чи можливо шляхом аналогів, котрі також можна використовувати як інсайт (подібне).

Наближаючись до проблематики конкурентоспроможності, і в період агрегації рішень на демократичну Україну і хотілося б використати синтелектичну теорію феноменів інсайту, зокрема аналогів розробки і своєрідних багатств краю. Геній першого Президента Української науки Вернадського В. І. незаперечно, переконливо стверджує торжество об'єктивного характеру інте-

лектуального розвитку цивілізованого світу. Проте, і досі частина вчених, що відносять себе до цієї категорії, заперечують можливості переходу біосфери в ноосферу, мотивуючи неспівставність такого переходу неможливості покласти мислення, свідомості незнання: вирази, відображаючи їх комп'ютерними програмами стоять на позиціях видимого матеріалізму. Постматеріалістичне мислення і інфекціонування цілей суспільства викликають міжнародні та внутрішні конфлікти, руйнування територій і внутрішні війни. На жаль, велетенські фрагменти такого стану присутні на нашому вітчизняному терені. Візьмемо для прикладу за кальку наукову атмосферу, що переважно діє на ієрархію сучасної наукової структури. У ній немає місця трансцендентному мисленню!

Узагальнюючи дослідження науки на світовому рівні професор Валентина Миронова у 2018 р. використала інформацію про найважливіші з них, що захищені у галузі квантової фізики, майже двісті праць! Винаходи здійснені на поєднанні наукових та метафізичних знань. Народжена нова наука нейротеологія — вивчення духовної діяльності у тісному зв'язку соціуму з Творцем: реальність метафізична така як фізична! Фізика визнала ЗверхРозум — єдину Розумну силу, єдине поле свідомості, Всевишнього! Силу думки, мислення: будь-яка квантова частина здатна змінювати іншу на відстані багатьох світових років, та миттєвість передачі інформації перевершує швидкість світла у мільярди разів. Нейротеологія стає основою наукових досягнень з фізіології, фізики, психології, генетики, суспільства. В економічному сенсі вона побудована на принципах переваги духовних потреб над матеріальними до рівня мінімально необхідного і є антиподом авторитарності, авторитаризму. Ідеї фізіократів торжествують: світом править інтелект, світовий Розум, гуманний інтелект, акумульований у демократичному гуманістичному устрої, що характерно присутній у нейротеології.

Сила гуманістичного інтелекту (О. Блаватської) безмежна! Про це свідчить провідний розділ нейротеології — синтелектика, наука про творчий інтелект, або це прояв творчого розуму на основі взаємодіючих оточуючого середовища та інформаційних систем (В. Кухарець), або — це структурна логіка наукового мислення та реалізація здобутих творчих знань, їх спроби, оцінка, застосування і обумовлення. Емоційним фоном синтелектики є інсайт, психоемоційний спалах творчості, пізнання (або психоарування). У творчих особистостях — це постійний стан. Винахід, здобутий у пошуках, реалізована ідея — як продукт наукової діяльності, самоуточнення: Евріка, Інсайт. Особливо характерні для науковців, винахідників, раціоналізаторів, володарів продуктів інтелектуальної власності. Ефективність наукової роботи прямо залежить від інноваційного лагу, інноваційного періоду від винаходу до застосування, отже, науковці ті, хто започатковують все. Впровадження не існує. Інноваційний лаг відсутній. Але у житті, на практиці винахід, відкриття, програма може лежати роками. Існує служба провайдингу, який здійснюють і самі науковці, спеціалісти, керівники. І тут також принагідна технологія інсайту: необхідно, щоб така (власне) ідея прийшла до інших теж інсайтом, як власне чи можливо шля-

хом аналогів, котрі теж можна використовувати як інсайт (подібне).

В період агрегації рішень в Україні хотілося б використати синтелектичну теорію феноменів інсайту, зокрема аналогів розробки і своєрідних багатств краю. Відомо, що за покладеними мінералами Україна подібна до Уралу, зокрема, в поліському регіоні Житомирщина 75% запасів апатитів, титанових руд — 63%, профелітових сланців (100%), родовища рідкісних металів — берилію, ванадію, скандію та інших. У період з 2001—2006 рр. тут діяв спеціальний режим території пріоритетного розвитку. За цей період сплачено податків та засобів до бюджетів всіх рівнів у розмірі 60,3 млн грн, при обсязі отриманих пільг 27,1 млн грн. Ефект очевидний. В інфраструктурі режиму задіяно біля 30 процесів. Була черга на збільшення, але безпричинно режим ліквідовано. Між іншим у Китаї режими ВЕЗ зростають, що стимулює їх роботу, силу та розвиток. А це реальний шлях залучення інноваційних інвестицій і підвищення конкурентоздатності економіки.

Реальний вектор підвищення ефективності економіки на основі синтелектико-інсайтних технологій — створення технопарків. У десяти роки XXI ст. проєкт інноваційного парку розроблено у Державному агроєкологічному університеті (наразі — Поліський національний університет). У його підготовці були задіяні майже всі кафедри, але досі справа не пішла. Проблема фінансування. У нинішній період для підвищення конкурентоздатності потрібно це враховувати. Високоінсайтним залишається значення нейрології та психології. Нейрофізіократам вдалося заглибитися до основ генетики людського геному (ДНК). Відкрито трилети, або кодоли — найменші його частини особливо стійкі до змін. Це може бути основою явищ соціопсихологічної інтегративності, психологічної сумісності, культури та управлінської етики, зниження рівня конфліктності, без яких демографічні процеси у суспільстві не є можливими. Психологічні основи автократії, яка нині руйнує світ, досліджені ще 100 років тому Дугласом МакГрегором (США). Аналізуючи природу автократії він встановив, що у будь-якому суспільстві є генетично вроджені автократи. Їх небагато, 10—15%. Їх візуально можна визначити за типом мотивації або поведінкою: "люблять начальство. Оце начальнику! Він наведе порядок". У скалярному управлінському ланцюгу бажано, щоб вони займали найнижчі рівні. Зауважимо, що згідно нейрології — соціотип триває весь життєвий цикл, залишаючись незмінним. Не є винятком і тим лідера "руського міра". Він типовий автократ соціотипу сенсорно-логічного екстраверта (Македонський, Жуков, інші). Його девіз: світом править сила, влада, авторитет, мета виправдовує засоби, заради мети — перемоги використовуються будь-які засоби: хитрощі, чорні піари, масові вбивства, катування людей, захват територій. Це завжди конфлікти відносини з соціотипом етико-інтуїтивний інтроверт (доктор Ватсон), девізом є "світом керує доброта", "краса врятує світ", "нехай на землі буде мир", "хай мир починається з мене", "чужого горя не буває" та інші. До цього соціотипу належить Тарас Шевченко. Найгірше те, що переможні та тривалі успіхи лідера "руського міра" (Молдова, Грузія, Вірменія, Украї-

на) народили у Росії тривалу хворобу вождизму, коли переважна кількість населення лідера-вождя супроводжує схвалюючи будь-який жест, бажання керівної особи, прославляючи його. Але ця інфекція вождизму і авторитарності зникне, якщо країна стане на шлях демократії. Тоді ж зникнуть межі територіальні, межі між сусідами. Класик кооперації М. Туган-Барановський зазначав: "... з'єднавшись у гурт працюючі стають грізною силою". Наразі у період розвитку фундаментального ринку економіки, який так активно заперечує Дж. Сорос відомий світовий вчений-фінансист, в контексті заперечення егоцентризму, віхово актуально відмічені М. Туган-Багаровським всі форми кооперації та, звісно, багатовекторну та багатофункціональну кооперацію. У цьому ключі в українській науці вкоренилася дефініція обслуговуючої кооперації (В. Зіновчук, П. Канінський та інші), яка діє за твердженням великого трудоголика Л. Молдован з великими недоліками юридичного оформлення. Отже, форма багатофункціональної кооперації включає інші форми. Вона повинна стати домінуючою в громадах, регіонах та областях країни.

Практичним втіленням вказаних ідей на регіональному рівні може стати трансформація відносин в середині громади, у тому числі через закріплені відповідні положення у Статуті. Так, пропонуються наступні вдосконалення соціально-економічної моделі Статуту територіальної громади (ТГ). Соціально-економічна модель природоцентричного комплексного підходу до розвитку територій ТГ, з людиноцентричною економікою ТГ має бути інноваційно-інвестиційною з інституційно-проектною основою, побудована на наступних принципах: 1) створення соціально свідомої спільноти, яка має незалежну економіку максимальних ланцюжків доданої вартості; 2) екологічно-інноваційна економіка, на базі соціально-екологічного побуту кожної людини; 3) інклюзивна економіка громади у поєднанні з національною економікою; 4) оптимізація фіскального навантаження бізнесу, збалансована регуляторна і податкова політика до підприємництва; 5) розпорядження вільними коштами на власний розсуд та потреби громади; 6) гуманітарні технології що розвивають інтелектуальний капітал, як новітній потенціал розвитку ТГ (рис. 1).

Соціально-економічна модель ТГ повинна базуватись на створенні максимально прийнятних умов для розвитку підприємництва і реалізовуватись через "Стратегію розвитку ТГ" та галузевих стратегій розвитку, зокрема Стратегії розвитку підприємництва ТГ (рис. 2). Громада має гарантувати впровадження кооперації, в т. ч. споживчої як синергію підприємницьких структур ТГ для загального розвитку. Формування ланцюга доданих вартостей в середині ТГ. Територіальна громада має створитись як суб'єкт і провести всі види інвентаризацій активів та пасивів громади. Громада ТГ має забезпечити умови для правового, фінансового всеобучу громадян ТГ. Тобто забезпечити політекономічний підхід до розбудови інноваційно-інвестиційної моделі економіки ТГ з застосуванням проектною діяльності.

Громада має створити і затвердити комплексну стратегічну програму розвитку ТГ. В Програмі створи-

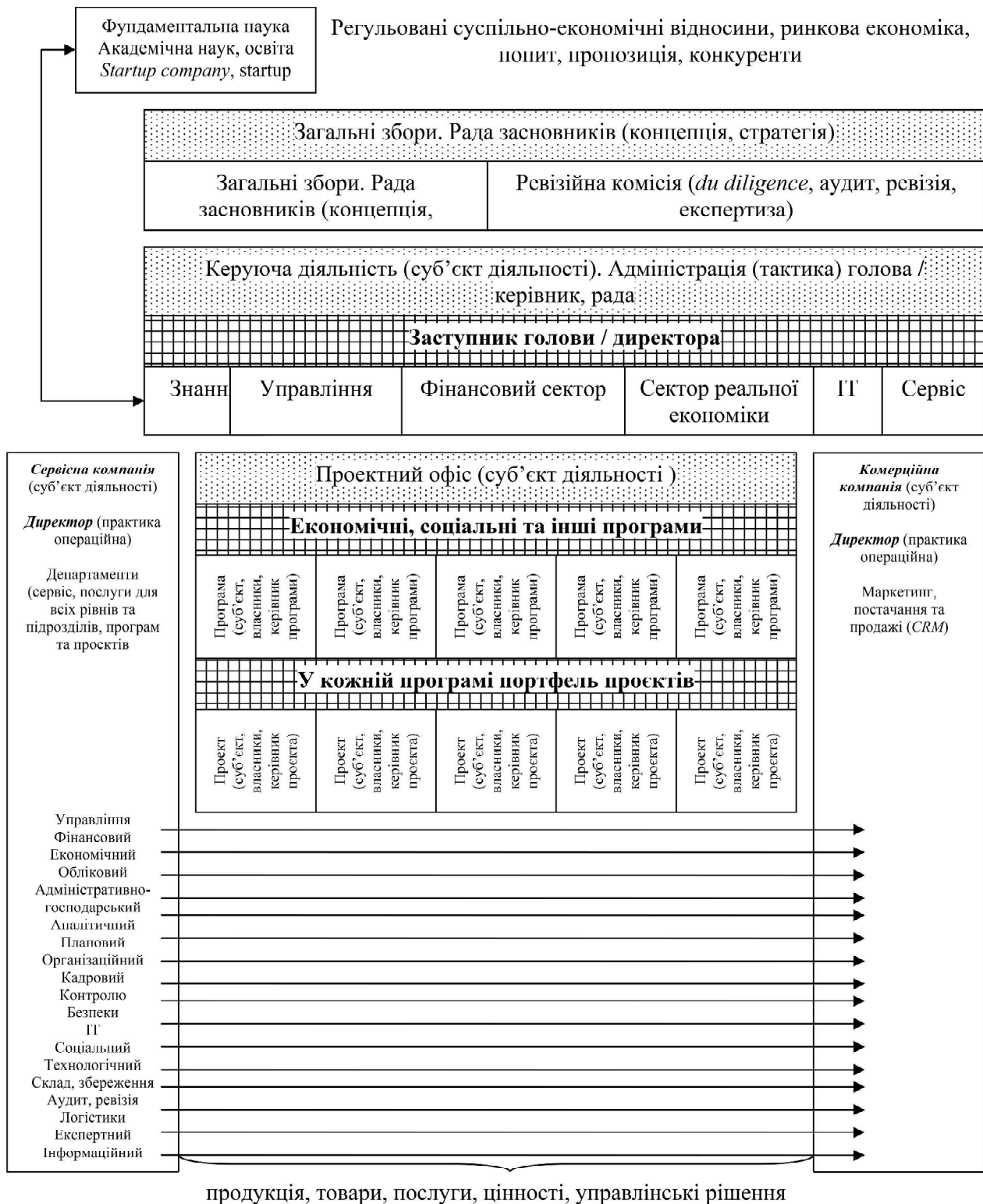

Рис. 1. Регулювання відносин в межах територіальної громади

ти захищені статті бюджету громади. Бюджети розвитку. Фонди розвитку ТГ тощо. Для координації розвитку громада має створити окремий виборчий орган — Вищу інвестиційну раду, як інструмент гарантування безпеки залученим ресурсам та моніторингу інвестицій в ТГ тобто як структуру захисту і гарантування інвестицій. Громада забезпечує глобальну інтеграцію економіки громади в ланцюги доданої вартості регіону, національної економіки, а далі в міждержавну та

міжнародну економіку. Економіка ТГ має бути конкурентоспроможною по всіх напрямках, забезпечуючи дотримання принципів енергонезалежності, енергостатності, екоорієнтованості економіки та нації, тощо. Тобто через соціально-економічну складову, має сформуватись фінансова база для започаткування і розвитку цілісної еко систем ТГ у всіх напрямках: економіка, виховання, освіта, наука, екологія, безпека, здоров'я громади, тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вершиною світового мислення виступає нейротеологія, наука про вивчення духовної діяльності у тісному зв'язку з соціумом та Творцем. Синтелектика — провідний розділ нейротеології, наука про творчий інтелект або спрощено — це структурна логіка наукового мислення і реалізація задіяних творчих знань. Технологія інсайту наукового чи аналогічного успіху виражена емоційно, супроводжує ефект захоплення творчістю, відкриттям чи результатом аналізу на основі аналогів. Реальним напрямом підвищення конкурентоздатності економіки є залучення іноземних інвестицій через формування вільних економічних зон, застосування структурних інновацій. Інтеграція наукових парків у суспільство соціотипів — основа демократичного розвитку.

Література:

1. Міронова В. Алхімія акупунктури. 7 грудня 2017 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vuDgl4taP5g>
2. Ходаківський Є., Богоявленська Ю., Грабар Т. Психологія управління, 6 вид., К.: ЦУЛ, 2021. 684 с.
3. Вернадский В. Биосфера и ноосфера. М.: Айрис, 2004. 576 с.
4. Родова садиба: технології, комунікації, управління, економіка, підприємництво, екологія: [підручн.]. вид. 2-е, випр. і доп. / М. Васильєв, М. Гончаренко, І. Грабар, І. Каракаш, В. Якобчук, С. Молодецька, М. Плотнікова. К.: Ліра-К, 2021. 484 с.
5. Плотнікова М.Ф., Присяжнюк О.Ф., Васильєв М.Л. Роль родових садіб у розвитку національної економіки. Сучасні проблеми формування, розвитку і використання ресурсного потенціалу АПК. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 30 березня 2017 р.). Полтава: кафедра економіки підприємства ПДАА, 2017. С. 46—51.
6. Шевчук В. Наукова школа фізичної економії: світовий вимір і цивілізаційна перспектива URL: <http://rudenko.Narod.htm>
7. Руденко М. Енергія прогресу: Нариси фізичної економії. К.: Молодь, 1998. 544 с.
8. Блаватская Е. Тайная Доктрина. Том 1. Космогенезис; сокр. В 2-х томах. М.: Бигбак, 1888. 645 с.
9. Грабар І. Г. Мікрорезонансні технології та секрети довголіття (Жити до 140 — доступно кожному!). Житомир: Євенок О., 2012. 147 с.

References:

1. Mironova, V. (2017), "Alchemy of acupuncture", available at: <https://www.youtube.com/watch?v=vuDgl4taP5g> (Accessed 10 October 2022).
2. Khodakivskiy, E., Bogoyavlenska, Yu. and Grabar, T. (2021) *Psykhologhiia upravlinnia* [Management psychology], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Vernadsky V. (2004) *Biosphere and noosphere* [Biosfera i noosfera], Ajrys, Moscow, Russia.

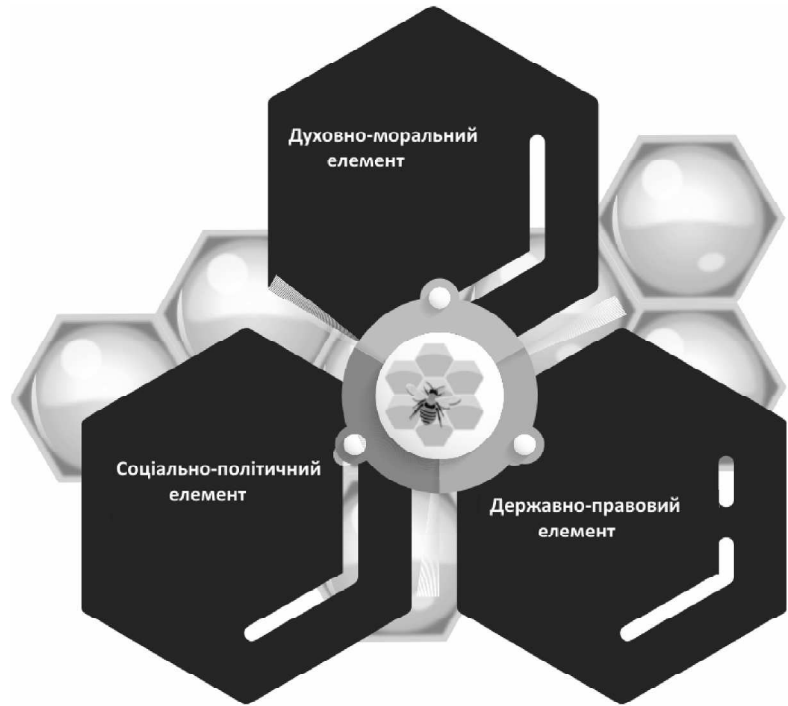

Рис. 2. Концептуальні основи інноваційного вектору сталого розвитку

Джерело: власні дослідження.

4. Vasiliev, M., Goncharenko, M., Grabar, I. Karakash, I. Yakobchuk, V., Molodetska, S., and Plotnikova, M. (2021), *Rodova sadyba: tekhnolohii, komunikatsii, upravlinnia, ekonomika, pidpriemnytstvo, ekolohiia* [Ancestral estate: technologies, communications, management, economy, entrepreneurship, ecology], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

5. Plotnikova, M.F., Prisyazhniuk, O.F. and Vasiliev M.L. (2017), "The role of family estates in the development of the national economy", *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Suchasni problemy formuvannia, rozvytku i vykorystannia resursnoho potentsialu APK* [Materials of the international scientific and practical conference. Modern problems of the formation, development and use of the resource potential of the agricultural sector], Department of Enterprise Economics PDAA, Poltava, Ukraine, pp. 46—51.

6. Shevchuk, V. (2022), "Scientific school of physical economy: world dimension and civilizational perspective", available at: <http://rudenko.Narod.htm> (Accessed 2 October 2022).

7. Rudenko, M. (1998), *Enerhiia prohresu: Narysy fizychnoi ekonomii* [Energy of progress: Essays on physical economy], Molod', Kyiv, Ukraine.

8. Blavatskaya, E. (1888), *Tajnaia Doktryna. Tom 1. Kosmogenezys; sokr. V 2-kh tomakh* [The Secret Doctrine. Volume 1. Cosmogenezis; abbreviated In 2 volumes], Byhbak, Moscow, Russia.

9. Grabar, I. G. (2012), *Mikrorezonansni tekhnolohii ta sekreti dovolittia (Zhyty do 140 — dostupno kozhnomu)* [Microresonance technologies and secrets of longevity (Live to 140 — accessible to everyone!)], Yevenok, Zhytomyr, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2022 р.

О. М. Штиргов,
к. держ. упр., доцент, завідувач кафедри місцевого самоврядування та регіонального розвитку,
Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7627-3721>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.98

МЕДІАЦІЯ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

O. Shtyrov,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department of Local Self-Government and Regional Development, Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

MEDIATION AS A LEGAL TOOL FOR THE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

У статті акцентовано увагу на історичній генезі становлення інституту медіації який бере початок у Стародавній Греції та мав назву "проксенія", коріння якого беруть свій першопочаток від слова "гостинність". Ідейний зміст цього інституту полягав у тому що окремі громадяни, сім'ї, племена та навіть держави заручалися підтримкою посередника під час проведення переговорів, з метою підтримки відносин та комунікації. Посередником виступала людина яка мала здоровий глузд, та вважалася довіреною особою і користувалася честю та повагою. Одним із його завдань було узгодження інтересів обох сторін. Підкреслено що головними осередками у впровадженні та застосуванні медіації у її сучасному стані були такі країни як США, Великобританія та Австралія. Показано що визначальною причиною розвитку медіації стала недовіра громадян до судової системи країн та бажання запровадження більш швидкого та економічного способу розв'язання спорів. Зазначено що подальші кроки в застосуванні медіації були зроблені країнами ЄС, які хоча й почали свій розвиток в питанні застосування медіації пізніше, ніж США, Великобританія та Австралія але наразі є доволі просунутими в цій сфері та мають такі ж ознаки становлення медіації як інституту. Зроблено висновок що для України досвід цих країн у сфері застосування медіації, як способу захисту прав, у тому числі й прав інтелектуальної власності, є безцінним та допоможе створити власну ефективну систему застосування даної процедури. Яскравим прикладом ефективності медіації у вирішенні спорів можуть бути такі міжнародні організації, зокрема: Міжнародний інститут по запобіганню вирішенню конфліктів та Центр ВОІВ з арбітражу та посередництва. Автор наголошує що медіація є зручною процедурою врегулювання спору, але деякі категорії справ щодо прав інтелектуальної власності варто було б визначити, виключно лише для розв'язання в судовому порядку, адже рішення має мати обов'язковий характер, а угода юридичну силу виключно цивільно — правового договору.

The article focuses on the historical genesis of the formation of the institution of mediation, which originated in Ancient Greece and was called "proxenia", the roots of which derive from the word "hospitality". The ideological content of this institute was that individual citizens, families, tribes and even states enlisted the support of a mediator during negotiations, in order to maintain relations and communication. The mediator was a person who had common sense and was considered a trusted person and enjoyed honor and respect. One of his tasks was to reconcile the interests of both parties. It is emphasized that the main centers in the introduction and use of mediation in its current state were such countries as the USA, Great Britain and Australia. It is shown that the determining reason for the development of mediation was the distrust of citizens in the judicial system of countries and the desire to introduce a faster and more economical way of resolving disputes. It is noted that further steps in the application of mediation were made by the EU countries, which, although they began their development in the application of mediation later than the USA, Great Britain and Australia, but are currently quite advanced in this area and have the same signs of the formation of mediation as an institution. It was concluded that for Ukraine, the experience of these countries in the field of mediation as a way of protecting rights, including

intellectual property rights, is invaluable and will help to create its own effective system of applying this procedure. A vivid example of the effectiveness of mediation in resolving disputes can be the following international organizations, in particular: the International Institute for the Prevention of Conflict Resolution and the WIPO Center for Arbitration and Mediation. The author emphasizes that mediation is a convenient procedure for settling a dispute, but some categories of cases regarding intellectual property rights should be defined, exclusively for resolution in court, because the decision must be binding, and the agreement has legal force exclusively in the civil — legal sense contract.

*Ключові слова: медіація, інститут медіації, інтелектуальна власність, цивільний кодекс, конфлікти.
Key words: mediation, institution of mediation, intellectual property, civil code, conflicts.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Основний закон засвідчив, що наша держава є соціальною, демократичною та правовою. Проте розбудова України згідно із конституційними положеннями є неможливою без наявності ефективних засобів захисту прав інтелектуальної власності. Незважаючи на неодноразове реформування судової системи та внесення змін до чинних нормативно-правових актів, що регулюють питання інтелектуальної власності, та прийняття нових законів у даній галузі права, на сьогоднішній день відсутня ефективна форма захисту прав інтелектуальної власності.

Умовою інтеграції України до Європейського Союзу є довершення та створення правової бази відповідно до міжнародних стандартів. В даний час інтелектуальна власність розвивається стрімко та активно, а об'єкти інтелектуальної власності стають все більш розповсюдженими у суспільстві та потребують відповідного захисту. Однак захист цих прав у судовому порядку потребує багато часу та зусиль. Причиною активного порушення прав даної сфери слугує сама природа об'єктів, адже вона дозволяє швидко та легко їх відтворювати та розповсюджувати.

Варто зазначити, що медіація виступає альтернативним способом захисту прав у різних сферах, у тому числі й у сфері інтелектуальної власності. В Україні медіація лише бере свій початок, але на базі зарубіжного досвіду, а саме особливостей інституту медіації та законодавчої бази дасть можливість проаналізувати і зрозуміти, які саме аспекти в Україні необхідно вдосконалити, а які створити задля ефективного захисту прав інтелектуальної власності за допомогою медіації.

Термін "інтелектуальна власність" вперше згадується в Конвенції про створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі — Конвенція BOIB), прийнятій у Стокгольмі 14 липня 1967 р., що було прогресом порівняно із Бернської конвенції від 9 вересня 1886 р., яка оперувала словосполучення "результати інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, літературній та мистецькій галузях". І хоча Стокгольмська конвенція не дала чіткого визначення поняття "інтелектуальна власність", з того часу цей термін став загальноживаним і починає застосовуватися в міжнародних конвенціях та законодавстві багатьох країн.

За часів СРСР чинне законодавство не тільки не вживало такого терміну, як "інтелектуальна власність",

але тоді було й відсутнє спеціальне законодавство у сфері інтелектуальної власності (далі — ІВ). Вперше його було вжито у Законі УРСР "Про власність" від 7 лютого 1991 року. У зв'язку з прийняттям законів України: "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі", "Про охорону прав на промислові зразки", "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг", Законом України "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності" від 28 лютого 1995 р. в частину другу статті 13 Закону УРСР "Про власність" було внесено зміни, згідно із якими об'єктами права власності громадян є твори науки, мистецтва і літератури, винаходи, корисні моделі, відкриття, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів та послуг, інші результати інтелектуальної праці [12].

Так стаття 418 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) визначає: право ІВ — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та інші закони.

Важливо зазначити, що жстановить право ІВ — це особисті немайнові права: право на авторство, право на недоторканість твору та майнові права: право користуватися, володіти, розпоряджатися. У статтях 423 та 424 ЦК України, в яких перелічуються майнові та немайнові права, зазначено, що є й інші майнові та немайнові права передбачені законодавством, тобто це є не вичерпний перелік [15].

Право ІВ є непорушним, ніхто не може бути позбавлений права ІВ або обмежений у його здійсненні, якщо це не передбачено законом.

Бажано звернути увагу на розуміння права ІВ як в суб'єктивному, так і в об'єктивному значенні. Поняття права ІВ в об'єктивному розумінні складається із сукупності правових норм, що регулюють суспільні відносини у процесі створення та використання результатів інтелектуальної та творчої діяльності. У суб'єктивному розумінні це особисті немайнові права та майнові права особи на результати інтелектуальної та творчої діяльності, визначені ЦК України та іншими законами.

Таким чином, право ІВ — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на будь-який інший об'єкт ІВ, визначений ЦК України та іншими законами [8].

Відповідно до Конвенції BOIB до ІВ належать права на:

1. художні, літературні та наукові твори;
2. виступи виконавців, програми ефірного мовлення та фонограми;

3. винаходи у всіх сферах людської діяльності;
4. промислові зразки;
5. наукові відкриття;
6. Товарні знаки, знаки обслуговування та торгові назви, позначення;
7. Припинення недобросовісної конкуренції та всіх інших існуючих прав, які є результатом інтелектуальної діяльності в промисловості, літературній, науковій чи художній галузях.

Перелік конкретних видів виняткових прав, застережених Конвенцією, має приблизний характер і може бути доповнений іншими результатами інтелектуальної діяльності. Так, специфічними об'єктами ІВ є сорти рослин, комерційна таємниця, наукові відкриття та деякі інші.

Перелік конкретних видів виняткових прав, наведених у Конвенції, є орієнтовними і може бути доповнений іншими результатами інтелектуальної діяльності. Так, специфічними об'єктами ІВ є сорти рослин, наукові відкриття, комерційна таємниця та деякі інші.

Відповідно до статті 420 ЦК України до об'єктів права ІВ зокрема належать:

- літературно і художні твори;
- бази даних
- комп'ютерні програми;
- фонограми, відеограми, виконання, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття, корисні моделі, винаходи, промислові зразки;
- топографія інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- породи тварин, сорти рослин;
- комерційні найменування, торговельні марки, географічні зазначення;
- комерційна таємниця [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню розвитку досліджень інтелектуальної власності у різних сферах присвячено праці різних науковців та дослідників: Н. Бондаренко-Зелінської, С. Бондаренко, С. Загайнової, О. Кармази, А. Кодинець, В. Кульчий, Л. Романадзе, В. Землянської, Р. Безпальчої, І. Василенко, М. Полішук, Г. Ульянова, Л. Бурова, Ю. Притики, Р. Безпальчої та інших.

ЦІЛІ СТАТТІ

Розкрити основні проблеми правового характеру що існують у сфері захисту прав інтелектуальної власності в умовах намагання посилення контролю за сферою інтелектуальної власності та показати важливу роль інститут медіації у цьому процесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історично склалося три основні підходи до вирішення спорів і конфліктів: з позиції сили, з позиції права та з позиції інтересів. Вирішення конфліктів з позиції сили полягає в тому, що одну або кілька сторін пригнічують за рахунок переваги іншої сторони в силі. Другий підхід — з позиції права, передбачає застосування закону в суді, нормативних приписів, стандартів, інструкцій, правил. Третій підхід до вирішення конфліктів — з позиції інте-

ресів, полягає в тому, щоб сторони намагались виявити і визначити причину конфлікту і, по можливості, забезпечити ті інтереси, які були порушені [9; с. 40].

Таким чином, можна виділити три основні форми, які спрямовані на врегулювання спорів: антиправовий із застосуванням сили; правовий із зверненням до суду; примирний.

У стародавні часи в суспільстві переважала антиправова форма. Але з появою племенних відносин у суспільстві ситуація докорінно змінилася, і коли виникав спір, який загрожував існуванню племені, вожді розв'язували суперечки між сторонами на користь племені, яке взяло на себе роль арбітрів (третє партії), і розв'язували суперечки між сторонами на користь племені. Це, звичайно, дуже спрощена форма посередництва, оскільки лідери мали власну думку, яка також накладалася на партії під натиском, мало ймовірно, що було цілковитим задоволенням інтересів сторін.

У Стародавній Греції існував схожий на медіацію інститут — "проксенія", який бере свій початок від слова "гостинність". Концепція цього інституту була в тому, що окремі громадяни, сім'ї, племена та навіть держави зверталися до посередника для проведення переговорів, з метою для того щоб підтримувати відносини та комунікацію. Посередником була людина яка наділена здоровим глуздом, яка вважалася довіреною особою і користувалася честю та повагою. Одним із його завдань було узгодження інтересів обох сторін.

Франція у середньовіччі також використовувала примирні процедури, що було одним з основних методів вирішення суперечок. Ця процедура відбувалась у усному форматі та ніяк не документувалася. Посередниками можуть бути такі особи, як представники знаті та духовенства. Ще в XVII столітті примирна процедура була попередником звернення до суду і використовувалася часто.

Цікаво, що в будь-якій країні примирні процедури, були випробуванням для розвитку арбітражних судів і навіть єдиного процесу, а пізніше інститут медіації з'явився як самостійний процес.

Що стосується України, між медіацією та засіданням Запорізької Січі існує зв'язок, де громада збиралася та вирішувала гострі питання до досягнення консенсусу серед усіх членів.

Вже в сучасному розумінні концепція інституту медіації почала розвиватися у другій половині XX століття, особливо в англосаксонських правових системах — США, Великобританії, Австралії та пізніше в інших країнах.

2 червня 2004 р. у Брюсселі ініціативна група професійних посередників з понад 30 країн світу за підтримки Європейської Комісії прийняла "Європейський кодекс поведінки медіаторів", який, окрім "встановлення основних принципів рівності, неупередженості та добровільності, конфіденційності, визначає такі принципи, як: компетентність посередника (пункт 1.1 Кодексу), незалежність та нейтральність посередника (пункт 2.1.), справедливості процесу медіації (пункт 3.2.)" [1].

Термін "медіація" походить від грецького терміна "medos" (нейтральний, незалежний від сторін), а також від латинських термінів, таких як "mediatio" (посередництво) та "mediare" (посередник у суперечці). Цей інститут передбачав звернення до особи, яка наділена здоровим глуздом і є довіреною особою.

Офіційне визначення медіації можна знайти у ст. 1 Типового закону Комісії ООН з міжнародного торгового права (UNCITRAL) 2002 року щодо міжнародних комерційних погоджувальних процедур, згідно з яким медіація є процедурою, яку можна охарактеризувати як примирення, посередництво тощо, і в рамках якої сторони просять третю сторону або особу ("посередник"), щоб допомогти їм у спробі мирного врегулювання їх суперечок, що виникають внаслідок договірних чи інших правовідносин або у зв'язку з ними. Посередник не наділений повноваженнями наказувати сторонам або координувати їх дії в процесі врегулювання спору [16].

Науковець Г. Єрьоменко вважає, що медіація — це процес переговорів, коли до врегулювання спору залучена нейтральна сторона — медіатор (посередник), який проводить цей переговорний процес, вислуховує аргументи сторін і активно допомагає сторонам зрозуміти їх інтереси для оцінки можливості піти на компроміс і приймати власні рішення, які задовольняють усіх учасників переговорів [2].

Дослідник В. Мотиль зазначає, що медіацію слід розуміти як структурований конфіденційний процес, коли сторони добровільно намагаються врегулювати конфлікт на взаємній основі за допомогою одного або кількох посередників [10].

У соціальній психології вчені розглядають медіацію як специфічну форму вирішення спорів, конфліктів, узгодження інтересів, або як технологію вирішення конфліктів за участю нейтральної третьої сторони.

В той же час медіація в юридичній теорії "також називається переговорним процесом, коли до врегулювання спору залучена нейтральна сторона — медіатор (посередник), який веде цей переговорний процес, вислуховує аргументи сторін і активно допомагає сторонам, щоб зрозуміти їх інтерес, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів" [14].

Медіація (посередництво) також розглядається як "добровільний та конфіденційний процес врегулювання суперечок, при якому нейтральна третя сторона допомагає сторонам домовитись про угоду (згоду) у їх суперечці шляхом переговорів" [7].

Наразі в Україні існує лише один законопроект спеціалізованого Закону України "Про медіацію" № 3665, в якому медіація визначається наступним чином — альтернативний (позасудовий) спосіб вирішення спору, за допомогою якого дві або більше сторін у спорі намагаються знайти його в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для врегулювання їх спору [13].

В Україні поняття медіації віднайшло своє закріплення у Наказі Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України "Про затвердження Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України" від 04.05.2016 № 320, відповідно до якого "медіація — це діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками" [4].

Що стосується країн СНД, то Республіка Молдова є однією з небагатьох країн, яка прийняла Закон "Про медіацію". Відповідно до статті 3 Закону Республіки Молдова "Про медіацію" від 14.06.2007, медіація

здійснюється на основі принципів вільного та рівного доступу до цієї процедури, добровільної згоди, конфіденційності, неупередженості, нейтральності, незалежності та вільний вибір медіатора [3].

Так законодавство Республіки Молдова "Про медіацію" від 14 червня 2007 р. у ст. 11 "Конфіденційність", яке регламентує загальне правило, згідно з яким інформація, отримана під час медіації, не може розголошуватись та наводитись сторонами та медіатором в іншому процесі або в інших інстанціях, а також не може використовуватись неадекватно у власних цілях, у частині 3 вказує на те що: "відступаючи від принципу конфіденційності, медіатор зобов'язаний повідомити компетентним органам про злочин, що готується, про що йому стало відомо в межах процесу медіації" [3].

Румунське законодавство (ст. 1) "Про медіацію та організацію професії медіатора" зазначає, що "медіація є додатковим способом вирішення конфліктів шляхом примирення за допомогою третьої сторони, яка спеціалізацію медіатора, в умовах нейтральності, справедливості та конфіденційності" [6; с. 25].

Відповідно до американського законодавства медіація — це процес, у якому посередник полегшує спілкування та переговори між сторонами, щоб допомогти досягти добровільної згоди щодо їх спору.

Дослідниця Е. Носирєва аналізує американський досвід медіації у вирішенні спорів та виділяє три основні риси, що відображають його сутність:

— "активна роль у посередництві належить сторонам, які ведуть переговори та на основі їх результатів досягають взаємовигідних домовленостей".

— "медіатор не прирівнюється до сторін, він займає особливу позицію і лише допомагає сторонам у переговорах та досягненні згоди".

— "медіатор не має повноважень примушувати сторони до досягнення угоди та самостійно приймати рішення щодо спору" [11; с. 74].

Отже, з вищезазначеного ми бачимо, що визначення терміну медіація в Україні так і за кордоном є схожим і включає такі основні ознаки: "медіація — це процес переговорів, незалежна третя сторона бере участь у переговорах, метою медіації є досягнення домовленості між двома сторонами. які мають конфліктну проблему, без звернення до суду" [7].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підбиваючи підсумки варто стверджувати, що медіація існувала у різних формах ще до того, як вона була виокремлена у самостійний інститут, але її головна ідея та мета у концептуальному виразі що сформувався в ті часи дала поштовх до утворення сучасного інституту медіації, який являє собою позасудовий метод розв'язання спорів, але більш сучасний вдосконалений та систематизований.

Ефективність проведення процедури посередництва у спорах з інтелектуальною власністю доведено досвідом її застосування. Як свідчить статистика Всесвітньої організації інтелектуальної власності 70 відсотків спорів розв'язуються за результатами проведення процедури посередництва.

Медіація є зручною процедурою врегулювання спору, але деякі категорії справ щодо прав інтелекту-

альної власності варто було б визначити, виключно лише для розв'язання в судовому порядку, адже рішення має мати обов'язковий характер, а угода юридичну силу виключно цивільно — правового договору.

Тобто, можна сказати, що медіація є абсолютно новим, альтернативним, по відношенню до судового, вирішенням спору, яке ще тільки знаходиться на етапі свого розвитку та становлення.

Література:

1. Європейський кодекс поведінки медіаторів (European Code Of Conduct For Mediators) від 02 червня 2004 р. URL: <http://bgarf.ru/science/baltic-center-of-mediation-and-conflictology/normativnopravovye-dokumenty/evro-kodeks.pdf>

2. Єршоменко Г. Медіація як спосіб вирішення спорів. URL: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374>.

3. О медиации: Закон Республики Молдова от 14 июня 2007 года № 134-XVI. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22397

4. Про надання безоплатної правової допомоги: Закон України від 02.06.2011 №3460-17. База даних "Законодавство України". URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

5. Мікульонюк І. О. Інтелектуальна власність: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: НТУУ "КПІ", 2012. 238 с. — Бібліогр.: с. 228.

6. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 24—28.

7. Кузьмина М. Юридический конфликт: теория и практика разрешения. Москва: Юр-литинформ. 2008. 253 с.

8. Кульчий О. О. Право інтелектуальної власності. Полтава: Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі" (ПУЕТ). 2016. 150 с.

9. Леннуар Н. Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация: учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского института права имени Принца П. Г. Ольденбургского. 2004. С. 40.

10. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. Юридична Україна. 2014. URL: http://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/urykr_2014_11_9.pdf

11. Носырева Е. И. Альтернативное разрешение споров в США. Москва: Издательский дом "Городец". 2005. 319 с.

12. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: НУБіП України. 2016. 355 с.

13. Про медіацію: Проект Закону України від 17.12.2015 №3665. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463

14. Ульянова Г. О. Актуальні питання запровадження медіації у сфері права інтелектуальної власності. Південно-український правничий часопис. 2010. № 3. С. 66—68.

15. Цивільний кодекс України: Закон від 15.12.2017 № 435-15. База даних "Законодавство України" URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

16. ЮНСІТРАЛ Типовий закон про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру і Керівництво по прийняттю і застосуванню 2002 рік. URL: https://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/mlarb/MAL_Rus.pdf

References;

1. European Commission (2004), "European Code Of Conduct For Mediators", available at: <http://bgarf.ru/science/baltic-center-of-mediation-and-conflictology/normativnopravovye-dokumenty/evro-kodeks.pdf> (Accessed 05 Nov 2022).

2. Yeromenko, H. "Mediation as a method of dispute resolution", available at: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374> (Accessed 05 Nov 2022).

3. Parliament of the Republic of Moldova (2007), Law of the Republic of Moldova "On Mediation", available at: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22397 (Accessed 05 Nov 2022).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), Law of Ukraine "On Provision of Free Legal Aid", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (Accessed 05 Nov 2022).

5. Mikulonok, I. O. (2012), *Intelektualna vlasnist: navch. posib* [Intellectual property: education. manual], 3rd ed, NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.

6. Karmaza, O. (2017), "Institute of mediation: basic concepts of development", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 2, pp. 24—28.

7. Kuzmyna, M. (2008), *Yurydycheskyi konflikt: teoriya y praktyka razresheniya* [Legal conflict: theory and practice of resolution], Yur—lytynform, Moscow, Russia.

8. Kulchii, O. O. (2016), *Pravo intelektualnoi vlasnosti* [Intellectual property rights], *Vyshchyi navchalnyi zaklad Ukoopspilky "Poltavskiy universytet ekonomiky i torhivli"* (PUET), Poltava, Ukraine.

9. Lennuar, N. N. (2004), *Alternativnoye razresheniye sporov: peregovory i mediatsiya: (uchebno-metodicheskoye posobiye)* [Alternative dispute resolution: negotiations and mediation: (training manual)], *Yzd-vo Sankt-Peterburhskoho ynstytuta prava ymeny Pryntsa P. H. Oldenburhskoho*, St. Petersburg, Russia.

10. Motyl, V. (2014), "State and prospects of legal regulation of mediation in Ukraine", *Yurydychna Ukraina*, available at: http://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/urykr_2014_11_9.pdf (Accessed 05 Nov 2022).

11. Nosyрева, E. I. (2005), *Alternativnoye razresheniye sporov v SShA* [Alternative Dispute Resolution in the USA], *Izdatskiy dom "Gorodets"*, Moscow, Russia.

12. Svitlychnyi, O. P. (2016), *Pravo intelektualnoi vlasnosti: Pidruchnyk* [Intellectual property law: Textbook], 2nd ed, NUBiP Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Draft Law of Ukraine "On Mediation", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (Accessed 05 Nov 2022).

14. Ulianova, H. O. (2010), "Current issues of the introduction of mediation in the field of intellectual property law", *Pivdenno-ukrainskyi pravnychi chasopys*, vol. 3, pp. 66—68.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 05 Nov 2022).

16. UNCITRAL (2002), "Model Law on International Commercial Conciliation Procedures and Guidelines for Adoption and Application", available at: https://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/mlarb/MAL_Rus.pdf (Accessed 05 Nov 2022).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2022 р.

І. В. Ушаков,
аспірант, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту;
начальник відділу міжнародного військового співробітництва,
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0231-085X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.103

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНО- ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

I. Ushakov,
Postgraduate student, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection;
Head of the Department of International Military Cooperation,
National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv

ANALYSIS OF PROBLEMATIC ISSUES OF THE MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF CIVIL-
MILITARY COOPERATION IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE

Сталий, прогресивний розвиток України та національна безпека держави залежать від ефективності державних управлінських рішень в тому числі у секторі безпеки і оборони України. Фрагментарність, розбалансованість, внутрішні суперечності, непослідовність в прийнятті рішень у секторі безпеки і оборони України особливо виявляються під час формування державної політики та у законотворчості.

Не викликає сумніву, що наявність дієвої системи підтримки прийняття управлінських рішень підвищує наукове обґрунтування управлінських рішень у будь-якій галузі, зокрема у секторі безпеки і оборони, та сприяє прийняттю оптимальних державних управлінських рішень.

Сучасні керівники повинні мати знання, уміння та навички, що дають змогу не лише адекватно реагувати на зміни в управлінських ситуаціях, а й передбачати їх, що в свою чергу зменшує час на розроблення, прийняття та реалізацію управлінських рішень.

Спираючись на загальноприйнятту класифікацію механізмів державного управління та на підставі аналізу їхніх характеристик, запропоновано визначення механізмів цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України, як системної діяльності органів державного управління, складових сектору безпеки і оборони України, урядових, неурядових та міжнародних організацій, визначених посадових осіб, які об'єднані спільними цілями та завданнями, спрямованими на забезпечення національної безпеки за допомогою належного використання комунікативних можливостей держави — зв'язків з громадськістю, інформаційних та психологічних операцій, цивільно-військового співробітництва з метою просування загальнодержавного наративу, формулювання та впровадження ключових повідомлень для підвищення розуміння діяльності складових сектору безпеки і оборони України суспільством, налагодження їх дієвої та ефективною координації зокрема та цілей держави загалом.

В даній статті досліджено проблемні питання таких механізмів цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України, як правовий, організаційний, політичний, інформаційний та спеціальний.

Важливість дослідження обумовлюється необхідністю підвищення ефективності прийняття та реалізації управлінських рішень у секторі безпеки і оборони України, а також формуванню теоретичної основи для удосконалення вітчизняної моделі цивільно-військового співробітництва, як ефективною складовою відносин між сектором безпеки і оборони України, цивільним середовищем та політичною владою.

Sustainable, progressive development of Ukraine and the national security of the state depend on the effectiveness of state management decisions, including in the security and defense sector of Ukraine. Fragmentation, imbalance, internal contradictions, inconsistency in decision-making in the security and defense sector of Ukraine are especially evident during the formation of state policy and law-making.

There is no doubt that the presence of an effective management decision support system increases the scientific justification of management decisions in any field, in particular in the security and defense sector, and contributes to the adoption of optimal state management decisions.

Modern managers must have knowledge, abilities and skills that allow not only to respond adequately to changes in management situations, but also to anticipate them, which in turn reduces the time for development, adoption and implementation of management decisions.

Based on the generally accepted classification of mechanisms of state administration and based on the analysis of their characteristics, the definition of mechanisms of civil-military cooperation in the security and defense sector of Ukraine is proposed, as a systemic activity of state administration bodies, components of the security and defense sector of Ukraine, governmental, non-governmental and international organizations, designated officials who are united by common goals and tasks aimed at ensuring national security through the proper use of the state's communication capabilities — connections with the public, informational and psychological operations, civil-military cooperation with the aim of promoting the national narrative, formulating and implementing key messages to increase society's understanding of the activities of the components of the security and defense sector of Ukraine, establishing their effective and efficient coordination in particular and the goals of the state in general/

This article investigates the problematic issues of such mechanisms of civil-military cooperation in the security and defense sector of Ukraine as legal, organizational, political, informational and special.

The importance of the study is determined by the need to increase the effectiveness of the adoption and implementation of management decisions in the security and defense sector of Ukraine, as well as the formation of a theoretical basis for improving the domestic model of civil-military cooperation, as an effective component of relations between the security and defense sector of Ukraine, the civilian environment and political power.

***Ключові слова:* сектор безпеки і оборони України, гібридна агресія, цивільно-військове співробітництво, механізми державного управління.**

***Key words:* security and defense sector of Ukraine, hybrid aggression, civil-military cooperation, mechanisms of state administration.**

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розпалювання Російською Федерацією збройного конфлікту у східних регіонах України у 2014 році, тим-

часова окупація частини території нашої держави, а згодом повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України, актуалізують необхідність опрацювання та аналізу проблемних питань механізмів реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України, як одного із засобів фор-

мування безпекових та оборонних спроможностей держави, а також важливого показника у процесі посилення інформаційної безпеки держави.

Діяльність відповідних керівників складових сил оборони передбачає тісну співпрацю з різними структурами та установами, що зазвичай, в умовах мирного часу, не входять до постійного кола спілкування. Виникають жорсткі обмеження у часі, що заважають з'ясуванню того, хто несе відповідальність за вирішення певної проблеми. Тому ключове значення приділяється ступеню готовності до дій в таких обставинах, визначенні кола обов'язків та розподіл відповідальності, що передбачає здатність прийняття та реалізації необхідних управлінських рішень. Це в свою чергу сприятиме зміцненню спроможностей сил оборони, підвищенню їх готовності до виконання завдань за призначенням, а також можливості проведення спільних дій (операцій) з підрозділами НАТО.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Проблему пошуку виходу з кризи розглядають в своїх наукових працях вітчизняні вчені та експерти, серед яких слід відзначити В.П. Горбуліна, Ю.В. Пунду, Ю.І. Радковця, В.А. Ліпкана, О.Ф. Сальнікову, Д.П. Музиченка, В.М. Телелима та інших.

Підходи до розуміння та концептуальні засади визначення терміна "механізми державного управління" висвітлено у працях провідних вчених у галузі державного управління В.Б. Авер'янова, Г.В. Атаманчука, В.Д. Бакуменка, Д.Ф. Дукова, В.М. Князєва, Р.Р. Ларіної, Н.Р. Нижник, Г.С. Одінцової, Ю.А. Тихомирова, Л.П. Юзькова тощо.

Питання підвищення ефективності сектору безпеки і оборони України через введення нових державних механізмів розглянуто у працях Ю.С. Дмитренка, О.Ф. Сальнікової, А.С. Сіцинського, М.В. Сіцинської та ін. Однак проблематика створення та розвитку механізмів цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України потребує ґрунтового наукового дослідження у цій сфері.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

У даній статті автор ставить за мету виявити проблемні питання механізмів реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України в умовах повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України та з урахуванням її гібридної складової, під час якої застосовуються не лише традиційні військові операції, а й різноманітні невоєнні (політичні, інформаційні, економічні) сили та засоби боротьби.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аналіз вивчення політичної та безпекової ситуації в Україні, яка склалася ще на початку 2014 року, свідчив

про неефективність існуючих на той час підходів до проведення заходів, направлених на здобуття довіри та покращення співпраці між цивільним сектором, Збройними Силами України (далі — ЗС України) та іншими складовими сил оборони України в районах постійної дислокації військових частин та проведення операції об'єднаних сил.

З іншого боку передумовою повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України було прагнення держави-агресора досягти своїх геополітичних цілей, в тому числі шляхом маніпулювання суспільною свідомістю та навмисною фальсифікацією фактів з історії. Активно використовуючи різноманітні інструменти спеціальних служб, Російська Федерація протягом десятиліть веде цілеспрямовану інформаційну війну проти нашої держави, формуючи негативну громадську думку у російському суспільстві. Це і є однією з основних ознак сучасних конфліктів, що класифікуються як "гібридні".

Генерал-лейтенант ВПС США Д. Ласіка у своїй праці "Стратегічні наслідки гібридних воєн: теорія перемоги" зазначив, що "основою ведення гібридних воєн є їх інформаційно-психологічна складова, а об'єктом впливу стає насамперед суспільна свідомість, а не збройні сили чи інфраструктура". Також він зазначає, що "гібридні загрози мають нечітку форму, що робить складною для виявлення та протидії фізичну складову діяльності агресора" [1].

Загалом "гібридність" воєн чи загроз можна визначити, як вищий ступінь загострення протиріч між державами, що характеризується застосуванням усього спектру політичних, фінансово-економічних та інформаційних інструментів впливу.

"У сучасних умовах, коли на методи, форми і способи початку та ведення воєн міжнародним правом війни накладені значні обмеження, щоб застосувати зброю проти іншої держави потрібний потужний інформаційний привід для початку війни, який має виправдати перед виборцями обраний ними уряд за можливі людські втрати й не допустити відсторонення уряду від влади та подальшого осуду. Необхідність мінімізації людських втрат і забезпечення підтримки воєнних дій власним населенням і світовою спільнотою зміщує акценти у війні в бік уникання прямих зіткнень збройних сил конфліктуючих держав, проведення потужних інформаційних операцій з метою впливу на власне населення й населення супротивника з намаганням досягти цілей війни "чужими руками" (діями повстанців, добровольців, ополченців)" [2].

Ще перед окупацією українського півострова Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 році, а потім перед повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації до нашої держави 24 лютого 2022 року, світове співтовариство спостерігало дії держави-агресора, що притаманні, за своїми ознаками заходам, формам і способам ведення "гібридної агресії", а саме:

— загроза застосування збройних сил Російської Федерації, що розташовані вздовж державного кордону України, у разі застосування військової сили проти власного "мирного населення";

— потужний, цілеспрямований інформаційно-психологічний вплив через засоби масової інформації (далі — ЗМІ), використовуючи медіа ресурси, що належали "прихованим" колаборантам, спрямований на формування міжнародного іміджу України як штучної, нестабільної держави, неспроможної до прогресивного соціально-економічного розвитку;

— створення негативного іміджу влади України на міжнародній арені;

— посилення тиску з боку держави-агресора в політичній, економічній, соціальній, дипломатичній та інформаційній сферах тощо [3];

— протидія формуванню систем колективної безпеки за участю України;

— провокування сепаратистських настроїв в районах компактного проживання національних меншин на території України;

— небажання вирішення питань щодо розмежування державного кордону в акваторії Чорного та Азовського морів, договірно-правового оформлення державного кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова.

Після ж вторгнення, грубо порушуючи принципи та норми міжнародного права й свободи людини і громадянина, вже відкрито Російська Федерація почала застосовувати заходи, які ускладнюють захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих національних інтересів України, та безпосередньо загрожують державній безпеці нашої держави:

— блокування спроб міжнародної спільноти врегулювати конфлікт відповідно до норм міжнародного права;

— залучення до війни незаконно створених збройних формувань, представників криміналітету, найманців (як то ЧВК Вагнера), диверсійно-розвідувальних сил;

— підживлення сепаратистських настроїв, використовуючи організовані злочинні угруповання та певних корумпованих посадових осіб;

— втягування цивільного населення у конфлікт в якості "живих щитів" (добровільно та примусово);

— організація проведення плебіситу (фейкового референдуму) на тимчасово окупованих територіях з псевдо метою захисту окремих груп населення;

— вивезення з тимчасово окупованих територій матеріальних цінностей, енергоносіїв та сировини;

— мілітаризація тимчасово окупованих територій шляхом формування нових військових з'єднань і частин, постачання бойовиків, військової техніки та засобів матеріально-технічного забезпечення, розповсюдження зброї і боєприпасів;

— нарощування поблизу державного кордону України, в тому числі на території Республіки Білорусь, угруповання військ з потужним ударно-наступальним потенціалом, створення нових та модернізація наявних об'єктів військової інфраструктури;

— активізація спеціальними службами Російської Федерації розвідувально-підривної діяльності з метою

дестабілізації соціально-політичної обстановки в Україні, підтримки незаконних збройних формувань на тимчасово окупованих територіях нашої держави та, як наслідок, створення умов для збільшення масштабів збройної агресії, порушення функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, залякування місцевого населення та позбавлення його волі до опору;

— намагання впливати на національні меншини, які проживають на території України, шляхом ухвалення органами державної влади та місцевого самоврядування рішень на шкоду державній безпеці України;

— посягання на суверенітет України в окремих її районах;

— готовність до використання території та повітряного (морського) простору України для ведення бойових дій у разі виникнення воєнного конфлікту між НАТО та Російською Федерацією.

На тлі інформаційної експансії Російської Федерації, шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури та контрольованих нею структур на тимчасово окупованих територіях України, ускладнюється нейтралізація вказаних викликів та загроз з боку держави-агресора.

Слід зауважити, що напруженість присутня також і в інформаційному безпековому середовищі нашої держави, що обумовлене недостатньою розвиненістю національної інформаційної інфраструктури та слабкістю системи стратегічних комунікацій.

В даному контексті нас цікавлять питання механізмів реалізації цивільно-військового співробітництва (далі — ЦВС), яке, згідно з Доктриною зі стратегічних комунікацій, затвердженою Головнокомандувачем ЗС України 12 жовтня 2020 року, визначено складовою стратегічних комунікацій у ЗС України [4] та, відповідно до положень, якої штаби усіх рівнів організовують залучення сил та засобів інших видів забезпечення до виконання завдань ЦВС, основними з яких є: організація цивільно-військової взаємодії, підтримка дій військ (сил) та підтримка об'єктів цивільного середовища.

Відомо з [5], що підрозділи ЦВС проводять певні заходи стратегічних комунікацій за такими напрямками:

— розповсюдження друкованих видань проукраїнської спрямованості серед місцевого населення;

— залучення ЗМІ до висвітлення діяльності ЗС України в районі проведення операції;

— відновлення радіомовлення в районі проведення операції;

— гуманітарні та соціальні проекти тощо.

Аналізуючи механізми реалізації ЦВС у секторі безпеки і оборони України (далі — СБіО України) слід зазначити, що у науковій літературі здебільшого розглядаються такі види механізмів державного управління: політичні, економічні, соціальні, організаційні, правові, комплексні та мотиваційні.

Ми же, спираючись на загальноприйняту класифікацію механізмів державного управління та на підставі аналізу їхніх характеристик, під механізмами ЦВС СБіО України розуміємо системну діяльність органів державного управління, складових СБіО України, урядових,

неурядових та міжнародних організацій, визначених посадових осіб, які об'єднані спільними цілями та завданнями, спрямованими на забезпечення національної безпеки за допомогою належного використання комунікативних можливостей держави — зв'язків з громадськістю, інформаційних та психологічних операцій, цивільно-військового співробітництва з метою просування загальнодержавного наративу, формулювання та впровадження ключових повідомлень для підвищення розуміння діяльності складових СБіО України суспільством, налагодження їх дієвої та ефективної координації зокрема та цілей держави загалом.

Задля підвищення рівня взаємодії складових СБіО України ми розглядаємо та застосовуємо такі механізми ЦВС у СБіО України:

- правовий;
- організаційний;
- політичний;
- інформаційний;
- спеціальний.

Розглядаючи правовий механізм треба звернутися до досліджень Д.Д. Коссе щодо значення та сутності самого правового режиму: зазначений "режим установлюється законодавством та залежить від забезпечення зі сторони держави"; його метою є "регламентація специфічним чином конкретних сфер суспільних відносин, обмежена часом або простором тих чи інших суб'єктів та об'єктів права"; він "передбачає особливий порядок правового регулювання, що здійснюється безперервно і включає в себе сукупність юридичних засобів, що займають чітко визначене місце в їх ієрархії"; також він "забезпечує необхідне соціальне становище в державі, належну сприятливу обстановку для існування певного типу правовідносин або несприятливі наслідки, що мають на меті забезпечення задоволення інтересів учасників відносин" [6].

Базовим елементом правового режиму є сам механізм правового регулювання (норми права, юридичні факти, форми реалізації правових приписів, акти реалізації прав та обов'язків), суб'єкти та об'єкти права, методи, за допомогою яких відбувається взаємодія цих суб'єктів з об'єктами. Тобто даний механізм повинен забезпечувати фактичну реалізацію стимулювання, гарантій, нормативів, заборон, зобов'язань та обмежень.

В даному контексті правовий механізм ЦВС у СБіО України може реалізуватись через правове регулювання питань щодо спроможностей СБіО України у сфері ЦВС, як частини міжвідомчої системи ЦВС, узгодження правових норм з питань розвитку ЦВС у СБіО України з урахуванням поточних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері, урегулювання питань цивільно-військових відносин тощо.

Аналізуючи організаційний механізм ЦВС у СБіО України, звернемося до праць науковців Н.Р. Нижника та О.А. Машкова, де організаційний механізм державного управління вони описують як "сукупність різних за своєю природою конкретних організаційних елементів у механізмі, що мають організовувати регулювання, управління в інтересах державної влади, ефективну діяльність державно-управлінської системи" [7].

Дослідник К.С. Кандагура, конкретизуючи організаційний механізм у державному управлінні зауважує, що "він є підсистемою управління, призначеною для перетворення певного організуючого впливу органу державної влади (суб'єкта) у бажану (цільову) поведінку, результативність та ефективність діяльності об'єкта управління" [8].

Ми же, для створення умов з метою впровадження елементів системи ЦВС у СБіО України та забезпечення міжвідомчої координації в розроблені принципів та політик співпраці у сфері ЦВС, пропонуємо створення та організацію навчально-наукових центрів ЦВС у складових СБіО України відповідно до принципів та стандартів, прийнятих державами-членами НАТО, впровадження наукових результатів в інтересах органів державної влади України на підтримку формування та реалізації політики у сфері безпеки і оборони України. Задля чого, крім удосконалення системи управління та організаційної структури підрозділів, які виконують функції ЦВС, удосконалення системи професійної підготовки фахівців ЦВС та їх професійних компетенцій, необхідно забезпечити ефективну міжвідомчу координацію в розроблені принципів та політик співпраці у сфері ЦВС з урахуванням досвіду держав-партнерів у зазначеній сфері.

До політичних напрямів державної політики у сфері забезпечення державної безпеки, окреслених в Указі Президента України "Про Стратегію забезпечення державної безпеки України" відносяться: "розвиток державно-приватного партнерства з урахуванням пріоритетності інтересів держави в системі забезпечення державної безпеки" та "урахування міжнародного досвіду щодо функціонування системи державного управління" [9]. На сьогоднішній день, існує широке коло різноманітних підходів до трактування сутності політичного механізму з різних позицій, однак спроби окремих дослідників об'єднати всі позиції разом у межах однієї розгалуженої структури даного механізму, на жаль, призводять до втрати логіки управлінського процесу та зменшення ролі інших державно-управлінських механізмів.

Реалізацію політичного механізму ЦВС у СБіО України ми бачимо через: імплементацію міжнародних проектів та програм, спрямованих на впровадження ЦВС у СБіО України; залучення до співробітництва у сфері ЦВС міжнародних урядових та неурядових організацій; формування довіри українського суспільства до воєнної політики держави задля підтримки курсу з набуття членства в ЄС та НАТО; забезпечення підтримки України на політичному рівні провідними державами світу тощо.

При аналізі інформаційного механізму слід враховувати, що протидія зовнішнім загрозам інформаційній безпеці України відбувається в умовах прогресування тенденції до переформатування сфер впливу в світовому просторі. Російська Федерація ніколи не відмовиться від своїх агресивних амбіцій у сусідніх державах зокрема і у світі загалом, ретельно вибираючи ті держави, які, на її думку, дозволяють їй проявити себе як глобальну силу на світовій арені.

Як зазначається у [10] "на перший план виходить проблема визначення глобальних цілей Російської Фе-

дерації. Якщо проаналізувати сутність заяв та дій Російських політиків, то цілком вірогідним є припущення, що з метою забезпечення стабільності існуючого в Росії режиму та відволікання уваги населення від внутрішніх проблем, діюча верхівка прагне досягнути успіхів у російській експансії на Захід". Очевидно, що повернення України в сферу впливу Російської Федерації "неможливо реалізувати без руйнування засад існування альянсів, до складу яких входять країни Східної Європи, в тому числі засад існування Євросоюзу".

Інформаційна складова в даному контексті відіграє одну з основних ролей. Наприклад, в той час, коли ліберальні цінності, що покладені в основу взаємодії держав-членів ЄС, подобаються та приваблюють населення сусідніх держав, в тому числі й України, президент Російської Федерації в інтерв'ю газети Financial Times заявляв, що "ліберальна ідея віджила своє остаточно". Ще задовго до незаконної окупації Криму, на Мюнхенській конференції про Україну він казав як про "неспроможну державу". А після повномасштабного військового вторгнення держави-агресора на територію України, вже відкрито він озвучує те, що було завуальовано під пропагандистські наративи, які Кремль просував останні роки.

Тобто керівництво держави-агресора, в рамках ведення широкої інформаційної війни, як складової гібридної агресії, зосереджується на боротьбі за свідомість людей (свого населення, населення держави, проти якої веде гібридну агресію, світового суспільства з метою введення в оману стосовно істинних її намірів). А основними суб'єктами в інформаційній боротьбі стають ЗМІ, Інтернет, телебачення та інші засоби масової комунікації. Російська Федерація на постійній основі та протягом багатьох останніх років поширює неправдиву інформацію про Україну через ЗМІ та соціальні мережі.

Розглядаючи спеціальний механізм ЦВС у СБіО України слід враховувати, що військова інформаційна операція відбувається в рамках стратегічних комунікацій, складовою яких відповідно до [4] визначено ЦВС, та охоплює декілька галузей, а не тільки військову, що в свою чергу зумовлює функцію персоналу щодо аналізу, планування, оцінки та інтегрування інформаційної діяльності для створення бажаного впливу на волю, розуміння та навіть спроможності противника та його потенційних аудиторій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проведений аналіз проблемних питань механізмів реалізації ЦВС у СБіО України дає підстави стверджувати, що законодавство у сфері національної безпеки України за допомогою впровадження ЦВС у СБіО України, є значною мірою декларативними, оскільки не містять чіткого й осмисленого замислу їх реалізації, реалістичної оцінки зовнішніх і внутрішніх факторів в інтересах досягнення основної ідеї, чітких конкретних цілей, термінів і послідовності досягнення визначення основних зусиль, конкретних ресурсів, сил і засобів, які необхідно залучити.

З'ясовано, що закладені у них норми щодо взаємодії та координації дій органів державної влади та структур СБіО України як у мирний час, так і в особливий період не враховують особливостей нового типу зовнішньої агресії, під час якої застосовуються не лише традиційні військові операції, а й різноманітні невоєнні (політичні, інформаційні, економічні) сили та засоби боротьби.

Виявлено проблемні питання механізмів реалізації ЦВС у СБіО України, а саме:

1. Стосовно правових механізмів: низький рівень правового регулювання питань щодо спроможностей СБіО України у сфері ЦВС, як складової загальнодержавної та міжвідомчої системи ЦВС; відсутність концептуальної правової бази з питань врегулювання механізмів ЦВС у СБіО України; невизначеність суті, змісту форм і методів, складових та інших параметрів ефективного функціонування системи ЦВС у СБіО України у чинній нормативно-правовій, з урахуванням поточних загроз національній безпеці України.

2. Стосовно організаційних механізмів: слабка ефективність міжвідомчої взаємодії та її залежність від міжособистісних контактів; необхідність нормативного закріплення механізмів ЦВС у СБіО України, створення навчально-наукових центрів ЦВС у складових СБіО України відповідно до принципів та стандартів, прийнятих державами-членами НАТО, та розбудова належної навчально-методичної бази у цій сфері.

3. Стосовно політичних механізмів: низький рівень розвитку міжнародної взаємодії у сфері ЦВС у СБіО України.

4. Стосовно інформаційних механізмів: наявність відчуття у певної частини населення України відсутності зовнішніх загроз інформаційного характеру та чіткого розуміння причин і джерел їх появи.

5. Стосовно спеціальних механізмів: потреба у навчанні співробітників у сфері ЦВС кризовим і стратегічним комунікаціям та стратегічному плануванню.

Література:

1. Lasica D. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. Monograph / D. Lasica. — School of advanced military studies US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, USA, 2009. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA513663.pdf> (Accessed 22 Oct 2022).

2. Капштик О.В. Стратегічні комунікації як ефективний механізм протидії гібридній війні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1275> (Дата звернення: 23.10.2022).

3. Телелим В.М., Музиченко Д.П., Пунда Ю.В. Планування сил для виконання бойових завдань у "гібридній війні" / В.М. Телелим, Д.П. Музиченко, Ю.В. Пунда // Наука і оборона. — 2014. — № 3. — С. 30—35.

4. Доктрина зі стратегічних комунікацій: затв. наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 12.10.2020 р.

5. Ушаков І.В. Нормативно-правове регулювання реалізації цивільно-військового співробітництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 24. С. 103—107.

6. Коссе Д.Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 25—29.

7. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організаціях державного управління: навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ.: УАДУ, 1998. 159 с.

8. Кандагура К.С. Механізм державного управління у сфері взаємовідносин влади з інститутами громадянського суспільства. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 1. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=808> (Дата звернення: 28.10.2022).

9. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року "Про Стратегію забезпечення державної безпеки України" від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (Дата звернення: 28.10.2022).

10. Шевчук В.В., Пунда Ю.В. Міграційна криза як складова гібридної війни. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2020. № 2. URL: <http://sit.nuou.org.ua/article/view/208950> (Дата звернення: 29.10.2022).

References:

1. Lasica, D.T. (2009), "Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory", School of advanced military studies US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, USA, available at: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA513663.pdf> (Accessed 22 Oct 2022).

2. Kapshtyk, O.V. (2016), "Strategic communications as an effective mechanism of counteraction of the hybrid war", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 1, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1275> (Accessed 23.10.2022).

3. Telelym, V.M. Muzychenko, D.P. and Punda Yu.V. (2014), "Planning forces for the execution of combat tasks in the "hybrid war"", *Nauka i oborona*, vol. 3, pp. 30—35.

4. Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine (2020), "Doctrine of strategic communications", available at: <http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96-%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf> (Accessed 22 Oct 2022).

5. Ushakov, I.V. (2021), "Normative-legal regulation of the implementation of civil-military cooperation in Ukraine", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 103—107.

6. Kosse, D.D. (2010), "Meaning and essence of the legal regime in the legal system of Ukraine", *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*, vol. 2, pp. 25—29.

7. Nyzhnyk, N.R. and Mashkov, O.A. (1998), *Systemnyy pidkhid v orhanizatsiiakh derzhavnoho upravlinnia* [System approach in public administration organizations], UADU, Kyiv, Ukraine.

8. Kandahura, K.S. (2015), "The mechanism of government administration in power relations with civil society", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 1, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=808> (Accessed 28.10.2022).

9. President of Ukraine (2022), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 30, 2021 "On the Strategy for Ensuring State Security of Ukraine"", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (Accessed 28.10.2022).

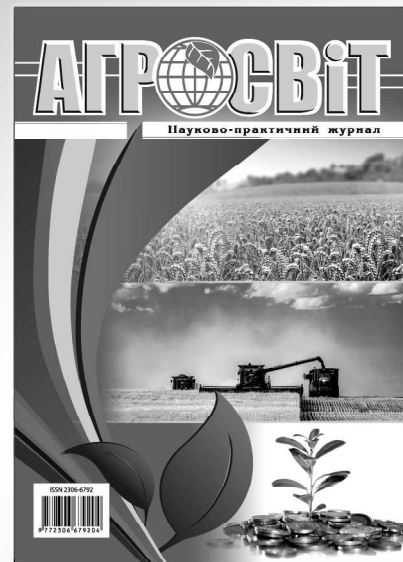
10. Shevchuk, V.V. and Punda, Yu.V. (2020), "Migration crisis as a component of a hybrid war", *Suchasni informatsijni tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony*, vol. 2, available at: <http://sit.nuou.org.ua/article/view/208950> (Accessed 29.10.2022).

Стаття надійшла до редакції 07.11.2022 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Г. М. Шаповалов,
аспірант, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8979-0648>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.110

МІЖНАРОДНЕ ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

H. Shapovalov,
Postgraduate student, Educational and Scientific Institute of Public Administration
and Civil Service of Taras Shevchenko Kyiv National University

INTERNATIONAL MILITARY COOPERATION IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

У даній статті досліджено сутність категорії міжнародне військове співробітництво у системі забезпечення національної безпеки в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, в частині визначення практичних механізмів його організації з іноземними державами і міжнародними організаціями.

Визначено, що міжнародне співробітництво це складова зовнішніх відносин України, які здійснюються в рамках реалізації державної політики в контексті забезпечення національних інтересів у зовнішньополітичній сфері та воєнній сфері, а військове співробітництво спрямоване на розвиток необхідних та критичних спроможностей Збройних Сил, підвищення рівня їх оперативної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО та Європейського Союзу, реалізацію відповідних міжнародних договорів та програм з метою посилення обороноздатності України, а також на забезпечення участі України в міжнародній діяльності з підтримання миру і безпеки.

This article examines the essence of the category of international military cooperation in the national security system, taking into account the experience of NATO member states, in terms of determining the practical mechanisms of its organization with foreign states and international organizations.

It was determined that international cooperation is a component of Ukraine's foreign relations, which are carried out as part of the implementation of state policy to ensure national interests in the foreign policy sphere, the sphere of defense and the military sphere, and military cooperation is aimed at developing the necessary and critical capabilities of the Armed Forces, increasing the level of their operational interoperability with the armed forces of NATO and EU member states, the implementation of relevant international agreements and programs aimed at strengthening Ukraine's defense capabilities, as well as ensuring Ukraine's participation in international activities to maintain peace and security.

It was determined that the main task today is to maintain support for Ukraine in the international arena in the resistance to Russian aggression and to activate international security assistance for the needs of the Armed Forces of Ukraine. In this regard, the field of military cooperation requires in-depth research, which will allow finding and implementing in practice effective mechanisms for countermeasures in Russia-Ukraine war.

It was determined that in connection with the beginning of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine on February 24, 2022, the main efforts of international military cooperation were aimed at:

search for additional opportunities for partner states to expand the provision of critical nomenclature of weapons and military equipment, ammunition, military and medical property for the needs of the Armed Forces of Ukraine as international security assistance, as well as organization of logistical support for their supplies;

*organization of training of personnel of the Armed Forces of Ukraine to master new types of foreign-made weapons and military equipment on the territories of partner countries;
assessment of the technical condition of weapons and military equipment in order to make a decision on the expediency of receiving it as international security assistance;
initiation of the process of operational involvement of NATO member states in issues of evacuation/accommodation of families of servicemen/employees of the Armed Forces of Ukraine;
coordination of treatment and rehabilitation of the wounded in the territories of partner countries;
providing the international community with true information about the Russian invasion of Ukraine and the enemy's violation of the norms of international humanitarian law;
maintenance of military dialogue at the strategic level.*

*Ключові слова: міжнародне військове співробітництво, національна безпека, російсько-українська війна.
Key words: international military cooperation, national security, Russia-Ukraine war.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України 24 лютого 2022 року Президентом України підписано Указ "Про введення воєнного стану в Україні", а Міністерству закордонних справ України поставлено завдання забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану [1], оскільки одним із основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони України є дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки, а міжнародне співробітництво з питань національної безпеки є однією з форм реалізації державної політики у сфері національної безпеки і спрямовується на захист національних інтересів України [2]. Зазначимо, що міжнародне співробітництво з питань національної безпеки здійснюється під загальним керівництвом Президента України [2], в Апараті Ради національної безпеки і оборони функціонал за даним напрямом покладено на Службу з питань зовнішньополітичної безпеки та міжнародного співробітництва [3]. Одним із завдань Служби є участь у підготовці пропозицій щодо складу українських делегацій у міжнародних переговорах та роботі міжнародних організацій з питань безпеки і оборони. Наголосимо, що на виконання Указу Президента України "Щодо дій України у відповідь на спробу російської федерації анексувати території нашої держави, з метою гарантування безпеки євроатлантичного простору, України та відновлення її територіальної цілісності" [4] визначено наступні завдання:

підготовка пропозицій щодо багаторівневої системи гарантування безпеки на основі багатосторонніх і двосторонніх угод України, які спрямовані на доведен-

ня оборонного потенціалу України до рівня, що забезпечуватиме гарантовану відсіч збройній агресії російської федерації, посилення військової підтримки України з нарощування її оборонних спроможностей, сприяння розвитку оборонно-промислового комплексу і суттєвого збільшення масштабу та обсягів індивідуальної і колективної підготовки українських військовослужбовців;

посилення обороноздатності України шляхом збільшення постачання військово-технічної допомоги України.

Оскільки одним із основних завдань на сьогоднішній день є збереження підтримки України на міжнародній арені у протистоянні російській агресії та активізація міжнародної безпекової допомоги для потреб Збройних Сил України — сфера міжнародного військового співробітництва потребує глибоких досліджень, що дозволить знайти та впровадити на практиці ефективні механізми протидії у російсько-українській війні для забезпечення національної безпеки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед дослідників проблематики міжнародного співробітництва у військовій сфері слід відзначити О. Джуса, Л. Голопатюка, Л. Зіняка, І. Козинця, В. Клименка, А. Лухтана, А. Орденівича, С. Речича та ін [5—8]. Однак ведення повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України поставили перед країною нові виклики та загрози у військовій сфері, які потребують окремого дослідження в контексті державно-управлінської практики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження сутності та функціоналу міжнародного військового співробітництва у системі забезпечення національної безпеки до 24 лютого 2022 та у ході повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перш за все, слід зазначити, що військове співробітництво є органічною складовою міжнародного співробітництва Міністерства оборони України та Збройних Сил України, яке здійснюється через органи міжнародного співробітництва. Воно спрямоване на розвиток необхідних та критичних спроможностей Збройних Сил, підвищення рівня їх оперативної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО та Європейського Союзу (далі — ЄС), реалізацію відповідних міжнародних договорів та програм (з професійної військової освіти, підготовки військ (сил), розвитку доктринальної бази тощо) з метою посилення обороноздатності України, а також на забезпечення участі України в міжнародній діяльності з підтримання миру і безпеки.

Відповідно до розподілу функцій та повноважень Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України міжнародне співробітництво здійснюється за такими напрямками [9]:

воєнно-політичне співробітництво, яке належить до компетенції Міністерства оборони України;

військово-технічне співробітництво, яким також опікується Міністерство оборони України;

військове співробітництво, за реалізацію якого безпосередньо відповідає Головне управління військового співробітництва Збройних Сил України.

У свою чергу, основними складовими військового співробітництва Збройних Сил України є:

співробітництво з міжнародними безпековими організаціями (НАТО, ЄС, ООН, ОБСЄ);

двостороннє військово-співробітництво (понад 40 країн світу);

багатостороннє (прикордонне, регіональне) співробітництво (участь у "Вишеградській четвірці", багатонаціональному інженерному батальйоні "Тиса", спільній литовсько-польсько-українській бригаді, Раді міністрів оборони країн Південно-Східної Європи тощо);

міжнародна миротворча діяльність (під проводом ООН, НАТО, ЄС та у складі спільних миротворчих сил).

Розглянемо більш детально співробітництво між Україною та НАТО. Слід зазначити, що до початку повномасштабної військової агресії росії проти України основною метою військового співробітництва України з НАТО було:

підвищення оперативних спроможностей Збройних Сил України та взаємосумісності із збройними силами держав-членів НАТО;

допомога оборонним реформам та процесу трансформації Збройних Сил України у відповідності до стандартів та процедур НАТО.

Ці пріоритети визначені у Робочому плані Військового комітету Україна — НАТО, який разом з Річною національною програмою є основними документами, які визначають вищезазначену діяльність.

З початком російської повномасштабної агресії проти України основні зусилля співпраці з Альянсом у військовій сфері зосередились на забезпеченні нагальних потреб Збройних Сил України за допомогою використання механізму міжнародної безпекової допомоги.

Поряд з цим, існують наступні практичні механізми співробітництва Збройних Сил України з НАТО, які вже

підтвердили свою високу ефективність. В першу чергу, це Комплексний пакет допомоги НАТО для України метою якого є систематизація започаткованих ініціатив і проектів Альянсу, а також консолідація і спрямування підтримки Україні для реалізації широкомасштабних реформ в Україні шляхом покращення координації та співробітництва між відповідними органами влади, збалансування ресурсів та програм, а також шляхом максимального збільшення фондів найбільш ефективним чином. Зокрема, з метою надання практичної підтримки реформ зусилля Альянсу у його рамках зосереджено на 13 галузях співпраці, які містять 40 функціональних напрямів. Цей Пакет допомоги синхронізує інші механізми співпраці, такі як: Процес планування та оцінки сил, Концепцію оперативних можливостей, участь у Силах реагування НАТО, Індивідуальну програму партнерства України з НАТО, трастові фонди НАТО на підтримку України та ін.

У свою чергу, військові структури НАТО та Збройні Сили України мають власний, суто військовий механізм практичної співпраці — Робочий план Військового комітету Україна — НАТО (далі — РП ВК). Зазначимо, що РП ВК це документ, який створювався ще до 24 лютого 2022 року і з урахуванням розвитку ситуації в Україні він корегується і уточнюється та є одним з основних інструментів військового співробітництва Збройних Сил України з НАТО. Це спільний стратегічний документ у галузі планування військового співробітництва Збройних Сил України та Альянсу, який затверджується як на національному рівні, так і стороною НАТО. Починаючи з 2007 року РП ВК складається і затверджується за процедурою по умовчанню на два наступні роки. Зміст РП ВК складається із завдань, спрямованих на підтримку виконання заходів Річної національної програми під егідою Комісії України — НАТО в частині, що стосується Збройних Сил України. Підкреслимо, що Робочий план Військового комітету Україна — НАТО на 2022—2023 роки затверджено стороною НАТО за процедурою по умовчанню та рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України.

Наступним практичним механізмом співробітництва є Індивідуальна програма партнерства між Україною та НАТО (далі — ІПП), що формується щорічно на основі "Меню партнерства" (переліку освітніх та навчально-тренувальних заходів, які пропонуються державам-членам та державам-партнерам НАТО) і включає різноманітні заходи: курси, семінари, симпозіуми, конференції, засідання робочих груп, міжнародні військові навчання та заходи з їх підготовки. Всі ці заходи розподілені за відповідними галузями співробітництва (протиповітряна оборона, стандартизація, мовна підготовка, логістична підтримка та інші, усього — 32 галузі співробітництва). ІПП є одним з важливих практичних механізмів досягнення необхідного рівня взаємосумісності з НАТО та критеріїв, необхідних для набуття членства України у Організації Північноатлантичного договору. У 2021 році в рамках ІПП було забезпечено участь 1499 представників у 244 заходах. А у період з 2014 по 2021 роки близько 4300 учасників взяли участь у 1500 заходах.

Зазначимо, що до практичних механізмів співробітництва Збройних Сил України з НАТО також відносять-

ся: Процес планування та оцінки сил, Концепція оперативних можливостей, Участь у Силах реагування НАТО, Цільові трасові фонди НАТО на підтримку України тощо.

Підсумовуючи питання співпраці між Збройними Силами України та НАТО підкреслимо значну подію у відносинах між Україною та Альянсом, а саме схвалення Північноатлантичною радою НАТО 12 червня 2020 року надання Україні статусу партнера з розширеними можливостями, що надає державі-партнеру додаткові механізми для досягнення та підтримання максимальної взаємосумісності з Альянсом.

Військове співробітництво між Україною та ЄС здійснюється відповідно до пріоритетів, визначених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС в частині, що стосується Міністерства оборони України, а також Робочого плану співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради ЄС (у сфері Спільної політики безпеки і оборони).

Основними напрямками військового співробітництва з ЄС є:

- військово-політичний діалог між керівництвом Збройних Сил України та ЄС;
- залучення сил та засобів Збройних Сил України до бойових тактичних груп ЄС;
- участь сил та засобів Збройних Сил України в операціях та місіях ЄС;
- підготовка представників Збройних Сил України з питань Спільної політики безпеки і оборони;
- співпраця з Європейським фондом забезпечення миру.

Оскільки російська федерація продовжує ведення повномасштабної збройної агресії проти України, а стратегічна ціль росії стосовно України залишається незмінною, а саме знищення української державності, а також українського народу як нації — прийнято рішення щодо розгортання Місії ЄС з військової допомоги Україні, основною метою якої є посилення військових спроможностей шляхом проведення індивідуальної, колективної та спеціалізованої підготовки особового складу Збройних Сил України, включно з Силами територіальної оборони на території країн-членів ЄС. Стратегічною метою Місії є сприяння посиленню військової спроможності Збройних Сил України для відновлення та ефективного проведення операцій, захисту суверенітету та територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаних кордонів, а також цивільного населення України.

З огляду на досвід боротьби з агресором, а також необхідність постійного нарощування оперативних спроможностей Збройних Сил України, двостороннє військове співробітництво має стійку тенденцію до розширення.

До 24 лютого 2022 року двостороннє військове співробітництво здійснювалося за п'яти основними напрямками:

- управління та оборонне планування;
- військова освіта, підготовка та застосування військ;
- всебічне логістичне забезпечення;
- розвиток Сил спеціальних операцій;
- лікування та реабілітація військовослужбовців Збройних Сил України.

На даний час військове співробітництво здійснюється з більш ніж 40 країнами світу, традиційно основними та найбільш активними партнерами Збройних Сил України є збройні сили Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Республіки Польща, країн Балтії тощо.

До початку повномасштабного вторгнення російської федерації Збройні Сили України виконувати завдання у складі національних контингентів: Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго, Національному контингенті у складі Багатонаціональних сил НАТО в Косово, Республіка Сербія; та у якості національного персоналу: Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго, Багатопрофільній інтегрованій місії ООН зі стабілізації у Малі, Тимчасових силах ООН із забезпечення безпеки в Аб'єй, Місії ООН у Південному Судані, Місії ООН у Косово, Силах ООН з підтримання миру на Кіпрі, в Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова.

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, з метою захисту суверенітету та територіальної цілісності держави, Президент України підписав Указ "Про відкликання національного контингенту і національного персоналу, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки" [10]. На сьогоднішній день національний персонал повернуто в Україну в повному обсязі, заходи щодо повернення в Україну сил та засобів національних контингентів на завершальному етапі. Загалом, відновлення участі сил і засобів Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під егідою ООН, НАТО та ЄС, пропонується опрацювати після настання сприятливих умов у державі, а також після надходження офіційних запитів від безпекових організацій та з урахуванням можливостей і спроможностей Збройних Сил України.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, можна стверджувати, що міжнародне військове співробітництво у системі забезпечення національної безпеки до 24 лютого 2022 та у ході повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України за своїм змістом та функціоналом відповідає таким напрямкам управлінської діяльності:

- пошук додаткових можливостей держав-партнерів з розширення надання критичних номенклатур озброєння та військової техніки, боєприпасів, військового та медичного майна для потреб Збройних Сил України в якості міжнародної безпекової допомоги, а також організація логістичного забезпечення їх поставок;
- організація підготовки особового складу Збройних Сил України з опанування нових зразків озброєння та військової техніки іноземного виробництва на територіях країн-партнерів;
- оцінювання технічного стану озброєння та військової техніки для прийняття рішення щодо доцільності отримання в якості міжнародної безпекової допомоги;
- ініціювання процесу оперативного залучення держав-членів НАТО до питань евакуації/розміщення сімей

військовослужбовців/працівників Збройних Сил України;

координація лікування та реабілітація поранених на територіях країн-партнерів;

доведення до міжнародної спільноти правдивої інформації щодо російського вторгнення в Україну та порушення ворогом норм міжнародного гуманітарного права;

підтримання військового діалогу на стратегічному рівні.

Темою подальших наукових розвідок автора стане розробка напрямів підвищення ефективності механізмів державного управління міжнародним військовим співробітництвом України в умовах російсько-української війни.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 10.11.2022).

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

3. Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 26.02.2021 р. № 76/2021. Дата оновлення: 26.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76/2021#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 вересня 2022 року "Щодо дій України у відповідь на спробу Російської Федерації анексувати території нашої держави, з метою гарантування безпеки євроатлантичного простору, України та відновлення її територіальної цілісності": Указ Президента України від 30.09.2022 р. № 679/2022. Дата оновлення: 05.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679/2022#n2> (дата звернення: 10.11.2022).

5. Голопатюк Л. С. Удосконалена методика оцінювання інтенсивності сучасних воєнних конфліктів. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони, 2017, 2: 149—154.

6. Речич С. Л. Воєнно-політичне співробітництво Збройних Сил України з НАТО (1991-2009 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Нац. ун-т оборони України. Київ, 2012. 18 с.

7. Міжнародні відносини та зовнішня політика України: підручник / Ю. В. Пунда та ін. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.

8. Методологія комплексного використання військових і невійськових сил та засобів сектору безпеки і оборони для протидії сучасним загрозам воєнній безпеці України: монографія / В. Ю. Богданович та ін. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 268 с.

9. Про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України: наказ Міністерства оборони України від 23.07.2021 № 218. Дата оновлення: 22.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#n10> (дата звернення: 10.11.2022).

10. Про відкликання національного контингенту і національного персоналу, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: Указ Президента України від 07.03.2022 р. № 114/2022. Дата оновлення: 08.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114/2022#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

References:

1. President of Ukraine (2022), Decree "About the introduction of martial law in Ukraine", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (Accessed 10.11.2022).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 10.11.2022).

3. President of Ukraine (2021), Decree "Issues of the Apparatus of the National Security and Defense Council of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76/2021#Text> (Accessed 10.11.2022).

4. President of Ukraine (2022), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 30, 2022 "Regarding the actions of Ukraine in response to the Russian Federation's attempt to annex the territories of our state, with the aim of guaranteeing the security of the Euro-Atlantic space, Ukraine and restoring its territorial integrity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679/2022#n2> (Accessed 10.11.2022).

5. Holopatiuk, L.S. (2017), "Improved methodology for assessing the intensity of modern military conflicts", *Suchasni informatsijni tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony*, vol. 2, pp. 149—154.

6. Rechych, S.L. (2012), "Military and political cooperation of the Armed Forces of Ukraine with NATO (1991—2009)", Abstract of Ph.D. dissertation, Nats. un-t oborony Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Punda, Yu.V. (2020), *Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnia polityka Ukrainy* [International relations and foreign policy of Ukraine], NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, Kyiv, Ukraine.

8. Bohdanovych, V.Yu. (2019), *Metodolohiia kompleksnoho vykorystannia vijs'kovykh i nevijs'kovykh syl ta zasobiv sektoru bezpeky i oborony dlia protydyi suchasnym zahrozam voiennij bezpetsi Ukrainy* [Methodology of the integrated use of military and non-military forces and means of the security and defense sector to counter modern threats to the military security of Ukraine], NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, Kyiv, Ukraine.

9. Ministry of Defence of Ukraine (2021), "About the implementation of international cooperation by the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#n10> (Accessed 10.11.2022).

10. President of Ukraine (2022), Decree "On the recall of the national contingent and national personnel participating in international operations to maintain peace and security", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114/2022#Text> (Accessed 10.11.2022).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2022 р.

К. С. Жидков,

аспірант кафедри публічної політики, навчально-науковий інститут "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4279-5353>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.22.115

СТВОРЕННЯ СТАЛИХ СУСІДСТВ ЯК ЧИННИК МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

K. Zhydkov,

Postgraduate student of the Department of Public Policy, Educational and Scientific Institute

"Institute of Public Administration" of V.N. Karazin Kharkiv National University

CREATION OF SUSTAINABLE NEIGHBORHOODS AS A FACTOR OF LOCAL DEVELOPMENT

У статті досліджено сутність сталих сусідств як чинників місцевого розвитку. З'ясовано, що створення сталих сусідств вимагає широкого спектру змін у традиційній практиці розвитку — деякі з цих змін є менш, деякі більш глибокими. Хоча сталий розвиток сусідства може мати більші ризики, ніж звичайний розвиток, але й переваги можуть бути значними для всіх учасників.

Визначено, що для того, щоб створити сталі сусідства, місцевим органам влади необхідно підтримувати життєздатну модель розвитку, зосереджену на створенні довготривалої екологічної, соціальної та економічної цінності.

Визначено, що в процесі розвитку сталого сусідства слід використовувати такі кроки. Перший крок передбачає розвиток навичок і знань, необхідних для підтримки та впровадження сталого розвитку. Другий і третій стосуються усунення фінансових та регуляторних бар'єрів. Далі йдуть кроки, пов'язані з плануванням та проектуванням, які можуть підвищити ймовірність успіху планування/проектування та довгострокову ефективність. Останніми є два допоміжних кроки: використання маркетингу і укладання контрактів для підтримки та розвитку сталих сусідів.

The article examines the essence of sustainable neighborhoods as factors of local development. It was determined that creating sustainable neighborhoods requires a wide range of changes in traditional development practices. These changes have their challenges and risks, but they also bring significant benefits and opportunities. While sustainable neighborhood development may have greater risks than conventional development, the benefits can be significant for all involved.

It found that in order to create sustainable neighborhoods, local authorities need to support a viable development model focused on creating long-term environmental, social and economic value. Sustainable neighborhoods come in many forms, but they share some common characteristics: they are relatively compact, mixed-use communities with good access to transport infrastructure and include a range of options for housing, work, leisure, amenities, shops and services. They also ensure a high saving of natural resources and a high quality of life for all residents.

It was noted that not only local authorities, but also of the private sector actors should play a role in the transition to sustainable neighborhood development. They take on a certain risk and in return receive a financial return. Meanwhile, local governments support the public good by shaping the regulatory environment and influencing market and financial factors. In some cases, they advocate for changes in development practices through regulations, incentives, and other initiatives. That is, to create sustainable neighborhoods, representatives of the private sector adjust their practices, and local authorities encourage and facilitate this adjustment. This relationship enables them to work together to break down barriers between the private and public sectors and to implement new practices in their operations.

It was determined that the following steps should be used in the process of developing a sustainable neighborhood. The first step involves developing the skills and knowledge needed to support and implement sustainable development. The second and third relate to the removal of financial and regulatory barriers. Next are steps related to planning and design that can increase the likelihood of planning/design success and long-term effectiveness. The last two are supporting steps: using marketing and contracting to support and develop sustainable neighbors.

Ключові слова: місцевий розвиток, сталий розвиток, сталі сусідства, чинники місцевого розвитку, публічне управління, органи публічної влади.

Key words: local development, sustainable development, sustainable neighborhoods, factors of local development, public administration, public authorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сталі сусідства — це сусідства майбутнього. Оскільки світ стає все більш урбанізованим, зростає потреба у створенні населених пунктів, які сприятимуть здоровому довкіллю та підтримуватимуть сильну громаду. Якщо місцеві органи влади хочуть будувати сусідства, які задовольняють ці потреби, вони мають здійснювати їхній розвиток, щоб ці сусідства, які у сукупності утворюють громади, були життєздатними.

Створення сталих сусідств вимагає широкого спектру змін у традиційній практиці розвитку — деякі з цих змін є менш, деякі більш глибокими. Ці зміни мають свої проблеми та ризики, але вони також приносять значні переваги та можливості. Хоча сталий розвиток сусідства може мати більші ризики, ніж звичайний розвиток, але й переваги можуть бути значними для всіх учасників. Інвестування в екологічно чисті райони зараз може означати зниження витрат у майбутньому. Місцева влада отримує вигоду від зниження витрат на інфраструктуру, енергію, використання води та обслуговування. Ці нижчі витрати означають більш рентабельне надання публічних послуг з можливістю зниження місцевих податків, відтак, залучення нового бізнесу та резидентів. У свою чергу, жителів може приваблювати потенціал для більш здорового способу життя, більший вибір способів пересування та кращий доступ до зелених насаджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання сталого місцевого розвитку та його чинників розглядаються у працях багатьох українських і зарубіжних науковців, зокрема, таких як Г. Балюк, Х. Бартон, Дж. Бекер, Р. Гіз, М. Грант, В. Загорський, Дж. Кортрайт, Е. Кемпбелл, Ю. Куц, М. Лахижа, В. Мейю, В. Попова, Ю. Саханенко та ін. Проте все ще недостатньо уваги приділено такому чиннику місцевого розвитку як сталі сусідства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розгляд створення та підтримки сталих сусідств як чинника місцевого розвитку у сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Говорячи про сусідства, слід зробити деякі пояснення щодо цього терміну. Якщо розглядати мешканців міст, то в українській традиції сусідства у нашому розумінні — це мікрорайони. Проте поняття "мікрорайон" не використовується стосовно сільських територій, тому саме "сусідство" є найкращим узагальнюючим поняттям, що означає людей, які мешкають разом на невеликій території, що має спільні проблеми. Нижче розглядається поняття "сталі сусідства".

Для того, щоб створити сталі сусідства, місцевим органам влади необхідно підтримувати життєздатну модель розвитку, зосереджену на створенні довготривалої екологічної, соціальної та економічної цінності. Але через багато різних контекстів, у яких відбувається розвиток, важко чітко визначити стале сусідство. Сталі сусідства бувають різних форм, але вони мають деякі спільні характеристики: вони є відносно компактними, багатофункціональними громадами з хорошим доступом до транспортної інфраструктури та включають низку варіантів житла, робочих місць, місць відпочинку, зручностей, магазинів і послуг. Вони також забезпечують високу економію природних ресурсів і високу якість життя всіх мешканців [8]. З іншої точки зору, справді стале сусідство можна визначити за амбітними цілями, які воно досягає, такими як нульовий рівень відходів і чистий нульовий викид вуглецю, високий рівень доступності та різноманітності житла, а також нейтральний або позитивний фінансовий вплив на муніципальний бюджет.

Не лише місцеві органи влади, а і представники приватного сектору мають відігравати певну роль у переході до сталого розвитку сусідств. Як показує практика інших країн, представники приватного сектору ініціюють проєк-

ти та реагують на регуляторний, ринковий та фінансовий контекст, у якому вони працюють [2]. Вони беруть на себе певний ризик і в обмін отримують фінансову віддачу. Тим часом органи місцевого самоврядування підтримують суспільне благо, формуючи регуляторне середовище та впливаючи на ринкові та фінансові чинники. У деяких випадках вони відстоюють зміни в практиці розвитку за допомогою нормативних актів, стимулів та інших ініціатив. Тобто для створення сталих сусідств представники приватного сектору коригують свою практику, а місцеві органи влади заохочують та сприяють цьому пристосуванню. Ці відносини дають їм можливість співпрацювати разом, щоб усунути бар'єри між приватним і публічним сектором та впроваджувати нові практики у свою діяльність.

Але є і третій, мабуть, найважливіший, партнер — громада, що є джерелом політичної підтримки місцевих органів влади, даючи при цьому цінні ідеї та знання про те, що найкраще підходить для неї. Тому стратегії, які відповідають потребам громадян, місцевих органів влади та представників приватного сектору у подоланні ключових проблем, будуть найбільш ефективними для просування місцевих громад, відтак, і сусідств, до сталих результатів.

Нижче, ґрунтуючись на досвіді зарубіжних країн, ми наводимо усталені рішення загальних проблем, що допомагають отримати доступ до переваг сталих сусідств. При цьому підкреслюються додаткові ролі, які відіграють місцеві органи влади та представники приватного сектору у впровадженні комплексних рішень. Для цього використовуються спеціальні позначки, які показують, чи рішення застосовне до місцевих органів влади, чи до представників приватного сектору, чи до обох: ОВ — органи влади, ПС — приватний сектор.

Хоча рішення можна застосовувати майже в будь-якому порядку, вони представлені як певні кроки в процесі розвитку сталого сусідства. Перший крок передбачає розвиток навичок і знань, необхідних для підтримки та впровадження сталого розвитку. Другий і третій стосуються усунення фінансових та регуляторних бар'єрів. Далі йдуть кроки, пов'язані з плануванням та проектуванням, які можуть підвищити ймовірність успіху планування/проектування та довгострокову ефективність. Останніми є два допоміжних кроки: використання маркетингу і укладання контрактів для підтримки та розвитку сталих сусідів.

Розглянемо наведені кроки, а також пов'язані з ними проблеми і пропонувані рішення докладніше.

1. Розвиток навичок і знань.

Навички створення сталих сусідств, а також рівень розуміння їх необхідності та їх підтримки відрізняються від місця до місця. Місцеві органи влади повинні знати про поточну спроможність створювати сталі сусідства на своїй території та ставлення громади до запровадження та зміцнення практики сталого розвитку. Деякі громади мають сильний прихований попит на сталі сусідства, тоді як в інших громадськість не може уявити необхідність у них та їхні переваги. Так само у деяких населених пунктах мало розробників, які мають досвід у сфері сталого розвитку. Також слід зважати на відсутність/нааявність нормативно-правових актів, які обмежують сталий розвиток або заважають отримати необхідні навички у цій сфері.

Проблеми

1) Члени громади не розуміють особливостей та переваг сталих сусідств.

2) Посадовим особам місцевих органів влади не вистачає знань чи рівня комфорту стосовно запровадження практик сталого розвитку.

3) Розробникам і виконавцям бракує необхідних навичок.

Рішення

1) Підвищення обізнаності (ОВ, ПС). Програми, які допомагають змінити свідомість громадськості щодо особливостей та переваг сталого розвитку, можуть закласти основу для успішного схвалення відповідної політики, положень і планів, які підтримують стале сусідство. Щоб бути ефективними, ці програми мають виходити за рамки вузьких консультацій; вони повинні охопити широке коло громадян та використовувати підходи культурних змін.

2) Навчання (ОВ, ПС). Як активні представники громади, так і місцеві органи влади можуть забезпечити навчання. Але спільна реалізація навчальних програм дала б додаткову користь, оскільки допомагає учасникам краще зрозуміти потреби інших.

3) Стимулювання (ОВ). Використання стимулів для заохочення розробників або виконавців запроваджувати нові підходи — це спосіб заохочення навчання на практиці.

2. Усунення фінансових бар'єрів.

"Це коштує занадто дорого" — це рефрен, який зазвичай чують про сталий розвиток: ми всі хочемо це зробити, але не можемо знайти способи, щоб вкластися у бюджет розвитку. Однак для цього існує ряд рішень, деякі з яких напрощуд прості в реалізації. Їхня загальна мета — узгодити фінансові механізми зі структурою витрат і вигод. І хоча інвестиції у сталий розвиток часто окупаються довше, ніж традиційні проекти розвитку [5], однак, якщо все зроблено "правильно", вони також забезпечують набагато більшу цінність з часом, оскільки створюють процвітаючу, придатну для життя спільноту, яка приваблює людей і підприємства в довгостроковій перспективі. Тому хорошим рішенням є знайти додаткові джерела фінансування, які шукають стабільну прибутковість із меншим ризиком у довгостроковій перспективі.

Проблеми

1) Вищі капітальні витрати на ефективні, "зелені", технології.

2) Розділене стимулювання, коли капітальні витрати несуть розробники, а операційні заощадження реалізуються покупцями.

3) Бізнес-моделі не фіксують потенційну цінність, напр., дохід від операційної економії енергії.

4) Проекти чітко визначені, через що упускаються ключові можливості для отримання цінності завдяки синергії з найближчими сферами використання або системами.

5) Модель для поступового вдосконалення зазвичай передбачає додаткові зміни та збільшення вартості.

6) Дизайн і планування зазвичай зосереджуються на стандартних продуктах або підходах, які є дорогими способами задоволення потреб громади.

Рішення

1) Налагодження партнерських відносин (ОВ, ПС). Партнерство може залучати багатьох акторів, об'єдну-

ючи розробників з місцевими органами влади, комунальними підприємствами та іншими публічними організаціями. Наприклад, партнерство між забудовником і місцевим органом влади може створити доступне житло, яке жодна зі сторін самостійно не зможе забезпечити.

2) Зв'язок між системами та масштабами (ОВ, ПС). Бачення окремих районів і сусідств як частини більшої спільноти має вирішальне значення. Наприклад, повна енергетична стратегія розглядає інвестиції в масштабах міста (наприклад, газопроводи), району (філія енергетичного підприємства) та окремого будівництва (виробництво відновлюваних джерел та енергоефективність), а також знаходить рішення, які поєднують найкращі варіанти щодо інвестування. Інтеграція в різних масштабах — це спосіб знайти нові можливості та нову цінність, і план розвитку сталих сусідств є гарною можливістю визначити та вирішити, як реалізувати ці зв'язки.

3) Зелені позики (ПС). Вони усувають вищезгадане розділене стимулювання для житлових забудов. Забудовник визначає додаткові капітальні витрати на зелені об'єкти та бере довгострокову позику від імені кондомініуму/власників нерухомості на цю суму. Зниження споживання енергії та води зазвичай перевищує витрати на обслуговування кредиту, тому власники ОСББ мають чисту фінансову вигоду. Ця вигода збільшується після погашення позики.

4) Фінансові стимули, плата за розвиток та інвестиції (ОВ). Місцеві органи влади можуть використовувати ряд фінансових стимулів, які відрізняються залежно від законодавчої бази. Вони можуть включати позики, гранти, винагороди, диференційовану плату за розробки тощо. Муніципальні інвестиції, такі як покращення громадської сфери, можуть зменшити витрати для забудовників та/або підвищити вартість нерухомості, функціонуючи як непрямий стимул до розвитку.

5) Комунальні партнерства (ОВ, ПС). У багатьох країнах енергетичні підприємства пропонують значні стимули для компенсації витрат, пов'язаних з проектуванням та будівництвом більш енергоефективних будівель. Деякі з них також почали пропонувати супутні послуги, які знижують ризики для забудовників або муніципалітетів. Наприклад, Fortis BC у Канаді пропонує інтегровану послугу для централізованих енергетичних систем, пропонуючи модель фінансування/побудови/власності/експлуатації [7]. У цій моделі їхні послуги включають за рахунок щомісячної плати користувачів систем.

6) Зосередження на кінцевому використанні з найменшими витратами (ОВ, ПС). Район, у якому можна дістатися до роботи, послуг, відпочинку та житла за декілька хвилин ходьби, дозволяє людям задовольняти свої потреби без витрат і небезпеки регулярного водіння або пересування громадським транспортом. Встановлення принципу кінцевого використання та найменших витрат як принципу проектування може забезпечити пріоритет інвестицій набагато більшої вартості.

3. Усунення регуляторних бар'єрів.

У дослідників і практиків часто виникає запитання: якщо сталі сусідства мають так багато переваг, чому вони не є розповсюдженими? Тому є декілька причин. Так, деякі існуючі норми можуть перешкоджати цьому.

Або нормативні акти недостатньо гнучкі, щоб дозволяти реалізацію інновацій, потрібних для створення сталих сусідств. І хоча належним чином збалансувати визначеність і гнучкість є складним завданням, місцеві органи влади мають низку інструментів для подолання регуляторних бар'єрів на шляху змін. Їх слід використовувати з належним урахуванням конкретних проблем і контексту.

Щоб підтримувати та стимулювати практику сталого розвитку, місцеві органи влади повинні вибирати рішення, які відповідають конкретним викликам, з якими стикається громада, з акцентом на практиках, які ринок і громада можуть прийняти. При цьому місцеві органи влади можуть підвищити ймовірність успіху за допомогою такої "стратегії трансформації":

— Коли практика є новою, слід надавати підтримку дослідженням та розробкам.

— Після того, як практика довела свою ефективність, слід навчати ключових акторів цій практиці, демонструвати успіх у каталізаторських проектах, зменшувати бар'єри витрат за допомогою позик та грантів та знімати регуляторні бар'єри.

— Після того, як практика стане більш поширеною та життєздатною, слід усунути непотрібні фінансові стимули та закріпити передовий досвід шляхом прийняття нових правил і стандартів.

Місцеві органи влади можуть застосовувати цю стратегію трансформації до місцевих політик, програм і нормативно-правових актів.

Проблеми.

1) Прийняття зонування території може завадити розвитку сталих сусідств.

2) Занадто жорсткі стандарти можуть стати перешкодою для інновацій.

3) Слабка підтримка відповідних політик може створити невизначеність для розробників.

Рішення.

1) Запровадження підтримуючої політики, планів та стандартів (ОВ). У міру того, як концепція сталості стає все більш поширеною, вона просувається від широких політичних заходів до конкретних регуляторних інструментів. Але між політикою, місцевими планами та стандартами розвитку часто виникають внутрішні конфлікти. Щоб заохочувати сталий розвиток сусідств, місцеві органи влади повинні зосередитися на найважливіших перешкодах, які перебувають під їхнім контролем: оновити плани розвитку для існуючих сусідств, щоб забезпечити громадську та політичну підтримку сталого розвитку; оновити правила зонування, паркування та відповідні правила проектування, щоб забезпечити кращий розвиток та зменшити витрати; оновити стандарти розвитку інфраструктури.

2) Створення контрольних списків затвердження (ОВ). Контрольні списки можуть використовуватися для перетворення політики в практичні рекомендації. Вони можуть бути більш директивними, визначаючи методи, або більш гнучкими, визначаючи KPI або дозволяючи розробникам розставляти пріоритети серед різних практик і підходів.

3) Впровадження прискорених процесів ухвалення (ОВ). Прискорене ухвалення проектів, які відповідають певним критеріям (наприклад, демонстрація певних

практик або відповідність очікуванням ефективності), функціонує як фінансовий стимул у громадах, де вартість утримання землі є високою. Іншим варіантом є прискорення затвердження практик сталого розвитку, які не відповідають поточним стандартам, що зменшує витрати та ризики для розробників сталого розвитку.

4) Надання переваги більш сталим об'єктам (ОВ, ПС). Підтримуюча політика та нові нормативи і правила можуть бути недостатньо сильними, щоб спонукати приватних акторів здійснити необхідні зміни. У такому випадку комбінація оподаткування, зборів, зонування, напрямків місцевих політик та інших регуляторних інструментів може сприяти цьому зрушенню.

4. Планування та проектування.

Переосмислення традиційного процесу розвитку є критичним елементом успішного сталого розвитку сусідств [1]. Це приносить нову інформацію, підтримуючи креативні, високопродуктивні рішення. Наведені нижче рішення найкраще застосовувати разом, оскільки кожне з них відповідає різним потребам: зосередження на кінцевих цілях для підвищення ефективності; інтегрований процес для більш ефективних рішень, які відповідають кільком цілям; і пілотні програми, які роблять інновації менш ризикованими. Усі три рішення можуть застосовувати як реалізатори, так і розробники розвитку.

Проблеми.

1) Процеси планування та розвитку є лінійними, а не міждисциплінарними.

2) Системи регулювання ускладнюють інновації.

3) Часто існуючі підходи до консультацій органів влади з іншими акторами акцентують увагу на схваленнях на пізніх етапах процесів, а не на ранньому створенні цінності та побудові відносин.

Рішення.

1) Розробки, орієнтовані на продуктивність (ОВ, ПС). Цей підхід ставить цілі наперед, а потім спонукає команду розробників досягати їх. Це нормально для фінансових показників, але не для екологічних чи соціальних показників (за винятком відповідності нормативним вимогам). Встановлення низки цілей, а потім виклик команді знайти творчі рішення, які б відповідали всім, є важливим для сталого розвитку. Хорошим прикладом є підхід One Planet до сталого розвитку, який визначає 10 принципів (або цілей високого рівня), а потім розробляє стратегії для їх досягнення [6].

2) Інтегровані процеси проектування за участі кінцевих користувачів (ОВ, ПС). Однією з найбільш важливих проблем, з якими сьогодні стикається сталий розвиток сусідства, є розділення процесу. Фахівці, які працюють над різними аспектами або різними етапами розвитку, рідко співпрацюють у тісному контакті. Як наслідок, вони часто не знають про цілі, які не є їхніми безпосередніми інтересами (і можуть бути не готові реагувати на них). Таким чином, звичайний процес планування та проектування втрачає багато можливостей для творчого вирішення проблем. Інтегровані процеси проектування пов'язують планування проекту між фазами проекту, а також між фахівцями та кінцевими користувачами. Команди розробників можуть швидше визначати кращі рішення, досягаючи більшої кількості цілей та усвідомлюючи переваги сталого розвитку. Інтегрований дизайн також є більш економічно ефективним, оскільки іноді одне інноваційне рішення замінює набір традиційних методів [4]. Такі інтегровані підходи також можна застосовувати до управління капітальними активами місцевого самоврядування, пропонуючи рішення, які поєднують цілі у різних сферах розвитку. Одним з ключових аспектів інтегрованого процесу є залучення кінцевих користувачів, таких як потенційні резиденти та орендарі нерухомості, що допомагає визначити відповідні ринкові ніші та потреби громади.

3) Реалізація пілотних програм (ОВ, ПС). Інновації несуть ризик, і те, що є "звичайним бізнесом" в одній спільноті, може бути дуже інноваційним в іншій. Пілотні програми дозволяють розробникам і виконавцям експериментувати, не створюючи очікувань, що експеримент обов'язково стане стандартною практикою.

4) Впровадження гнучкості та адаптивності (ОВ, ПС). Сучасний світ швидко змінюється: від технологій до демографії, від клімату до економіки. З огляду на те, що муніципальна інфраструктура діє 50-100 років, а сусідства існують для підтримання життя населеного пункту, гнучкість є важливою для забезпечення довгострокової цінності. На практиці це може означати розробку гнучких планів для будинків або забезпечення загальнодоступних тротуарів і зручного транспортного доступу для людей похилого віку. Це може означати навіть інтеграцію стратегії адаптації до клімату на ранніх етапах планування. Один із найпростіших та найефективніших способів нарощувати гнучкість — це використовувати шаблони вулиць на основі сітки, які легко враховують зміну моделей руху, використання та щільності для забезпечення довгострокової сталості для сусідств.

5. Маркетинг.

Будучи "третім партнером" у сталому розвитку сусідства, громада має значний вплив на те, що може бути реалізованим, а що не може. Маркетинг може підвищити інтерес, якщо членам спільноти доступно "упакувати" інформацію про переваги сталого розвитку.

Проблеми.

1) Підходи до розвитку часто зосереджені на минулих тенденціях.

2) Члени громади та інші стейкхолдери не завжди усвідомлюють переваги сталого розвитку сусідств.

Рішення.

1) Альтернативні методи дослідження місцевого ринку (ОВ, ПС). Як правило, розробники та кредитори звертають увагу на останні продажі, щоб зрозуміти, що буде купувати ринок. Однак такий підхід є упередженим: нові продукти, які б відповідали потребам ринку, не розглядаються. Натомість аналіз цільового ринку, опитування щодо аналогів можна використовувати для ефективнішого визначення нових продуктів або функцій, які б зацікавили покупців на місцевому ринку. Проводячи такі дослідження самостійно, місцеві органи влади можуть допомогти розробникам визначити нові ніші продуктів, які відповідають муніципальним цілям [1].

2) Впровадження рейтингових систем та нагород (ПС). Незважаючи на свої особливості, такі системи рейтингів, як LEED® і BUILT GREEN®, поширені у США та Канаді [8], можуть бути важливими маркетинговими інструментами. Вони пропонують сторонню перевірку

ефективності та є доступними ринковими символами досконалості.

6. Укладання контрактів.

Контракти можуть бути використані для створення основи для сталого розвитку сусідств та для забезпечення виконання цілей сталості, наприклад, покупцями землі. У такому випадку як землевласник місцева влада може використовувати вимоги контрактів як потужний інструмент для формування сталого розвитку сусідства.

Проблема.

Контракти часто зосереджуються на юридичних та короткострокових фінансових міркуваннях.

Рішення.

1) Впровадження запитів пропозицій із підходом "потрійного результату" (ОВ, ПС). Запити пропозицій з потрійним результатом дозволяють землевласникам отримати більше, ніж просто фінансову вигоду від продажу землі. Цей процес є альтернативою традиційному процесу продажу землі. Потенційні покупці повинні доповнити свої фінансові пропозиції концептуальними проектами та зобов'язаннями щодо екологічних та соціальних цілей. Цей підхід пропонує велику гнучкість і визнає компроміс між економічними та іншими цілями, але зазвичай означає нижчу ціну продажу землі.

2) Встановлення особливих умов продажу землі (ОВ, ПС). Вимоги щодо сталого розвитку, які землевласник бажає встановити, можуть бути включені в договір купівлі-продажу землі, забезпечений заставою або іншими засобами.

3) Укладання контрактів на виконання (ПС). Ці контракти винагороджують постачальників на основі результатів, а не на основі часу та матеріалів або у відсотках від вартості будівництва. Концепція має два відповідних застосування. По-перше, розробники, які бажають заохочувати гнучкість на ранніх етапах процесів проектування, можуть використовувати контракти, які винагороджують команди дизайнерів залежно від того, наскільки добре їхні проекти досягають цілей проекту. Друге застосування контрактів на виконання передбачає укладання контрактів з "енергетичними компаніями", які проектують, встановлюють, фінансують та можуть експлуатувати енергетичні системи, і які отримують додаткові виплати за рахунок операційної економії. При цьому можливі різні типи контрактів: контракт, у якому всі витрати підрядника погашаються за рахунок економії; контракт "спільних заощаджень", у якому заощадження розподіляються між підрядником та власником; і контракт на повні послуги, за яким підрядник бере на себе оплату рахунків за комунальні послуги та стягує регулярну плату протягом терміну дії контракту.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Створення та розвиток сталих сусідств має потенціал не лише покращити соціальні результати, але й зменшити ризики для місцевих органів влади, оскільки функції, які роблять сусідства більш ресурсоефективними та підтримують сильні громади, часто також є більш життєздатними та фінансово надійними [3]. Крім того, сталий розвиток, як правило, відображає широкий спектр інтересів, тому планування та проектування

для сталого розвитку мають хороший потенціал для забезпечення широкої підтримки громади та інших зацікавлених сторін щодо запропонованого розвитку, що підвищує ймовірність того, що плани розвитку будуть затверджені. Тому безпосередня участь громад у створенні сталих сусідств має стати подальшим напрямом досліджень з даної проблематики.

Література:

1. Barton, Hugh, Grant Marcus and Richard Guise. *Shaping Neighbourhoods: A Guide for Health, Sustainability and Vitality*. New York, NY: Routledge, 2003.
2. CEOs for Cities. Available at: <http://blog.walkscore.com/2009/08/new-study-shows-one-point-of-walk-score-worth-up-to-3000>
3. Cortright, Joe. *Walking the Walk: How Walkability Raises Home Values in U.S. Cities*. New York, NY: Routledge, 2009.
4. Mayhew, Will and Elisa Campbell *SUNLIVING: Developing neighbourhoods with a One Planet Footprint*. London: Routledge, 2009.
5. Mohamed, Rayman. "The Economics of Conservation Subdivisions: Price Premiums, Improvement Costs, and Absorption Rates." *Urban Affairs Review*. 2009. 41. Pp. 376—399.
6. One Planet Communities. Available at: www.bioregional.com/oneplanetliving/
7. United Nations. *The Future We Want (Resolution Adopted by the General Assembly on 27 July 2012) (A/RES/66/288)*. New York: United Nations, 2012.
8. Urban Land Institute (ULI). *Developing Sustainable Planned Communities*. Washington, DC: Urban Land Institute, 2007.

References:

1. Barton, H. Grant, M. and Guise, R. (2003), *Shaping Neighbourhoods: A Guide for Health, Sustainability and Vitality*, Routledge, New York, USA.
2. CEOs for Cities (2022), available at: <http://blog.walkscore.com/2009/08/new-study-shows-one-point-of-walk-score-worth-up-to-3000> (Accessed 8 December 2021).
3. Cortright, J. (2009), *Walking the Walk: How Walkability Raises Home Values in U.S. Cities*, Routledge, New York, USA.
4. Mayhew, W. and Campbell, E. (2009), *SUNLIVING: Developing neighbourhoods with a One Planet Footprint*, Routledge, London, UK.
5. Mohamed, R. (2009), "The Economics of Conservation Subdivisions: Price Premiums, Improvement Costs, and Absorption Rates", *Urban Affairs Review*, vol. 41, pp. 376—399.
6. One Planet Communities (2022), available at: www.bioregional.com/oneplanetliving/ (Accessed 8 December 2021).
7. United Nations (2012), *The Future We Want (Resolution Adopted by the General Assembly on 27 July 2012) (A/RES/66/288)*, United Nations, New York, USA.
8. Urban Land Institute (2007), *Developing Sustainable Planned Communities*, Urban Land Institute, Washington, DC, USA.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2022 р.